

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

1

Úvod do otvoreného prístupu

Otvorený prístup pre knihovnicke školy

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Úvod do otvoreného prístupu

Modul

1

Úvod do otvoreného prístupu

KAPITOLA 1

Proces vedeckej komunikácie 5

KAPITOLA 2

Otvorený prístup: História a vývoj 17

KAPITOLA 3

Práva a licencie 31

KAPITOLA 4

Presadzovanie otvoreného prístupu 43

KAPITOLA 5

Dopady otvoreného prístupu na výskum 55

V roku 2015 vydala Organizácia Spojených národov pre vzdelávanie, vedu a kultúru (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), 7, place de Fontenoy, 75352 Paríž 07 SP, Francúzsko

© UNESCO 2015

ISBN 978-80-89965-10-6

Táto publikácia je k dispozícii v otvorenom prístupe pod licenciou Attribution-ShareAlike 3.0 IGO (CC BY-SA 3.0 IGO) (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/igo/>). Použitím obsahu tejto publikácie je používateľ povinný dodržiavať podmienky Repozitára otvoreného prístupu UNESCO (<http://www.unesco.org/open-access/terms-use-ccbysa-en>).

Myšlienky a názory vyjadrené v tejto publikácii sú názormi autorov. Organizácia UNESCO sa s nimi nemusí stotožňovať a nie sú pre ňu záväzné.

Návrh obálky: The Commonwealth Educational Media Centre for Asia (CEMCA)

Vytlačené vo formáte PDF

NÁVRH OBSAHU:

Anirban Sarma
UNESCO Naí Dillí, India

Anup Kumar Das
Jawaharlal Nehru University, India

Barnali Roy Choudhury
CEMCA, Naí Dillí

Bhanu Neupane
UNESCO, Paríž, Francúzsko

Bojan Macan
Ruder Boškovič Institute Library, Chorvátsko

Dominique Babini
CLACSO, Argentína

Ina Smith
Stellenbosch University, Južná Afrika

Iskra Panevska
UNESCO Naí Dillí, India

Jayalakshmi Chittoor Parameswaran
Nezávislý konzultant, India

M Madhan
ICRISAT, India

Parthasarathi Mukhopadhyay
Kalyani University, India

Ramesh C Gaur
Jawaharlal Nehru University, India

Sanjaya Mishra
CEMCA, Naí Dillí, India

Shalini Urs
University of Mysore, India

Sridhar Gutam
Central Institute for Subtropical Horticulture, India

Susan Veldsman
Academy of Science of South Africa, Južná Afrika

Uma Kanjilal
Indira Gandhi National Open University, India

Upali Amarasiri
University of Colombo, Srí Lanka

Žibutė Petrauskiene
Vilnius University Library, Litva

PORADCOVIA PRI TVORBE KAPITOL:

Ramesh C Gaur
Jawaharlal Nehru University, India

Uma Kanjilal
Indira Gandhi National Open University, India

Projektový koordinátor

Sanjaya Mishra
CEMCA, Naí Dillí, India

PRÍPRAVNÝ TÍM PRE KAPITOLY:

Autor
Uma Kanjilal (Kapitola 1)
Indira Gandhi National Open University, India

Anup Kumar Das (Kapitola 2-5)
Jawaharlal Nehru University, India

Editor
M. P. Satija
UGC Emeritus Fellow
Guru Nanak Dev University
India

Zodpovedný redaktor
Sanjaya Mishra
CEMCA, New Delhi

ÚVOD DO MODULU

Pokrok každej profesie, vednej disciplíny a spoločnosti ako celku sa odvíja od výskumu a vývoja. Výskum generuje nové informácie a znalosti. Je to štandardizovaný proces identifikácie problému, zhromažďovanie údajov alebo dôkazov, tabuľkové spracovanie údajov a ich analýza, náčrt hypotéz a zavádzanie nových faktov v podobe informácií. Informácie majú svoj životný cyklus: koncepcia, generovanie, komunikácia, evalvácia a validácia, používanie, dopad a napokon stimulácia pre nové nápady. Výsledky výskumu sú publikované v časopisoch, zborníkoch z konferencií, monografiách, dizertačných prácach, správach a na internete ako novom médiu pre ich šírenie. Od svojho vzniku v 17. storočí sú časopisy populárnym a dôležitým kanálom pre rozširovanie nových myšlienok a výsledkov výskumu. Časopisy sa stali neodmysliteľným nástrojom vedeckej a výskumnej komunikácie. Ich nárast (s s nízkou životnosťou), vysoké výrobné náklady, ťažkopádna distribúcia, čakacie doby na publikovanie a ďalší čas potrebný na zaradenie do rôznych indexov, rastúce ceny predplatného a napokon archivácia starších ročníkov vedú k závažnému problému nazývanému „časopisecká kríza“. Z kybernetického priestoru vzišlo IKT, najmä internet a webové stránky, ktoré doslova zo dňa na deň ponúklo riešenie v podobe e-časopisov. Ich elektronická forma a univerzálnosť ich výrazne spopularizovali. Vďaka iniciatíve Budapest Open Access Initiative (BOAI) vzniklo na začiatku 21. storočia hnutie otvoreného prístupu (Open Access, OA). Jeho cieľom je poskytnúť zdarma neobmedzený prístup k výsledkom výskumu a jeho publikáciám bez porušenia autorských práv. Mechanizmus získal podporu známych vedcov, pedagógov, vydavateľov, výskumných inštitúcií, profesijných združení a knižníc. Následné vyhlásenia o otvorenom prístupe v Berlíne a Bethesde posilnili jeho základy. Jeho základnou filozofiou je, že výskum financovaný z verejných zdrojov by mal byť dostupný bezplatne a všetkým. Výskum je verejným vlastníctvom a mal by byť dostupný každému, bez ohľadu na finančné možnosti. Otvorený prístup má mnoho foriem dostupnosti a využitia od úplného oslobodenia od akýchkoľvek poplatkov, cez možnosť kopírovania, sťahovania, tlačenia, distribúcie, archivovania, prekladania, či dokonca zmeny formátu až po jeho použitie s rôznymi obmedzeniami.

Spočiatku bola pravosť a kvalita publikácií otvoreného prístupu spochybňovaná: rešpektovaní autori a výskumníci sa vyhýbali prispievaniu do publikácií v režime otvoreného prístupu a ich citovaniu. Výbor pre etiku publikovania (Committee on Publication Ethics, COPE, 1997) a jeho kódexy vytvorené v spolupráci s DOAJ a OASPA však tieto obavy rozptýlili. Zadefinovali príklady dobrej praxe a zadefinovali zásady transparentnej kontroly kvality, aby bolo možné oddeliť kvalitné od nekvalitného preosiať zrno od pliev a odhaľovať tak podvodné publikovanie. Dnes je už jasné, že tí, ktorí publikujú v otvorenom prístupe, sa viac zviditeľnia, získajú lepšiu dostupnosť výsledkov vlastného výskumu, širšie možnosti spolupráce, vyššiu citovanosť a v neposlednom rade aj okamžitú spätnú väzbu, pripomienky a kritickú odozvu. Tento mechanizmus sa osvedčil vďaka systematickému presadzovaniu. Od roku 2008 sa každý rok po celom svete oslavuje 21. – 27. október ako týždeň otvoreného prístupu. Existuje mnoho organizácií, ktoré presadzujú otvorený prístup prostredníctvom sociálnych médií a poskytujú pomoc pre ostatných.

Úvod do Otvoreného prístupu

Výsledky výskumu publikované v otvorenom prístupe umožnili jednoduché a rýchle šírenie nových myšlienok a ich význam možno kvantitatívne hodnotiť rôznymi bibliometrickými, scientometrickými a webometrickými metódami ako sú h-index, i-10 index, atď., ktoré merajú vedeckú produktivitu, jej tok, rýchlosť a priamy vplyv na jednotlivca a na rozvoj vedných disciplín. Mechanizmus otvoreného prístupu nadobúda na význame každý deň vďaka technológiám, úsiliu o kontrolu kvality a merateľnému vplyvu na produktivitu a ďalší výskum. Je potrebné posilňovať ho za prispenia všetkých výskumníkov, vedcov, pedagógov a knihovníkov. Tento vzdelávací modul obsahuje päť kapitol, ktoré pokrývajú všetky tieto oblasti.

Po absolvovaní tohto modulu sa očakáva, že budete vedieť:

- pochopiť vedeckú komunikáciu a otvorený prístup, presadzovať rôzne formy otvoreného prístupu a rozlišovať medzi nimi,
- ovládať problematiku manažmentu práv vrátane autorského zákona, autorského práva, copyleftu ako zvláštneho použitia autorského práva a s tým súvisiaceho práva duševného vlastníctva,
- vysvetliť význam otvoreného prístupu v prostredí vedeckej komunikácie.

KAPITOLA 1 PROCES VEDECKEJ KOMUNIKÁCIE

Obsah

- 1.0 Úvod
- 1.1 Očakávania
- 1.2 Životný cyklus výskumu
- 1.3 História a vývoj vedeckej komunikácie
- 1.4 Súčasný stav a trendy
- 1.5 Úloha zainteresovaných strán
- 1.6 Zhrnutie

1.0 ÚVOD

Vedecká komunikácia je tvorba, transformácia, hodnotenie (recenzovanie), šírenie a uchovávanie znalostí súvisiacich s výskumom a iným vedeckým úsilím. Ide o najdôležitejšiu súčasť životného cyklu výskumu. Najbežnejší spôsob vedeckej komunikácie až do nedávnej minulosti predstavovalo publikovanie výsledkov výskumu v knihe alebo v časopiseckom článku. S príchodom internetu a ďalších informačných a komunikačných technológií nastal zásadný posun v procese vedeckej komunikácie. Vydavateľské metódy sa zmenili, výskumníci využívajú na zdieľanie a šírenie svojej práce rôzne médiá a formáty. Digitálne prostredie umožnilo vytvorenie platforiem pre priame publikovanie a tie sa stávajú nevyhnutným nástrojom pre vedcov, ktorí robia výskum, budujú vedecké siete, šíria svoje myšlienky a výsledky svojej práce. V procese vedeckej komunikácie zohrávajú významnú úlohu aj knižnice. Majú dosah na akademickú komunitu a práve sem môžu priniesť pozitívnu zmenu, ktorá posúva a urýchľuje systém vedeckej komunikácie prostredníctvom nových modelov.

Táto kapitola predstavuje koncept vedeckej komunikácie a životného cyklu výskumu z pohľadu jeho histórie a vývoja. Zaoberá sa zmenami v procese vedeckej komunikácie spôsobenými príchodom webu 2.0 a iných informačných a komunikačných technológií a skúma meniace sa postavenie zainteresovaných strán v tomto procese.

1.1 OČAKÁVANIA

Po preštudovaní tejto kapitoly sa očakáva, že budete vedieť:

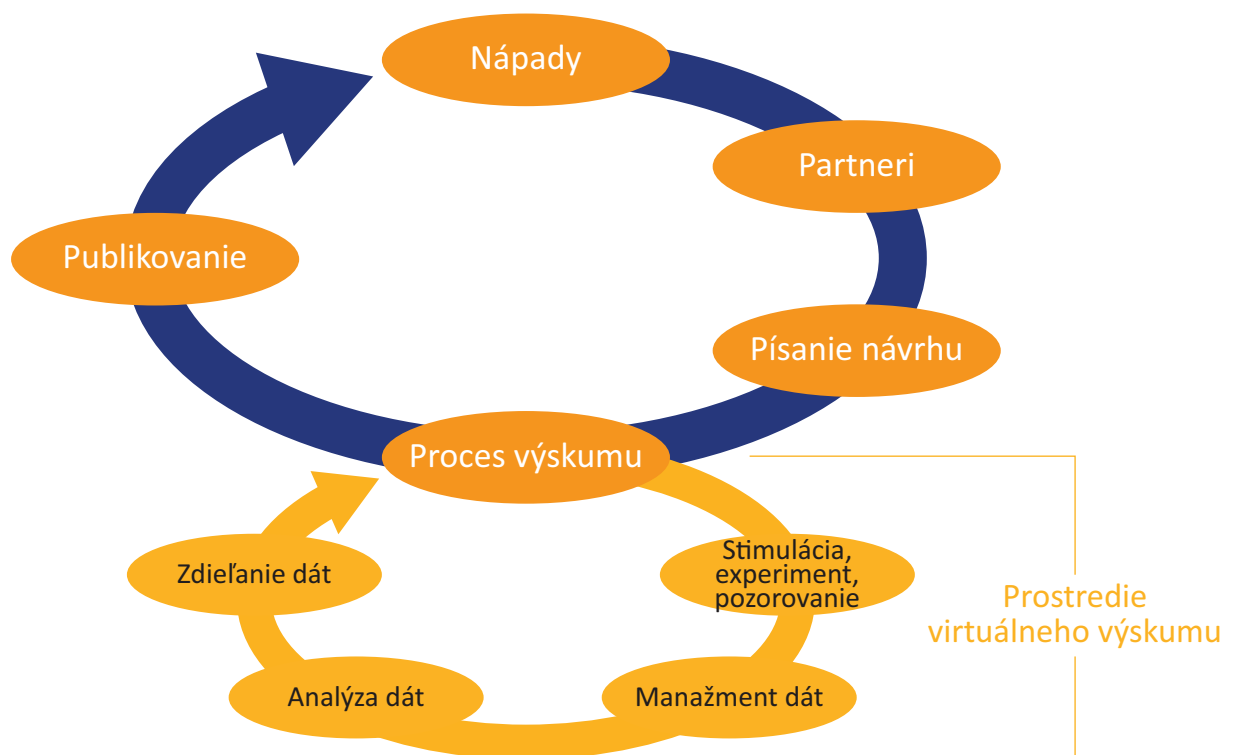
- opísať historický vývoj procesu vedeckej komunikácie,
- vysvetliť životný cyklus výskumu v sociálno-ekonomickom kontexte,
- pochopiť úlohu rôznych zúčastnených strán, najmä knihovníkov.

1.2 ŽIVOTNÝ CYKLUS VÝSKUMU

Životný cyklus výskumu predstavujú činnosti, ktoré prebiehajú počas výskumného procesu. Začína sa nápadom, nasleduje zber a analýza dát, ktorá pokračuje interpretáciou vo forme publikácie. V postupných krokoch alebo etapách zahŕňa životný cyklus výskumu všetko od konceptualizácie po prenos znalostí. Každá etapa pozostáva zo súboru súvisiacich činností, ktoré vyúsťia do dôležitého záveru, a ten sa potom presúva do ďalšej fázy. Výstupy výskumu môžu byť prezentované v podobe knihy, článku, blogu, prezentácie alebo prostredníctvom akéhokoľvek iného komunikačného kanála. Takto publikované primárne výstupy výskumu poskytujú vedeckej komunite bezprostrednú príležitosť zapojiť sa do diskusií, debát a ďalšieho štúdia danej témy. Výsledky tohto štúdia spustia cyklus odznova. Životný cyklus výskumu predstavuje prepojenie jednotlivých etáp v logickom slede. Na rozdiel od vedeckej publikácie, ktorá je konečným výstupom, zahŕňajú jednotlivé etapy výskumu tvorbu a manažment dát a metadát.

Schéma životného cyklu výskumu podľa organizácie Joint Information Systems Committee (JISC) zobrazuje prepojené súkolie. Hore sa nachádza životný cyklus výskumu, z neho vychádzajú jednotlivé etapy výskumného procesu.

Schéma 1.1: Životný cyklus výskumu¹

¹ <http://www.jisc.ac.uk/whatwedo/campaigns/res3/jisohelp.aspx>

👉 Aktivita I

Proces vedeckej komunikácie

Nájdite schému životného cyklu výskumu na webovej stránke spoločnosti JISC (Joint Information Systems Committee) <http://www.jisc.ac.uk/whatwedo/campaigns/res3/jischelp.aspx> Identifikujte činnosti, pri ktorých môžu zohrávať knižnice významnú úlohu a vysvetlite, ako ich realizujú.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Životný cyklus výskumu zahŕňa tri hlavné procesy:

- ♦ plánovanie výskumu,
- ♦ zber dát a ich manažment a
- ♦ vedecká komunikácia.

Životný cyklus výskumu (schéma 1.2 podľa DMC Consult) Univerzitetnej knižnice University of Virginia ukazuje, kde sa v životnom cykle výskumu môžu uplatniť knižničné služby. Zameriava sa najmä na manažment dát a metadát.

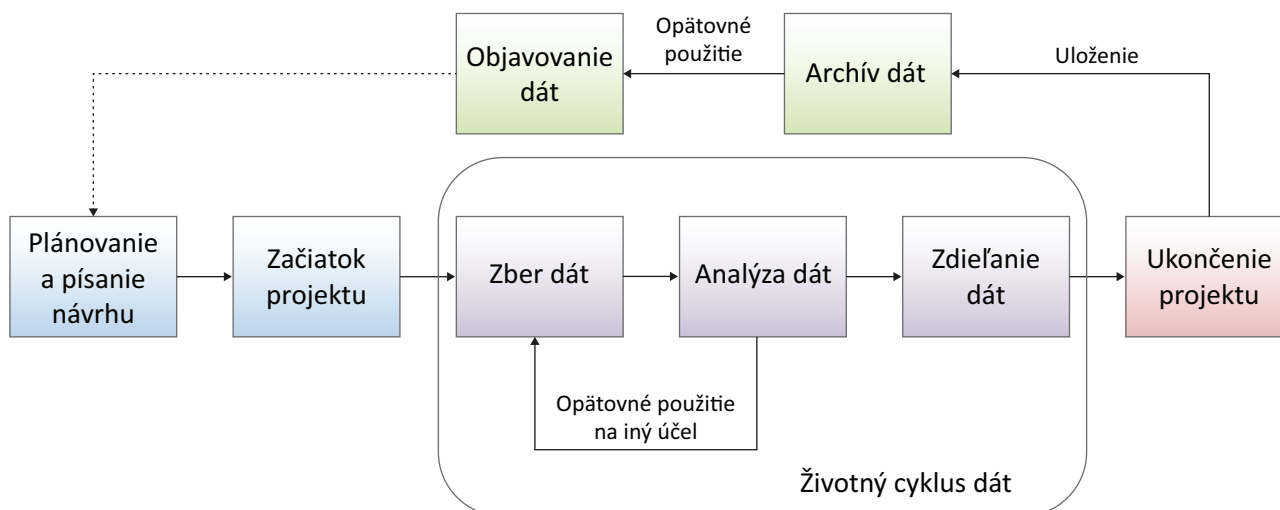

Schéma 1.2: Životný cyklus výskumu²

² <https://data.library.virginia.edu/data-management/lifecycle/>

Úvod do Otvoreného prístupu

Na obrázku je životný cyklus výskumu rozčlenený do týchto hlavných častí:

- Plánovanie a písanie návrhu. Tento krok zahŕňa revíziu existujúcich dátových súborov, rozhodnutie o tom, či sa má vytvoriť nový dátový súbor (alebo kombinovať existujúce), preskúmanie problematiky archivácie, procesu schválenia a stupňa utajenia, identifikáciu potenciálnych používateľov dát, analýzu nákladov na archiváciu a konzultácie s archivármi.
- Začiatok projektu. Tento krok zahŕňa prípravu plánu pre manažment dát, prijímanie rozhodnutí týkajúcich sa formy a obsahu dokumentácie a vykonanie skúšobných testov materiálov a metód.
- Zber dát. Pre zber dát je potrebné preskúmať príklady dobrej praxe. Zhromaždené údaje musia byť správne usporiadané, zálohované a uložené. Tento krok vyžaduje aj výber mechanizmu zabezpečenia kvality vhodného pre zber dát a spôsobu, akým bude dochádzať ku kontrole prístupu a zabezpečenia.
- Analýza dát. Tento krok zahŕňa spravovanie verzií súborov, analýzu dokumentov a narábanie so súbormi.
- Zdieľanie dát. Formát súborov závisí od politiky zdieľania dát. Vyžaduje si spoluprácu s odborníkmi na archiváciu dát v otázkach ich ukladania a čistenia redundantných dát.
- Ukončenie projektu. Ako posledný krok môže vedec napísať štúdiu/článok, predložiť správu o výsledkoch výskumu a uložiť dáta do dátového archívu/úložiska.

Správa dát vo výskumnom projekte je významný proces, ktorý prebieha po celú dobu životného cyklu výskumu. Dobrý manažment dát je nevyhnutný pre zabezpečenie uchovania dát a dlhodobého prístupu k nim, aby ich mohli využívať ostatní výskumníci. Ak sú výskumné dáta správne manažované a uchovávané, môžu byť využívané pre ďalšie vedecké účely. Výskumní pracovníci potrebujú pri spravovaní svojich dát pomoc, a práve tu môžu knižnice zohrať významnú úlohu. Jednou z najvýznamnejších zmien za posledné roky je všeobecné uznanie dát ako ekonomického aktíva.

Liz Lyon zobrazuje životný cyklus výskumu (Research360@Bath) ako spojenie medzi výskumníkom a knižnicou a umiestňuje ho do kontextu vedeckej komunity/zainteresovaných strán. Tento model je založený na partnerskom prístupe, ktorý zahŕňa UKOLN-DCC, knižnicu, IT služby, inštitúciu podporujúcu výskum a školiace strediská pre doktorandov.

Schéma 1.3: Životný cyklus výskumu (Research360@Bath³)

Plánovanie manažmentu dát je východiskovým bodom životného cyklu dát. Pri pláne manažmentu dát je potrebné vziať do úvahy: a) informácie o dátach vrátane metadát a ich formátov, b) politiku prístupu, zdieľania a opätovného použitia dát, c) dlhodobé uloženie a plán archivácie dát, d) rozpočet pre správu dát. Následne je potrebné zvážiť otázky infraštruktúry, kvalifikačné predpoklady, zdroje a podporu riadenia. Keď je zber dát alebo ich zachytenie (v prípade pôvodného výskumu) ukončené, ďalším krokom je analýza dát. Analytické nástroje pre vedecké dáta zvyčajne obsahujú programovacie jazyky, štatistické a analytické nástroje a nástroje pracovných tokov. Dobrý manažment údajov vyžaduje mechanizmus zabezpečenia kvality ešte pred zberom dát, iba tak je možné zabezpečiť kvalitné dáta a kontrolu kvality pri monitorovaní a udržaní kvalitných dát počas výskumu. Potrebné sú aj mechanizmy na kontrolu chýb pri vynechaní alebo zlom zadani dát. Keď sú dáta zadané, ďalším krokom je manažment a uchovanie dát, a práve tu môžu zohrať významnú úlohu knižnice. V tejto fáze je potrebné doplniť metadáta tak, aby výskumník mohol komunikovať s ostatnými vedcami, ktorí by chceli jeho dáta použiť. Na zaistenie interoperability je nevyhnutné používať metadátové štandardy. Ďalšiu fázu predstavuje zdieľanie a publikovanie dát. Zdieľanie dát je v podstate ich citovanie, preto je z hľadiska trvalého uchovania dlhodobý identifikátor nutnou podmienkou. Citačné dáta by mali obsahovať názov, dátum, mená autorov, abstrakt a trvalý identifikátor (DOI, URI, atď.), aby ich bolo možné jednoducho nájsť a použiť.

³ <http://www.ijdc.net/article/view/210/279>

Úvod do Otvoreného prístupu

Ideálny model životného cyklu vedecko-výskumnej činnosti I2S2 zobrazuje procesy a fázy životného cyklu výskumu z perspektívy typického experimentálneho projektu fyzikálnej vedy. Jednotlivé fázy sú nasledovné:

- príprava výskumného zámeru
- posúdenie zámeru
- realizácia experimentu
- spracovanie, analýza a interpretácia dát
- vypracovanie správy a publikovanie výstupov výskumu v rôznych formách
- hodnotenie a kontrola kvality
- dokumentácia vrátane metadát a kontextových informácií
- ukladanie, archivácia, uchovávanie a správa
- duševné vlastníctvo, embargo a riadenie prístupu

Schéma 1.4 komplexne zobrazuje životný cyklus výskumu.

Idealizovaný model životného cyklu vedecko-výskumnej činnosti

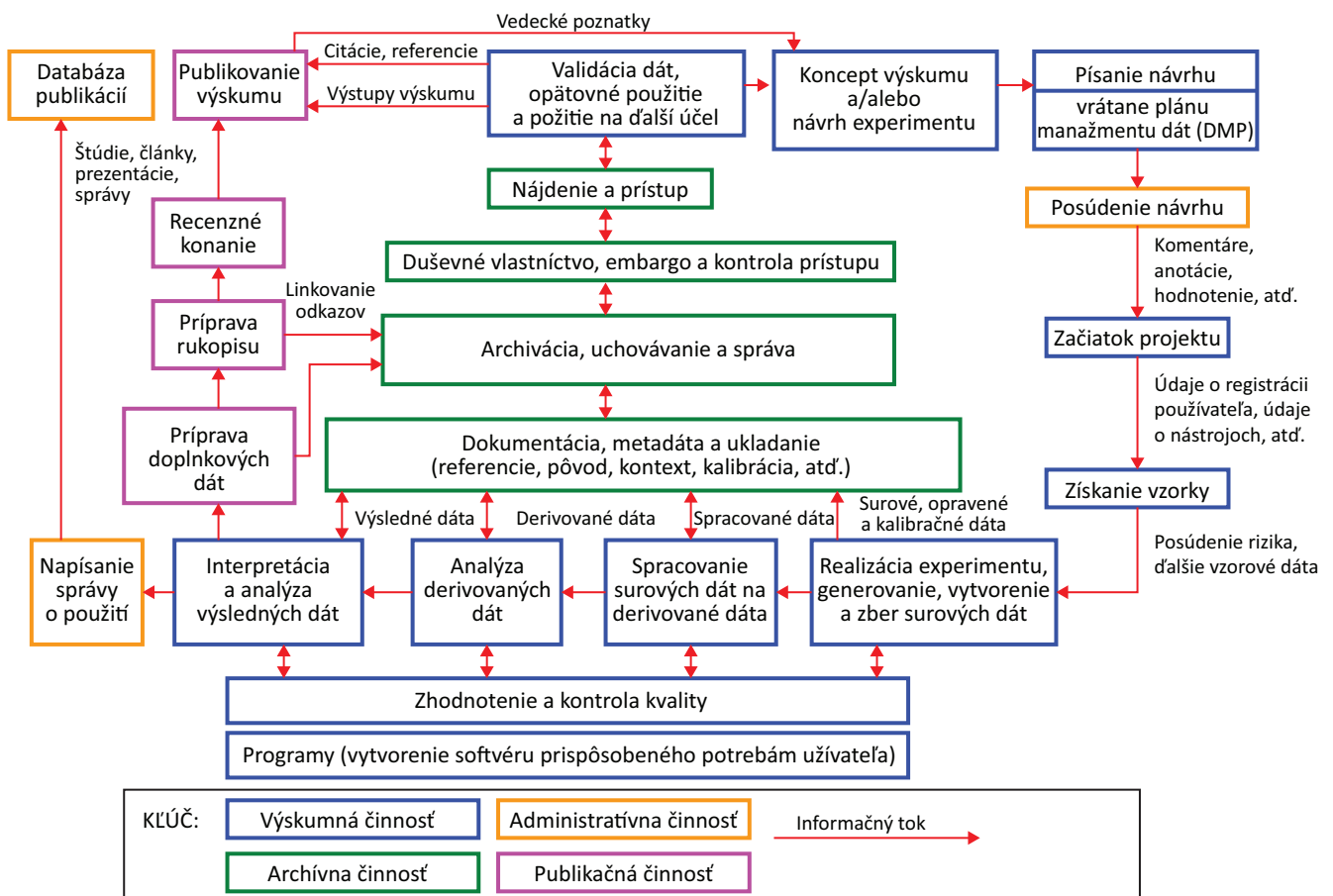

Schéma 1.4: Ideálny model životného cyklu vedecko-výskumnej činnosti I2S2⁴

⁴ <http://www.ukoln.ac.uk/projects/I2S2/documents/I2S2-ResearchActivityLifecycleModel-110407.pdf>

Bo-Christer Björk vyvinul v roku 2007 komplexný model pre životný cyklus vedeckej komunikácie pomocou metódy modelovania formálnych procesov IDEF02, štandardného nástroja používaného v re-inžinierstve podnikových procesov. Ten následne v roku 2008 vylepšili John Houghton a Bo-Christer Björk. Model obsahuje päť základných aktivít procesu vedeckej komunikácie a každá z nich zahŕňa niekoľko čiastkových procesov. Základné zložky sú:

- financovanie výskumu a jeho komunikácie
- realizácia výskumu a oznámenie výsledkov
- publikovanie výstupov výskumu
- podpora šírenia, vyhľadávania a uchovávania
- štúdium publikácií a využitie zistených poznatkov

Houghtonov a Björkov Model aktivít procesu vedeckej komunikácie rozšírený o Životný cyklus vedeckej komunikácie použila britská nezisková organizácia JISC pri financovaní projektu na: a) zachytenie všetkých činností a súvisiacich nákladov počas celého procesu vedeckej komunikácie a (b) zvýraznenie rozdielov medzi alternatívnymi modelmi publikovania. Houghtonov a Björkov rozšírený model procesu vedeckej komunikácie poskytuje základ pre podrobnú identifikáciu účastníkov, aktivít, objektov a úloh podieľajúcich sa na celom procese odbornej komunikácie a obsahuje viac ako 50 schém a takmer 200 aktivít.

1.3 HISTÓRIA A VÝVOJ VEDECKEJ KOMUNIKÁCIE

Vedeckú komunikáciu možno definovať ako „systém, prostredníctvom ktorého vznikajú výskumné a iné vedecké výstupy, hodnotené z hľadiska kvality, šírené v akademickej komunite a uchovávané pre budúce použitie. Tento systém zahŕňa formálne komunikačné prostriedky ako napríklad publikovanie v recenzovaných časopisoch, aj neformálne kanály, napr. elektronické mailing listy (listserv).“⁵

Podľa Adriana K. Ho „vedecká komunikácia je cyklický proces, v ktorom je obsah generovaný, prehodnocovaný, šírený, získavaný, uchovávaný, vyhľadávaný, sprístupňovaný a prispôbovaný za účelom vedeckého pokroku. Prispôbovanie môže potenciálne viesť k tvorbe nového obsahu a tým naštartovať nový proces (alebo životný cyklus)“. Životný cyklus vedeckej komunikácie je znázornený na obr. 1.5:

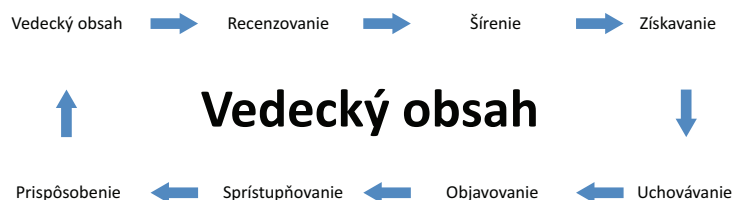

Schéma 1.5: Proces vedeckej komunikácie⁶

⁵ <http://www.arl.org/focus-areas/scholarly-communication>

⁶ <http://ir.lib.uwo.ca/wlpres/19/>

Úvod do Otvoreného prístupu

Do procesu vedeckej komunikácie sú zapojené rôzne subjekty: autori, vydavatelia, knižnice, výskumní pracovníci, vysoké školy a financujúce inštitúcie. Úlohou zainteresovaných strán a predovšetkým knižníc sa budeme zaoberať v časti 1.5.

Prenos informácií súvisí s počiatkami civilizácie, keď ľudia zaznamenávali svoje skúsenosti vo forme nápisov a neskôr rukopisov. Gutenbergov vynález kníhtlače v polovici 15. storočia priniesol revolúciu v oblasti publikovania v podobe tlačenej knihy.

Už od vzniku prvých vedeckých časopisov v polovici 17. storočia (*Journal des Sçavans a Philosophical Transactions of Royal Society of London*) sa výskumníci a akademici usilujú zverejňovať a šíriť výsledky svojej výskumnej práce práve prostredníctvom nich. Vedecké časopisy poskytli platformu pre zdieľanie výsledkov výskumu a stali sa verejným registrom vedeckej komunikácie.

Pre väčšinu vedcov je zlatým pravidlom vo svete odbornej komunikácie recenzovaný článok. Publikovanie článkov v recenzovaných časopisoch je základným indikátorom profesijného postavenia a prináša ďalšie výhody: uznanie autora, kontrolu kvality, historický záznam a archív o pokroku vedy. Toto všetko vyvolalo bezprecedentný nárast počtu vedeckých recenzovaných časopisov.

S progresívnym nárastom vedeckej literatúry od 2. svetovej vojny vyvstala potreba nájsť nové spôsoby organizácie, ukladania a prístupu k obrovskému množstvu informácií. Vynález Vannevara Busha – systém Memex (rozširovač pamäte) na báze mikrozáznamov na ukladanie a načítavanie informácií pomocou radu navigačných odkazov sa považuje za predchodcu moderných elektronických systémov založených na hypertexte.

Rozšírenie aktivít v oblasti vedy a výskumu prinieslo v priebehu rokov obrovský nárast počtu publikácií. Výskumné a akademické inštitúcie po celom svete odvtedy zápasia s problémami a otázkami súvisiacimi s procesom vedeckej a technickej komunikácie. Najväčšie problémy sa týkajú riadenia informačnej explózie, zvyšovania nákladov na publikovanie a neefektívneho, dlho trvajúceho procesu publikovania a distribúcie. Knižnice zasa čelia problému s rastúcimi cenami časopisov, obmedzenými skladovými priestormi a nedostatkom finančných zdrojov.

Elektronické publikovanie a digitálne spracovanie informácií, ich ukladanie a získavanie majú veľký vplyv na proces vedeckej komunikácie, nielen z pohľadu publikovania, ale aj z hľadiska ich šírenia. Vznik e-časopisov v 80. rokoch minulého storočia a vývoj World Wide Webu v 90. rokoch minulého storočia priniesli revolúciu do prostredia vedeckej komunikácie.

Existencia internetu ovplyvnila vedecké publikovanie najmä z pohľadu dostupnosti a prístupnosti. Hoci si šírenie vedeckých informácií zachovalo časť svojich tradičných štruktúr, spôsoby vedeckej komunikácie a publikovanie výsledkov výskumu výrazne ovplyvnila dostupnosť inovatívnych aplikácií informačných a komunikačných technológií. S príchodom podporných technológií sa objavujú nové publikačné modely, ktoré uľahčujú samopublikovanie, kde zodpovednosť a duševné vlastníctvo zostávajú na samotných autoroch.

V súčasnosti ovláda významný podiel vedeckého publikovania obmedzený počet veľkých vydavateľstiev. To má priamy vplyv na proces vedeckej komunikácie a ohrozuje zmysel, pre ktorý ho vedecká obec vynašla. Za posledné dve desaťročia sledujeme zvyšovanie počtu vedeckých časopisov, nárast cien časopisov a klesajúcu kúpnu silu v rozvojových krajinách. Vznikla krízová situácia, keď akademické a výskumné inštitúcie nie sú schopné nakupovať fond v požadovanom množstve, sú nútené rušiť predplatné a hľadať iné spôsoby, ako uľahčiť prístup k výskumnej a akademickej komunite. Táto situácia tak vytvorila priestor pre otvorený prístup, ktorému sa budeme podrobnejšie venovať v nasledujúcej kapitole.

Aktivita 2

Identifikujte hlavné míľniky v procese vedeckej komunikácie a vysvetlite, ako sa týmto zmenám prispôsobili/prispôsobujú knižnice.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

1.4 SÚČASNÝ STAV A TRENDY

Informačné a komunikačné technológie priniesli prevrat v spôsobe, akým dnes môžeme zbierať, ukladať, zdieľať a komunikovať informácie. Rovnako ovplyvnili proces vedeckej komunikácie, a to najmä z pohľadu publikovania a šírenia výsledkov výskumu.

Systém vedeckého publikovania je v súčasnosti kombináciou štyroch funkcií publikovania v časopise: registrácia, certifikácia (recenzovanie), publikovanie a archivácia. Internet a ďalšie informačné a komunikačné aplikácie umožňujú zmenu tradičného systému a poskytujú nové spôsoby, akými sa tieto štyri funkcie dajú dosiahnuť.

Technológie prinášajú aj nové modely šírenia výsledkov výskumu s vyššou mierou kontroly zo strany výskumníkov, akademikov a knižníc. Problematika cenovej dostupnosti a potreba poskytovať lepší prístup väčšiemu množstvu používateľov priniesli v uplynulých rokoch posun smerom k otvorenému prístupu (OA).

Úvod do Otvoreného prístupu

Nové webové technológie, predovšetkým Web 2.0, posunuli do popredia sociálne médiá disponujúce otvorenosťou, interaktivitou, participatívnosťou a umožňujúce aktivity zamerané na používateľa. To prinieslo radikálnu zmenu v informačnom správaní výskumných a akademických pracovníkov. Teraz sa môžu zapájať do rôznych virtuálnych vedeckých komunit a zverejňovať svoje výsledky prostredníctvom blogov, platformy wiki a nepreberného množstva ďalších platforiem.

Otvorený prístup dáva vedeckej komunite väčšie možnosti podeliť sa o svoje nápady aj o vlastný výskum. Vedci môžu prezentovať svoju prácu a nápady nielen v písomnej forme, ale aj prostredníctvom ďalších multimediálnych kanálov ako sú audio, video, živé vysielanie, atď. Nástroje Webu 2.0 umožňujú zdieľať poznatky multidimenzionálne a participatívne a ponúkajú množstvo komunikačných kanálov.

Sociálne médiá s nástrojmi, ako sú blogy, mikroblogy (Twitter), wiki, cloud computing, podcasty/zdieľanie videa (YouTube), zdieľanie obrázkov (Flicker) a komunitné fóra/sociálne siete (napr. MySpace, Facebook) umožňujú používateľom nielen ukladať dáta, ale najmä uspokojiť ich psychologický zážitok byť objavený, ocenený a uznaný.

S rozvojom online publikovania sa online písanie stáva obľúbeným spôsobom vedeckej komunikácie. Blogy a wiki poskytujú vhodnú platformu na kultivovanie online a kolektívneho vedeckého písania, najmä tam, kde je nevyhnutná intenzívna spolupráca.

Vedeckú komunitu núti k online písaniu aj dostupnosť online referencií a multimediálnych zdrojov.

1.5 ÚLOHA ZAJINTERESOVANÝCH STRÁN

Do procesu vedeckej komunikácie sú zapojené rôzne subjekty. Sú to:

- výskumní pracovníci/autori
- vydavatelia
- knižnice

Výskumní pracovníci sú hlavným aktérom procesu vedeckej komunikácie. Sú tvorcami vedeckého poznania a zároveň spotrebiteľmi a kontrolórmi kvality. Ako tvorcovia prispievajú do tohto procesu zdieľaním vlastnej výskumnej práce vo forme výskumných dát, publikovaných článkov, blogov, diskusných fór, atď. Ako spotrebiteľia reflektujú existujúce publikácie a dáta ako svedectvá o súčasnom stave pokroku, či priame alebo nepriame vstupné údaje pre vznik nových výsledkov. Zasahujú do jednotlivých fáz životného cyklu výskumu, najmä tam, kde sa vyžaduje evalvácia, napríklad recenzovanie článkov alebo hodnotenie práce výskumnej inštitúcie, a fungujú ako kontrola kvality výskumu.

Úloha vydavateľa v procese vedeckej komunikácie sa neobmedzuje len na šírenie vedeckých výstupov. Vydavatelia sú najmä hlavnou hnacou silou pri zabezpečovaní kvality, zlepšovaní prezentácie, vytváraní metadát, archivácii validovaných a autorizovaných verzií vedeckej publikácie. Neodmysliteľnou úlohou vydavateľov je uspokojovanie dopytu na trhu, propagácia vedeckých publikácií, doplnkové služby a spájanie vedcov a vzdelanosti, čo sú základnými prvkami efektívneho procesu vedeckej komunikácie.

Úloha knihovníkov spočíva v poskytovaní podpory výskumu. Knižnica už tradične uchováva výstupy výskumu inštitúcie, manažuje zdroje a pomáha vedcom s vyhľadávaním a prístupom k informáciám, ktoré sú pre nich relevantné. Proces vyhľadávania informácií je súčasťou prvej etapy životného cyklu výskumu – vývoj a preskúmanie nápadov. V posledných rokoch však knižnice začali postupne prekonávať túto tradičnú úlohu a podporujú výskumných pracovníkov aj v ďalších krokoch životného cyklu výskumu. Knižnice poskytujú služby v oblasti manažmentu dát, tvorby metadát a spolupracujú pri publikovaní v časopisoch. Aj samotné prostredie vedeckého publikovania sa vyvíja. Je to reakcia na sily formujúce výskumné a akademické prostredie, na verejné politiky presadzujúce otvorený prístup k publikáciám, ktoré vznikli ako výstupy z výskumov financovaných z verejných zdrojov. Vedci vyhľadávajú prostredie, v ktorom sa dá publikovať v otvorenom prístupe. Knižnice presadzujúce možnosti otvoreného prístupu dostávajú príležitosť prevziať na seba úlohu vydavateľa. V prieskume (Hahn, 2008) z roku 2007, do ktorého sa zapojilo 80 členských knižníc Asociácie vedeckých knižníc (Association of Research Libraries, ARL), sa uvádza, že 44 % respondentov sa zapojilo do procesu publikovania a 88 % knižníc bolo zapojených priamo do vydávania časopisu. Z neskoršieho prieskumu v roku 2010, ktorého sa zúčastnilo 43 členských knižníc ARL, vyplynulo, že 55 % respondentov publikovalo alebo malo o publikovanie záujem (Crow et al., 2012).

V období pred príchodom internetu zastávali vydavatelia vo vedeckom ekosystéme nezastupiteľnú úlohu. Vedecká obec bola na vydavateľoch doslova závislá. Vďaka nástrojom Webu 2.0 posilnila akademická komunita svoje postavenie z hľadiska prístupu a publikovania a dôležitosť vydavateľov sa znížila. Knižnice sa však musia pripraviť na poskytovanie služieb s pridanou hodnotou pre vedeckú komunitu. S meniacim sa prostredím môžu knižnice zasiahnuť do týchto oblastí životného cyklu výskumu:

- podporiť vedeckú komunitu vytvorením inštitucionálnych repozitárov ako úložísk pre digitálny materiál vytvorený v procese výskumu a vzdelávania, nielen pre publikované výstupy
- pomáhať pri vyhľadávaní relevantných výskumných dát, pri filtrovaní publikovaných článkov a ich opätovnou transformáciou pre lepšie využitie
- poskytnúť platformy pre autoarchiváciu a samopublikovanie vedeckej komunity
- prevziať na seba úlohu vydavateľa e-časopisov, propagovať a šíriť výsledky výskumu
- navrhovať a prevádzkovať inštitucionálne repozitáre slúžiace na archiváciu výstupov výskumov inštitúcií

S príchodom najmodernejších technológií sa zdá, že dochádza k významnej zmene v procese vedeckej komunikácie a úlohy zainteresovaných strán v tomto procese sa výrazne menia.

☞ Aktivita 3

Definujte, aký vplyv mali iniciatívy otvoreného prístupu na vedecké publikovanie.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

1.6 ZHRNUTIE

Životný cyklus výskumu sa začína nápadom, nasleduje zber dát, ich analýza a napokon interpretácia analýzy v podobe výskumnej publikácie. Hlavné zložky životného cyklu výskumu sú plánovanie, správa dát a vedecká komunikácia.

Keď v polovici 17. storočia začali vychádzať prvé vedecké časopisy, prostredníctvom nich začali vedci a akademici publikovať a šíriť výsledky svojho výskumu. Inovatívne aplikácie IKT však výraznou mierou ovplyvnili tradičný spôsob vedeckej komunikácie.

Budúcnosť procesu vedeckej komunikácie je neistá, ale je zrejmé, že v najbližších rokoch sa bude realizovať prostredníctvom rôznych médií a platforiem. Knižnice zohrávajú významnú úlohu v procese vedeckej komunikácie a s meniacim sa prostredím vedeckého publikovania bude ešte dôležitejšia.

KAPITOLA 2 OTVORENÝ PRÍSTUP: HISTÓRIA A VÝVOJ

Obsah

- 2.0 Úvod
- 2.1 Očakávania
- 2.2 Otvorený prístup - Definície
- 2.3 Otvorený prístup - Filozofia
- 2.4 Otvorený prístup - Vývoj
- 2.5 Modely otvoreného prístupu
- 2.6 Výhody otvoreného prístupu
- 2.7 Argumenty proti otvorenému prístupu a odpovede na ne
- 2.8 Obchodné modely otvoreného prístupu
- 2.9 Modely dlhodobého uchovávania
- 2.10 Zhrnutie
- 2.11 Otestujte sa

2.0 ÚVOD

Rozvoj internetu v 90. rokoch viedol ku globálnemu zdieľaniu znalostí a univerzálnemu prístupu k informačným zdrojom. Vedecké komunikačné kanály sa výrazne posunuli dopredu, pretože internet znásobil ich dosah a dostupnosť a rozšíril ich čitateľskú obec. Adaptovanie sa informačných a komunikačných technológií v akademickom výskumnom prostredí pomohlo zvýšiť produktivitu výskumných pracovníkov. Bezhraničný alebo cezhraničný charakter internetu umožnil globálny prístup k znalostným zdrojom a akademickým databázam 24 hodín denne, 7 dní v týždni. Mnohé vedecké časopisy vychádzajúce v tlačenej podobe začali vychádzať elektronicky a odvtedy sú známe ako elektronické časopisy alebo e-časopisy. Open access časopisy sú e-časopisy dostupné v online prostredí prostredníctvom internetu bez akejkoľvek prístupovej bariéry, akou je napríklad predplátne. Na začiatku 21. storočia sa vedecká komunita začala angažovať v oblasti otvoreného prístupu s cieľom otvárania vedeckých zdrojov, najmä výskumnej literatúry, komunitám výskumných pracovníkov po celom svete bez poplatkov za prístup či predplátneho. Neskôr vedeckej komunite nestačil len voľný prístup k vedeckému obsahu, ale žiadala, aby boli autorom a používateľom vedeckej literatúry poskytnuté ďalšie práva. Slobodu zdieľania, archiváciu a opätovné použitie vedeckého obsahu nebolo možné poskytovať prostredníctvom bežných mechanizmov na ochranu autorských práv. Autorské zákony v mnohých krajinách odrádzali od verejného zdieľania alebo používania vedeckého obsahu. Používatelia však využívali komunitné zdroje na ďalšiu tvorbu a šírenie znalostí tým, že začali využívať alternatívne možnosti ochrany autorských práv, ako sú napríklad licencie Creative Commons (CC) alebo licencie CopyLeft. CC licencie chránia autorské práva a zároveň naplno sprostredkovávajú potenciál vedeckej literatúry v režime otvoreného prístupu.

Táto kapitola prináša stručnú históriu vzniku publikovania v režime otvoreného prístupu. Sumarizuje výhody otvoreného publikovania, definuje rôzne prístupy a obchodné modely OA. Na záver poskytuje prehľad o modeloch dlhodobého uchovávaní v režime otvoreného prístupu a ďalších vedeckých elektronických obsahoch.

2.1 OČAKÁVANIA

Po preštudovaní tejto kapitoly sa očakáva, že budete vedieť:

- definovať a vysvetliť otvorený prístup z hľadiska historického vývoja
- rozlišovať medzi zeleným a zlatým otvoreným prístupom a chápať rôzne prístupy k OA
- vysvetliť výhody otvoreného prístupu a argumentovať v prospech otvoreného prístupu k vedeckým informáciám
- identifikovať obchodné modely pre podporu otvoreného prístupu
- vymenovať modely dlhodobého digitálneho uchovávaní znalostných zdrojov v OA

2.2 OTVORENÝ PRÍSTUP – DEFINÍCIE

Otvorený prístup k znalostiam je všeobecný termín používaný pre znalostné zdroje, ktoré sú vo verejnej doméne dostupné verejnosti alebo pre verejnú spotrebu, a to bez akýchkoľvek obmedzení ako sú predplatné alebo poplatky za prístup. Otvorený prístup sa realizuje v online prostredí prostredníctvom internetu. Preto si sprostredkovatelia otvoreného prístupu aj jeho používatelia musia vytvoriť online pripojenie. Internetové služby sú určené pre globálneho aj lokálneho používateľa. Používateľské rozhrania a jazyk vedeckej komunikácie by mali byť primerané a v plnej miere umožňovať používateľom využívanie otvoreného prístupu.

Peter Suber (2012) definuje otvorený prístup nasledovne: „Literatúra otvoreného prístupu je digitálna, online, zadarmo a bez väčšiny obmedzení autorských práv a licencií“. Ďalej upresňuje terminológiu používanú v režime otvoreného prístupu (schéma 2.1).

Režim otvoreného prístupu používa termín *zlatý otvorený prístup* pre otvorený prístup realizovaný prostredníctvom časopisov bez ohľadu na obchodný model a *zelený otvorený prístup* pre otvorený prístup realizovaný prostredníctvom repozitárov. *Autoarchivácia* v praxi znamená ukladanie vlastnej práce vedca do OA úložiska. Autorom týchto termínov je Stevan Harnad.

Publikácia, ktorá nie je v režime otvoreného prístupu alebo je k dispozícii len za poplatok, je dostupná v tzv. *toll access* (spoplatnený prístup, TA). Hoci každý model otvoreného prístupu odstraňuje finančné bariéry, existuje viacero ďalších bariér, ktoré je potrebné odstrániť. Ak odstránime len finančnú bariéru, poskytujeme *gratis OA*. Ak odstránime aspoň niektoré bariéry súvisiace s právami na ďalšie používanie, poskytujeme *libre OA*.

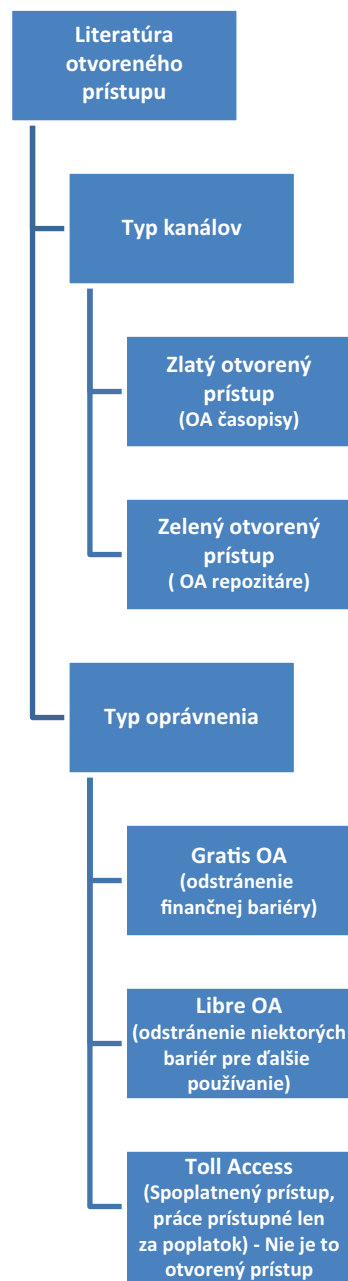

Schéma 2.1: Základná terminológia otvoreného prístupu

2.3 OTVORENÝ PRÍSTUP – FILOZOFIA

Tri deklarácie otvoreného prístupu všeobecne známe ako BBB deklarácie prispeli začiatkom 21. storočia k vytvoreniu prostredia pre OA publikovanie pre nasledujúce desaťročia. Vytvorili silný filozofický základ pre podporu myšlienok a princípov otvoreného prístupu.

Budapešťianska iniciatíva (Budapest Open Access Initiative, 2002) vymedzila základné princípy:

Staré tradície a nové technológie sa spojili, aby vytvorili priestor pre bezprecedentné verejné dobro.

Úvod do Otvoreného prístupu

Vedci a bádatelia sú odnepamäti ochotní zverejňovať výsledky svojho výskumu vo vedeckých časopisoch bez úhrady, výlučne v záujme poznania a vedy. Internet je zasa nová technológia. Verejné dobro, ktoré spoločne vytvárajú, je celosvetová elektronická distribúcia recenzovanej časopiseckej literatúry a bezplatný a neobmedzený prístup k nej pre všetkých vedcov, učiteľov, študentov a ďalších záujemcov. Odstránenie prekážok v prístupe k tejto literatúre urýchli výskum, obohatí vzdelávanie, pomôže zdieľať vedomosti bohatých s chudobnými a chudobných s bohatými, zmaximalizuje užitočnosť tejto literatúry a položí základy pre zjednotenie ľudstva v spoločnej intelektuálnej debate a túžbe po poznaní.

Signatári Berlínskej deklarácie (Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities, 2003) sa domnievajú, že:

Internet zásadne zmenil praktickú a hospodársku realitu distribúcie vedeckých poznatkov a kultúrneho dedičstva. Vôbec po prvýkrát ponúka internet možnosť vytvoriť globálnu a interaktívnu prezentáciu ľudského poznania, vrátane kultúrneho dedičstva a garantovať celosvetový prístup. [...] My, dolu podpísaní, cítíme povinnosť reagovať na výzvy internetu ako rozvíjajúceho sa funkčného média pre šírenie znalostí. Je zrejmé, že tento vývoj významne zmení nielen povahu vedeckých publikácií, ale aj súčasný systém zabezpečenia kvality. [...] Berlínsku deklaráciu sme navrhli s cieľom presadiť internet ako funkčný nástroj pre globálnu základňu vedeckých poznatkov a ľudskej reflexie a zadefinovať opatrenia, ktoré musia zväziť tvorcovia politik v oblasti výskumu, výskumné inštitúcie, finančné agentúry, knižnice, archívy a múzeá. [...] V prípade, že informácie nie sú pre spoločnosť všeobecne a ľahko dostupné, naše poslanie šíriť ich je naplnené len spoločne. Nové možnosti šírenia znalostí je potrebné podporiť nielen v klasickej forme, ale aj v režime otvoreného prístupu prostredníctvom internetu. Otvorený prístup chápeme ako komplexný zdroj ľudského poznania a kultúrneho dedičstva, ktorý uznala vedecká komunita. [...] Aby bolo možné realizovať víziu globálnej a prístupnej prezentácie znalostí, web budúcnosti musí byť udržateľný, interaktívny a transparentný. Obsah a softvérové nástroje musia byť voľne prístupné a kompatibilné.

Podobné názory prináša aj vyhlásenie z Bethesdy (Bethesda Statement on Open Access Publishing, 2003). V prehlásení sa uvádza:

Vedecký výskum je vzájomne závislý proces, pri ktorom je každý experiment informovaný o výsledkoch ostatných experimentov. Vedci, ktorí realizujú výskum, a profesijné spoločnosti, ktoré ich zastupujú, majú veľký záujem na tom, aby sa výsledky výskumu šírili čo najrýchlejšie a najefektívnejšie.

Elektronicky publikované výsledky výskumu ponúkajú príležitosť a vlastne aj povinnosť voľne zdieľať výsledky výskumu, nápady a objavy s vedeckou komunitou a verejnosťou.

Tieto tri priekopnícke iniciatívy získali širokú podporu laureátov Nobelovej ceny a renomovaných svetových mysliteľov. Rovnako tak aj ďalšie globálne, národné, regionálne a inštitucionálne aktivity v oblasti otvoreného prístupu, ktoré sa objavili po BBB iniciatívach, vychádzali z filozofických základov spomínaných deklarácií. Každá z nich schvaľuje zásady modelu otvoreného prístupu s cieľom maximalizovať prístup a prínos pre vedcov, výskumníkov a verejnosť na celom svete.

2.4 OTVORENÝ PRÍSTUP – VÝVOJ

Hnutie otvoreného prístupu je celosvetový jav a jeho cieľom je zmierniť problémy, ktorým čelia knižnice a výskumné inštitúcie na celom svete v súvislosti s „časopiseckou krízou“. Špirálový efekt neustáleho nárastu nákladov na predplatné vedeckých časopisov a exponenciálny nárast poplatkov za online prístup k elektronickým časopisom v 90. rokoch viedli k zrušeniu alebo k zníženiu predplatného predražených časopisov z dôvodu rozpočtových limitov. Iniciatívy otvoreného prístupu sa spočiatku snažili poskytovať *gratis OA* a neskôr *libre OA*. Úplne prvý formálny OA repozitár arXiv.org vznikol v roku 1991 a umožňoval vedcom autoarchiváciu elektronických preprintov vedeckých prác z oblasti fyziky, matematiky, informatiky, kvantitatívnej biológie, kvantitatívnych financií a štatistiky.

Schéma 2.1: Časová priamka otvoreného prístupu⁷

1991	2000	2001	2002	2003	2006	2007	2008
Spustenie repozitára arXiv.org	Spustenie centrálného repozitára PubMed	Spustenie SPARCu	Zverejnenie softvéru DSpace	Spustenie databázy OAster	Spustenie DOAJ (Directory of Open Access Journals)	Prvé oslavy Týždňa otvoreného prístupu	Založenie asociácie OASPA (OA Scholarly Publishers Association)
	Softvér EPrints	Zverejnenie softvéru OJS (Open Journal Systems)	Zverejnenie licencií Creative Commons	Deklarácie z Berlína a Bethesda	Spustenie OpenDOAR (Directory of Open Repositories)		
	Časopisy PLOS		Budapeštianska OA iniciatíva (deklarácia)	Spustenie WSIS Action Lines			
	Časopisy BioMed Central						

Ako ukazuje časová priamka 2.1, v prvom desaťročí 21. storočia sa odohralo viacero významných udalostí, ktoré potvrdili, že publikovanie s otvoreným prístupom je významný spôsob vedeckej komunikácie. Začali vznikať inštitúcie, ktoré výraznou mierou prispeli k formovaniu hnutia otvoreného prístupu.

⁷ <https://symplectic.co.uk/open-access-timeline/>

V tomto období sa medzi ne zaraďujú Public Library of Science (PLOS), Bio-Med Central (BMC) – vydavateľa recenzovaných OA časopisov, the Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition (SPARC) a Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA). Najdôležitejšie však bolo, že deklarácie o otvorenom prístupe z Budapešti, Berlína a Bethesdy (BBB) uznala nielen vedecká komunita, ale predovšetkým agentúry poskytujúce finančné prostriedky, vedecké rady, učené spoločnosti, inštitúcie, univerzity a vedci s cieľom šíriť výsledky výskumu financovaného z verejných zdrojov prostredníctvom otvoreného prístupu.

2.5 MODELY OTVORENÉHO PRÍSTUPU

Ako je uvedené v predchádzajúcej kapitole, OA publikácie sú dostupné prevažne prostredníctvom zlatých a zelených OA ciest. Komerční vydavateľia priniesli niekoľko ďalších modelov a umožnili prístup k časti svojho vedeckého obsahu v režime otvoreného prístupu. Ide výberovo o otvorený obsah, ktorý nie je vždy ošetrený vhodnými OA povoleniami a licenciami. Medzi obľúbené modely otvoreného prístupu vydavateľov e-časopisov patria: a) hybridný otvorený prístup, b) odložený otvorený prístup, c) krátkodobý otvorený prístup, d) selektívny otvorený prístup a e) čiastočný otvorený prístup. V hybridnom modeli vydavateľia sprístupňujú články vo vedeckých časopisoch so spoplatneným prístupom po zaplatení publikačného poplatku zo strany autora. V odloženom modeli vydavateľia ponúkajú bezplatný prístup po uplynutí určenej lehoty, spravidla 6 mesiacov až 2 roky. V krátkodobom modeli ponúkajú vydavateľia bezplatný prístup na určité obdobie, zväčša na 6 mesiacov až 1 rok. Po jeho uplynutí je obsah prístupný iba pre predplatiteľov. V selektívnom modeli vydavateľia selektívne ponúkajú bezplatný prístup len k vybranému obsahu. Ostatný obsah je dostupný len pre predplatiteľov. V čiastočnom modeli vydavateľia výberovo ponúkajú bezplatný prístup k obsahu len k niektorým druhom dokumentov, napríklad k research papers (vedecké články s výsledkami vlastného výskumu), ale nie k review papers (prehľadové články k príslušnej problematike). Ostatný obsah je k dispozícii len pre predplatiteľov.

V zlatom OA a hybridnom modeli otvoreného publikovania zvyčajne vydavateľia publikujú články ošetrené licenciami Creative Commons (CC). Tieto dva modely patria do kategórie libre OA. Otvorený obsah v ostatných štyroch modeloch nie je explicitne ošetrený CC, ani podobnými licenciami. Tieto štyri modely patria do skupiny gratis OA. Schéma 2.2 ponúka pohľad na rôzne modely otvoreného prístupu k vedeckej literatúre.

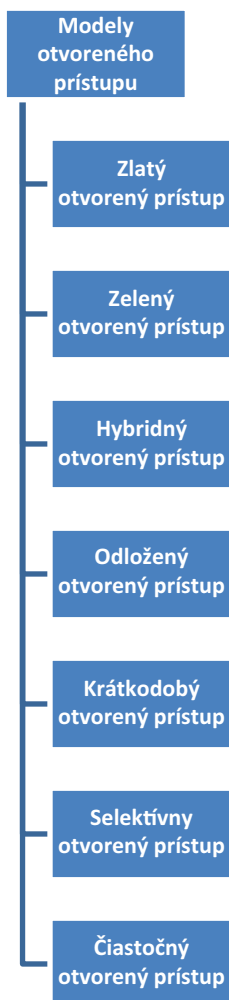

Schéma 2.2: Modely otvoreného prístupu

2.6 VÝHODY OTVORENÉHO PRÍSTUPU

Deklarácie BBB o otvorenom prístupe a ďalšia literatúra identifikovali prínosy OA vedeckých publikácií. Tým hlavným je odstránenie prístupových bariér, pretože neexistujú náklady spojené s predplatným alebo online prístupom. Režim otvoreného prístupu nemá z hľadiska dostupnosti žiadne obmedzenia, čo vedie k premosteniu znalostí medzi globálnym severom a globálnym juhom. Viaceré výhody publikovania v otvorenom prístupe súvisia s globálnou povahou internetu. Internet ponúka online obsah širokej verejnosti alebo špecializovaným skupinám, v závislosti od povahy tohto obsahu. Voľný obsah sa šíri globálne, je prístupný globálnym komunitám, ktoré ho dokážu oceniť. Publikovanie v otvorenom prístupe umožňuje naplno využívať potenciál komunikovaného výskumu. Autorovi umožňuje globálne sa zviditeľniť, zvýšiť dostupnosť výsledkov vlastného výskumu v rozvinutých i rozvojových krajinách, zvýšiť svoju citovanosť aj metriky/altmetriky vlastných článkov. Vedci hľadajúci nové kontakty sa môžu spojiť s publikujúcimi autormi a nadviazať medzinárodnú spoluprácu na inštitucionálnej alebo individuálnej úrovni. Obsah v otvorenom režime tiež ponúka priestor pre príjem konštruktívnej spätnej väzby, komentárov a názorov. Tieto kritické úvahy obohacujú publikovaný otvorený obsah.

Používatelia aj autori sa tak môžu stať súčasťou napredovania v oblasti vedomostí, ktoré ponúka vedecká literatúra v otvorenom režime. Schéma 2.3 ukazuje rôzne výhody literatúry v režime otvoreného prístupu, tak ako ich vníma vedecká komunita.

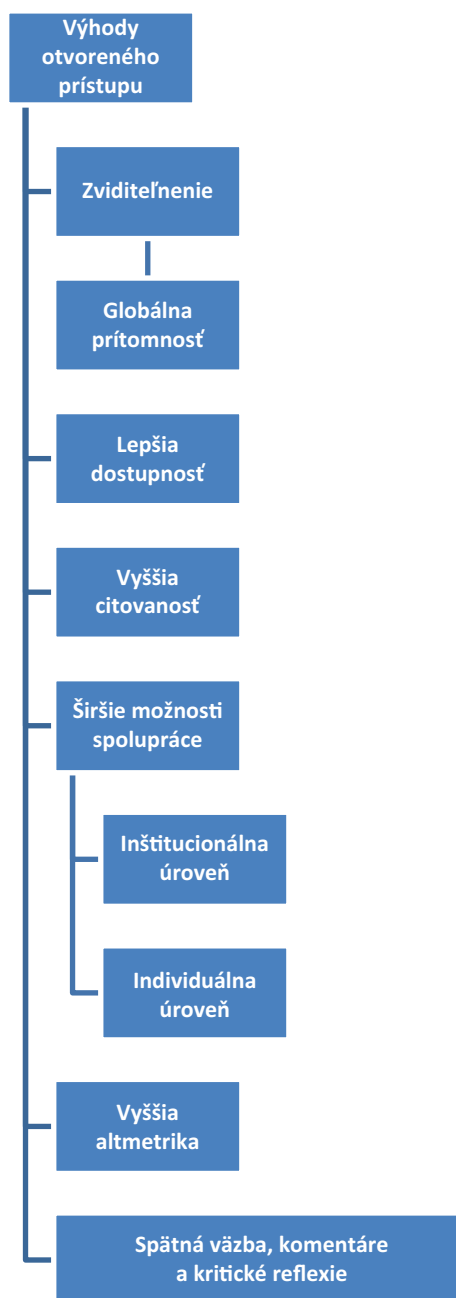

Schéma 2.3: Výhody publikovania v režime otvoreného prístupu

2.7 ARGUMENTY PROTI OTVORENÉMU PRÍSTUPU A ODPOVEDE NA NE

Prvé dve desaťročia 21. storočia priniesli vysoké tempo nárastu titulov OA časopisov. K marcu 2014 zaznamenala DOAJ takmer 9 750 vedeckých OA časopisov a OpenDOAR približne 2 600 OA repozitárov, ktoré sú k dispozícii po celom svete. Na scéne sa objavili prvé predátorské OA časopisy, ktoré výskumníkom sľubujú rýchlú cestu k publikovaniu tým, že poplatok za spracovanie a publikovanie článkov si hradí sám autor.

Na zamedzenie činnosti predátorských OA časopisov však existujú rôzne kontrolné mechanizmy, napríklad prísne kritériá pre zaradenie do zoznamov DOAJ a OASPA. Aj iniciatíva Stop Predatory Journals (predatoryjournals.com), ktorá nahradila tzv. Beallove zoznamy (ScholarlyOA.com), pravidelne upozorňuje vedeckú komunitu na potenciálnych, možných alebo pravdepodobných predátorských vydavateľov vedeckej literatúry v otvorenom režime. Niektorí z nich nie sú zo strany DOAJ a OASPA akreditovaní alebo boli zo zoznamov týchto dvoch autoregulačných inštitúcií vylúčení.

Tabuľka 2.2 prináša sumár argumentov proti publikovaniu v režime OA a odpovede na ne. Redakčná rada recenzovaného OA časopisu by mala pozostávať z erudovaných odborníkov, ktorí dokážu prísne preskúmať a recenzovať predložené rukopisy. V tabuľke sa uvádza, že publikačné štandardy klasických časopisov a časopisov v režime otvoreného prístupu by mali porovnateľné publikačné štandardy, keby OA časopisy dodržiavali autoregulačné odborné štandardy a postupy najlepšej praxe. Tým by si vyslúžili uznanie a zlepšili reputáciu.

Tabuľka 2.2: Argumenty proti publikácii s otvoreným prístupom a reakcie na ne

Argumenty proti otvorenému prístupu	Odpovede
OA časopisy neuskutočňujú dôkladné a spoľahlivé recenzné konanie.	OA časopisy akreditované inštitúciami COPE a OASPA uskutočňujú dôkladné a spoľahlivé recenzné konanie porovnateľné s tradičnými vedeckými časopismi bez otvoreného prístupu.
Recenzné konanie nie je uspokojivé, pretože sa nerealizuje v súlade s požadovanými štandardmi a metódami.	Recenzné konanie je v mnohých časopisoch na vysokej úrovni, najmä pri tých, ktoré majú vysokú citovanosť a altmetriky. Tieto časopisy používajú pri rozhodovaní o akceptácii článku prísne kritériá.
Pri OA časopisoch nie je preukázaná akademická rigoróznosť.	Dôkazom akademickej prísnosti je, keď sa OA časopis stane vysoko hodnoteným časopisom v špecializovanej alebo špecifickej vednej disciplíne alebo keď má časopis vysokú mieru citovanosti/altmetrického skóre.
Poplatok za spracovanie článku (article processing charge, APC) je hlavnou prekážkou publikovania v OA časopisoch.	Niektoré štúdie naznačujú, že len malá časť OA časopisov prijíma APC od potenciálnych autorov. Mnohé nepovažujú APC za hlavný zdroj príjmov. Naopak časopisy so spoplatneným prístupom (toll-access) si účtujú predplatné za tlačnú formu alebo online prístup, čím sa stávajú nedostupnými pre množstvo inštitúcií v rozvojových i rozvinutých krajinách.

2.8 OBCHODNÉ MODELY OTVORENÉHO PRÍSTUPU

Doposiaľ sme rozoberali rôzne aspekty OA časopisov a OA repozitárov. Okrem nich sa začali online sprístupňovať aj ďalšie produkty vedeckej komunikácie. Mnohé z nich sú dostupné pod licenciou CC, ktorá zabezpečuje ich slobodné zdieľanie, opätovné použitie, redistribúciu a kombinovanie. Majú špecifické formáty a zameriavajú sa na špecifické publikum. Niektoré OA repozitáre poskytujú prístup k zmiešanému druhu zdrojov, zatiaľ čo niektoré brány alebo portály sa špecializujú na konkrétne typy zdrojov.

Open Educational Resources (Otvorené vzdelávacie zdroje, OER) plnia špeciálnu úlohu s cieľom poskytovať celoživotné vzdelávanie, kontinuálne vzdelávanie, profesionálne vzdelávanie a dištančné vzdelávanie. Massive Open Online Courses (Hromadné otvorené online kurzy, MOOCs), Open Textbooks (Otvorené učebnice) a OpenCourse-Ware (Otvorené študijné materiály) tiež patria k OER.

Niektorí vydavatelia vydávajú OA knihy a monografie, využívajú pri tom autorské platobné modely, čiže poplatky za spracovanie článkov (APC) účtujú od autorov. OA knihy a monografie možno vyhľadávať za pomoci Directory of Open Access Books⁸ (Adresár kníh s otvoreným prístupom, DOAB).

Open source softvér – PKP Open Conference Systems⁹ (Systémy pre otvorené konferencie) je k dispozícii vďaka projektu Public Knowledge. Pomáha organizátorom vedeckých konferencií formou voľného nástroja pre publikovanie na webe. Tento softvér využívajú akademické inštitúcie, vysoké školy a vedecké spoločnosti na vytvorenie komplexnej webovej prezentácie svojej konferencie. Prednášky z týchto konferencií sú voľne k dispozícii v režime otvoreného prístupu. V spolupráci s vedeckými organizátormi konferencie sa na publikovaní OA konferenčných zborníkov podieľajú aj niektorí komerční vydavatelia.

Užitočnou formou odbornej komunikácie sú aj diplomové a dizertačné práce. Pochádzajú z doktorandských, pred-doktorandských a post-doktorandských výskumných aktivít uskutočňovaných na univerzitách a vo výskumných inštitúciách. Existujú OA archívy so špecifickými formátmi, ktoré uchovávajú diplomové a dizertačné práce, známe aj ako repozitáre ETD (elektronické diplomové a dizertačné práce, electronic theses and dissertations). Medzinárodná organizácia The Networked Digital Library of Theses and Dissertations (NDLTD) podporuje tvorbu, využívanie, šírenie a uchovávanie elektronických diplomových a dizertačných prác. Viaceré ETD a OA repozitáre sú indexované v databáze OAIster¹⁰ a dajú sa vyhľadávať na jej portáli. Schéma 2.4 ukazuje obchodné modely špecifických formátov OA publikovania, ktoré sú založené na obsahu plnotextových dokumentov, ktoré majú byť šírené vo vedeckej komunite.

⁸ <http://www.doabooks.org>

⁹ <http://pkp.sfu.ca/ocs/>

¹⁰ <http://oaister.worldcat.org>

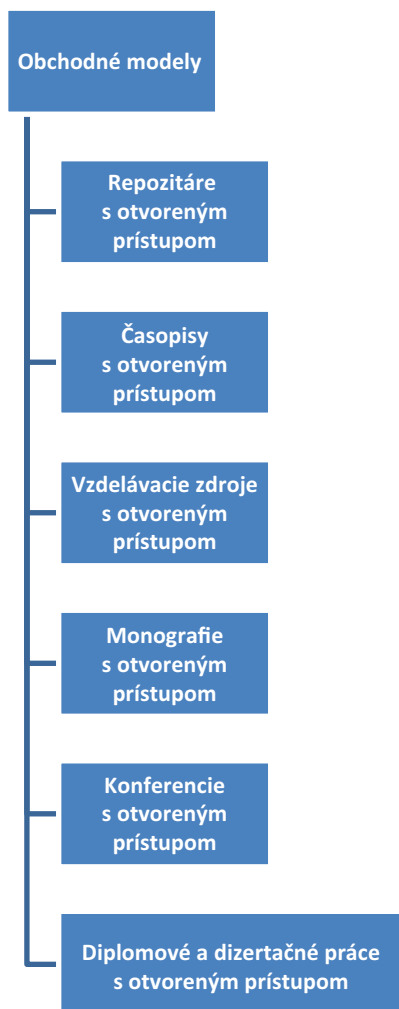

Schéma 2.4: Obchodné modely v OA publikovaní

2.9 MODELY DLHODOBÉHO UCHOVÁVANIA

Publikovanie v otvorenom prístupe je online činnosť, ktorá kladie dôraz na globálne šírenie vedeckých publikácií. Zlaté, hybridné a ďalšie druhy publikačných OA ciest často vytvárajú OA obsahy, ktoré sú k dispozícii prostredníctvom portálov príslušných vydavateľov. V online prostredí vždy hrozí riziko predčasného ukončenia prevádzky portálu, brány, činnosti OA vydavateľa alebo elektronického časopisu. To, čo dnes máme v online prostredí k dispozícii už zajtra nemusí platiť. Mnoho online portálov, brán, elektronických časopisov, online repozitárov a online databáz bude v budúcnosti nedostupných alebo sa pretransformujú do nových subjektov. Internetové technológie sa menia oveľa rýchlejšie než ľudská civilizácia. Čoraz viac obsahu sa vytvára online, a s tým rastú obavy, že tento digitálny obsah nebude vždy dostupný. Niečo podobné sa stalo, keď sa viaceré služby na báze Webu 1.0 museli pretransformovať do prostredia Webu 2.0 či novšej verzie. Preto je nevyhnutné mať čo najefektívnejší plán dlhodobého uchovávania za účelom jednoduchého vyhľadávania a dostupnosti súčasného digitálneho obsahu pre budúce generácie.

Úvod do Otvoreného prístupu

V súčasnosti majú akademické knižnice, výskumné inštitúcie a vedeckí vydavatelia k dispozícii dva hlavné programy pre dlhodobé uchovávanie: LOCKSS¹¹ a CLOCKSS. Program LOCKSS, ktorý v roku 1999 predstavila knižnica Stanfordskej univerzity (Stanford University), je open-source systém pre digitálne uchovávanie postavený na princípe „Lots of Copies Keep Stuff Safe“ (veľa kópií udržiava obsah v bezpečí). LOCKSS je založený na unikátnych princípoch, ktoré sú nevyhnutné pre úspešné dlhodobé uchovávanie. Tieto princípy sú:

- decentralizované a distribuované uchovávanie
- umožňuje knižnici spravovať a kontrolovať svoj nehmotný majetok
- zachovanie oficiálnej pôvodnej verzie vydavateľa
- stály prístup – garantovaný a neprerušovaný
- finančná dostupnosť a trvalá udržateľnosť

V programe LOCKSS knižnice budujú a uchovávajú zbierky OA titulov a predplatených e-časopisov a e-kníh pomocou softvéru LOCKSS. Spoločne zdieľané zbierky sú súčasťou Globálnej siete LOCKSS. S cieľom uchovávať rukopisy a obrazové zbierky, datasety a zbierky vládnych dokumentov môžu knižnice participovať aj na súkromnej sieti LOCKSS.

Iniciatíva CLOCKSS¹² (Controlled LOCKSS), ktorá odštartovala v roku 2005 ako neziskový subjekt, je partnerstvo knižníc a vydavateľov, ktorého cieľom je zabezpečiť dlhodobý prístup k vedeckej práci v digitálnom formáte. Prevádzkujú archív CLOCKSS pre dlhodobé uchovávanie vedeckého obsahu, pričom obsah archivujú členovia iniciatívy. CLOCKSS trvalo uchováva tzv. osirelý obsah pod licenciami Creative Commons, aby sa zabezpečilo, že zostane navždy dostupný. CLOCKSS používa technológiu LOCKSS. Kým LOCKSS predstavuje otvorenú sieť, CLOCKSS je uzavretý systém. Oba systémy experimentujú s otvorenými formátmi súborov, ktoré sú nezávislé na zariadení alebo softvéri, aby sa zabezpečila možnosť trvalého načítania archivovaného obsahu.

Mnohí OA vydavatelia, vydavatelia e-časopisov a vedecké knižnice aktívne participujú v oboch programoch LOCKSS a CLOCKSS. Viacerí OA vydavatelia a vedecké knižne však nie sú súčasťou programu, ide predovšetkým o tie, ktoré pôsobia mimo Severnej Ameriky a Európy. Je nevyhnutné, aby sa rozvíjala kultúra dlhodobého uchovávania, ktorá zabezpečí, že vedecké práce budú trvale dostupné pre budúce generácie, a to aj v prípade, že vydavateľ prestane existovať.

¹¹ <http://www.lockss.org>

¹² <http://www.clockss.org>

2.10 ZHRNUTIE

V tejto kapitole ste sa dozvedeli o rôznych aspektoch OA publikovania – najmä o jeho vzniku, komunitných aktivitách, výhodách, prístupoch, obchodných modeloch a modeloch dlhodobého uchovávanía. Rôzne zúčastnené strany, najmä tie, ktoré sa podieľajú na produkovani znalostí, tvorbe, šírení a spotrebe vedeckého obsahu, podporujú globálne a lokálne mechanizmy otvoreného prístupu tým, že sprístupňujú výskumnú literatúru financovanú z verejných zdrojov formou otvoreného prístupu. V budúcnosti je potrebné rozvíjať kultúru otvorenosti s cieľom zabezpečiť trvalú udržateľnosť znalostí zaznamenaných a šírených prostredníctvom OA ciest.

2.11 OTESTUJTE SA

a) Ako sa volá najstarší vedecký digitálny repozitár?

.....

.....

.....

b) Čo je to zelený otvorený prístup?

.....

.....

.....

c) Čo je to zlatý otvorený prístup?

.....

.....

.....

d) V ktorej online databáze možno vyhľadávať OA knihy na určitú tému?

.....

.....

.....

e) Kto je zakladateľom iniciatívy LOCKSS?

- i) Knižnice Yaleskej univerzity (Yale University)
- ii) Knižnice Stanfordskej univerzity (Stanford University)
- iii) Knižnice Michiganskej univerzity (University of Michigan)
- iv) vydavateľstvo MIT Press

- f) Ktorá z možností nie je OA adresár?
i) DOAJ
ii) OpenDOAR
iii) DOAB
iv) OAIster
- g) Ktorá z možností je služba na vyhľadávanie metadát v repozitároch?
i) DOAJ
ii) WorldCat
iii) OAIster
iv) Doab
- h) Kto založil iniciatívu OAIster?
i) Yalova univerzita
ii) Michiganská univerzita
iii) Stanfordova univerzita
iv) Kráľovská spoločnosť v Londýne
- i) Aká je obvyklá doba odkladu zverejnenia pri odloženom otvorenom prístupe?
i) Približne 6 mesiacov až 2 roky
ii) Približne 1 až 6 mesiacov
iii) Približne 2 až 3 roky
iv) Žiadna z vyššie uvedených možností

SAMOŠTÚDIUM: ONLINE VIDEÁ

Existuje množstvo dostupných výučbových videí na témy, ktorými sme sa v tejto kapitole zaoberali. Niektoré vytvorili renomované inštitúcie, knižnice a vedci. Dozviete sa v nich viac o OA modeloch, prístupoch a iniciatívach na celom svete.

- „*CLOCKSS and Portico: United on Preservation*“ **Video**¹³
- „*Digital Preservation and LOCKSS*“ **Video**¹⁴
- „*Evolution of Science: Open Science and the Future of Publishing*“ **Video**¹⁵
- „*Open Access – Towards New Peer-Review Models*“ **Video**¹⁶
- „*Open Access: Green, Gold, Gratis, Libre, North, South How To Get There*“ **Video**¹⁷
- „*Promising Business Models for Open Access Monographs*“ **Video**¹⁸
- „*Why Libraries Should Care About LOCKSS*“ **Video**¹⁹

¹³ <http://www.youtube.com/watch?v=4PGPkL7rce4>

¹⁴ http://www.youtube.com/watch?v=TOE_Jw23cVg

¹⁵ <http://www.youtube.com/watch?v=yELZ3kbFj1w>

¹⁶ <http://www.youtube.com/watch?v=RmmLqsVtgCY>

¹⁷ <http://vimeo.com/42384098>

¹⁸ <http://www.youtube.com/watch?v=5bz6U7r7lxw>

¹⁹ <http://www.youtube.com/watch?v=POJf38RzihA>

KAPITOLA 3 PRÁVA A LICENCIE

Štruktúra

- 3.0 Úvod
- 3.1 Očakávania
- 3.2 Práva duševného vlastníctva
- 3.3 Otvorené licencie
- 3.4 Podporné nástroje a služby
- 3.5 Zhrnutie
- 3.6 Otestujte sa
- 3.7 Samoštúdium

3.0 ÚVOD

Na začiatku tohto tisícročia tri deklarácie o otvorenom prístupe z Berlína, Budapešti a Bethesdy (BBB) významne zmenili prostredie vedeckej komunikácie. Elektronické časopisy existovali aj predtým, ale vedci ešte stále zo zvyku prehľadávali tlačene verzie časopisov. Elektronické časopisy priniesli koncept časopisov s otvoreným prístupom, ktorý poskytol bezplatný prístup k obsahu publikovaných časopisov. Systém autorských práv, ktorý v tom čase existoval, však nemal vhodné ustanovenia, ktoré by upravovali otvorený prístup k vedeckým výsledkom. V roku 2001 priniesla nezisková organizácia s rovnakým názvom licencie Creative Commons (CC), ktoré uľahčujú celosvetový prístup k vedomostným zdrojom s otvoreným prístupom bez porušovania autorských práv. Otvorené licencie pomáhajú vedcom publikovať výstupy výskumu financovaného z verejných zdrojov prostredníctvom kanálov otvoreného prístupu. K dispozícii majú dva významné kanály otvoreného prístupu: zlatý otvorený prístup a zelený otvorený prístup. Zlatý otvorený prístup využívajú časopisy s otvoreným prístupom a hybridné elektronické časopisy s obsahom v otvorenom režime. Zelený otvorený prístup je vhodný pre inštitucionálne a disciplinárne znalostné repozitáre. Autori sú si pri podpise dohody o prevode autorských práv alebo dohody o publikovaní vedomí svojich autorských práv a práv, ktoré si môžu ponechať.

Táto kapitola podrobne pojednáva o rôznych autorských právach, licenciách a nástrojoch správy práv a pomáha tak knihovníkom v ich úsilí o zvyšovanie úrovne povedomia vedeckých pracovníkov.

3.1 OČAKÁVANIA

Po preštudovaní tejto kapitoly sa očakáva, že budete vedieť:

- pochopiť právny základ autorských práv a duševného vlastníctva
- vysvetliť význam práv a obmedzení súvisiacich s autorským právom
- pochopiť základy otvoreného licencovania
- analyzovať rôzne typy licencií Creative Commons
- identifikovať podporné služby, ktoré napomáhajú pri realizácii otvoreného prístupu

3.2 PRÁVA DUŠEVNÉHO VLASTNÍCTVA

Kreatívne a inovatívne ľudské myslenie je hlavnou hnacou silou stojacou za technologickými zmenami, ktoré slúžia spoločenským potrebám a komfortu. Intelekt a genialita prinášajú inovatívne riešenia problémov spoločnosti. Vo vedeckom výskume riešia výskumníci množstvo problémov z reálneho života ako aj problémy hypotetického či teoretického charakteru. Výsledky výskumu sú zdokumentované v odbornej literatúre ako sú články v časopisoch, prezentácie z konferencií, kapitoly v knihách, monografie, dizertácie a výskumné správy. Výsledky výskumu vo vedných a technických oblastiach často vedú k vedeckému objavu či vynálezu nových strojov, vzorcov, koncepcií a procesov. Vedecký výskum sa takto mení na duševné aktivity či duševné cvičenia širokého spektra výskumných pracovníkov, z ktorých sa neskôr stávajú tvorcovia znalostí, inovátori a napokon aj legitímni držiteľia práv duševného vlastníctva.

WIPO (2008) definuje: „Duševné vlastníctvo v širšom význame znamená zákonné právo, ktoré pramení z duševnej činnosti v priemyselnej, vedeckej, literárnej a umeleckej oblasti. Štáty majú zákony na ochranu duševného vlastníctva z dvoch hlavných dôvodov. Jeden z nich je zákonom zakotvené priznanie morálnych a hospodárskych práv tvorcov na ich výtvary a úprava práv verejnosti na prístup k týmto výtvorom. Druhým dôvodom je podpora kreativity, šírenie a aplikácia jej výsledkov a podnecovanie čestných obchodných praktík, ktoré prispievajú k hospodárskemu a sociálnemu rozvoju.“

Existuje mnoho právnych foriem, ktoré ochraňujú práva tvorcov vedomostí, vynálezcov či autorov. Medzi najvýznamnejšie patria patent, copyright, ochranná známka, úžitkové vzory, topografie polovodičových prvkov (Integrated Circuits, IC) a označenia pôvodu a zemepisná označenia výrobkov (Geographical Indications, GI).

WIPO (2008) definuje patent ako „hlavný nástroj pre ochranu duševného vlastníctva“, ako „dokument vydaný vládnyim úradom (alebo regionálnym úradom pôsobiacim vo viacerých krajinách) na základe žiadosti, ktorá obsahuje opis vynálezu a vytvára právnu situáciu, keď patentovaný vynález môže byť využívaný (vyrábaný, používaný, predávaný, importovaný) iba so súhlasom majiteľa patentu.“ Patenty sú nástrojom na ochranu práv duševného vlastníctva pochádzajúceho z vedeckých projektov alebo vedeckých objavov.

Nový produkt, proces alebo technológia získané na základe vedeckého výskumu a nejakým spôsobom prinášajúce zlepšenie ľudského života sú patentovateľné a prihláškou na patentovom úrade a po splnení určitých právnych postupov si ich vynálezcovia môžu privlastňovať ako svoje duševné vlastníctvo.

WIPO (2008) definuje autorské práva ako „právny termín používaný na vyjadrenie práva autora na využívanie svojho literárneho alebo umeleckého diela. Autorské práva sa vzťahujú na knihy, hudbu, maľby, sochy a filmy, počítačové programy, databázy, reklamy, mapy a technické výkresy.“

Autorské právo je základným nástrojom na ochranu duševného vlastníctva komunit vedeckých a výskumných pracovníkov, pretože komunikujú výsledky výskumu prostredníctvom publikovania článkov v odborných časopisoch, konferenčných zborníkoch, monografiách, diplomových prácach, a v inej vedeckej literatúre. Patent je ďalším nástrojom na ochranu duševného vlastníctva, aj keď vedecká komunita ho využíva len obmedzene. Autorské zákony si každý štát určuje sám a v jednotlivých krajinách sa líšia. Autor, výlučne zodpovedný za vytváranie znalostí a autorizáciu vedeckej práce, je hlavným vlastníkom autorských práv. Napriek tomu mnoho komerčných vydavateľov trvá na prevode autorských práv od tvorcu na vydavateľa za to, že zverejnia výskumné práce prostredníctvom svojich publikačných kanálov, ako sú odborné časopisy, monografie, knihy, konferenčné zborníky a prípadové štúdie. Prevodom autorských práv na vydavateľa odovzdáva autor balík exkluzívnych práv na reprodukciu, opätovné použitie, distribúciu, verejné prevádzkovanie, preklad, verejné vystavovanie a modifikáciu pôvodného diela. Väčšina autorových výlučných práv tak zostáva obmedzená. SPARC (2006) poukazuje na niektoré práva, ktoré by si mal autor ponechať pri publikovaní u ziskových vydavateľov (for-profit publishers). Tabuľka 3.1 pomáha autorovi pochopiť jeho práva. SPARC (2006) vytvoril Dodatok k dohode o publikovaní, ktorým si autor ponecháva niektoré práva aj v prípade, že podpíše Dohodu o prevode autorských práv (Copyright Transfer Agreement, CTA) alebo Licenciu na publikovanie (Licence to Publish, LTP).

Kým komerční a ziskoví vydavatelia zintenzívnili komodifikáciu vedeckých prác, ktoré publikujú, existujú prípady, keď si vedecké komunity zvolili alternatívne cesty, vďaka ktorým si autori a používatelia vedeckej literatúry môžu ponechať niektoré výhradné práva pre fair use (spravodlivé používanie) a pokračovanie procesu tvorby vedomostí. Tabuľka 3.1 ukazuje rôzne alternatívy autorského práva. Copyright je bežný spôsob ochrany intelektuálneho vlastníctva autorov a tvorcov. Copyleft je liberálny spôsob ochrany autorských práv, pričom uvoľňuje niektoré práva pre fair use a práva opätovného používania publikovanej literatúry. Creative Commons je ďalšia liberálna forma ochrany autorských práv, ktorá sa najviac používa v prostredí otvoreného publikovania.

Textové okno 3.1 – Poznajte svoje autorské práva

- Autor je držiteľom autorských práv. Ako autor diela ste držiteľom autorských práv dovtedy, ak/kým ich platnou zmluvou neprevediete na niekoho iného.

- Pri prevode autorských práv je potrebné postupovať opatrne. Za normálnych okolností má držiteľ autorských práv výhradné právo na reprodukciu, distribúciu, verejné prevádzkovanie, preklad, verejné vystavovanie a modifikáciu pôvodného diela. Autor, ktorý previedol autorské práva bez toho, aby si tieto výhradné práva ponechal, musí pri použití svojho diela žiadať o povolenie, ak takéto použitie nie je výnimkou v autorskom zákone.
 - Držiteľ autorských práv má kontrolu nad dielom. Rozhodnutia týkajúce sa použitia diela, ako je distribúcia, prístup, cena, aktualizácie a prípadné obmedzenia použitia patria držiteľovi autorských práv. Autori, ktorí previedli svoje autorské práva bez ponechania si akýchkoľvek práv, sa môžu pripraviť o možnosť umiestniť prácu na webových stránkach študijného predmetu, kopírovať ju pre študentov či kolegov, uložiť prácu vo verejnom online archíve alebo opätovne použiť jej časti v ďalšom diele. To je dôvod, prečo je dôležité ponechať si práva, ktoré potrebujete.
 - Prevod autorských práv nemusí znamenať všetko alebo nič. Zákon umožňuje prenášať autorské práva a zároveň si ich ponechať pre seba alebo pre iných. Je to kompromis, ktorý sa dá dosiahnuť práve vďaka Autorskému dodatku od SPARC-u.
- Zdroj: <http://www.sparc.arl.org/resources/authors/addendum>

Tabuľka 3.1: Režimy autorských práv

Symbol		Význam
„Copyright“ - Výhradné právo autora na využívanie vlastného diela alebo na poskytnutie oprávnenia na jeho používanie iným osobám		Všetky práva vyhradené
„Copyleft“ - Odvoденé dielo musí byť ponúkané pod rovnakou licenciou ako pôvodné dielo		Všetky „nepráva“ vyhradené
Creative Commons - Licencia Creative Commons		Niektoré práva vyhradené

3.3 OTVORENÉ LICENCIE

Ako ukazuje tabuľka 3.1, k režimu autorského práva existujú dve hlavné alternatívy, ktoré chránia práva autora, ako aj slobodu používateľov použiť, opätovne použiť, zdieľať, distribuovať a modifikovať pôvodné dielo. Copyleft a licencie Creative Commons, ktoré zaručujú voľnosť pri zdieľaní, používaní, opätovnom používaní a zmenách sú pre vedecké komunity veľmi užitočné. Niektoré populárne formy otvorených licencií sú stručne predstavené v nasledujúcich odsekoch.

Copyleft

Copyleft je spôsob označovania kreatívnej práce, ktorá je voľne prístupná s možnosťou zmien a vyžaduje, aby všetky jej modifikácie a rozšírené verzie boli tiež voľne dostupné. Priaznivci metódy Copyleft sa obávajú dobre financovaných korporátnych stratégií, ktoré sa zameriavajú na privatizáciu a komodifikáciu ľudských znalostí, kreativity a myšlienok.

Táto metóda je alternatívou k súčasnej reštriktívnej štruktúre kontroly duševného vlastníctva. Copyleft sa sarkasticky riadi heslom „Všetky nepráva vyhradené“. GNU General Public License projektu GNU s podporou Free Software Foundation sa riadi zásadami copyleftu. Copyleft je súčasťou väčšiny licencií open-source softvérov (OSS).

GNU General Public License

Licenciu GNU General Public License (GNU-GPL alebo GPL) pôvodne navrhol Richard Stallman z Free Software Foundation (FSF) pre projekt GNU. Oficiálne bola uvedená v roku 1989 ako GPL verzia 1.0. Ide o najrozšírenejšiu licenciu slobodného softvéru, ktorá zaručuje koncovým používateľom (jednotlivcom, organizáciám, firmám) slobodu pri používaní, štúdiu, šírení (kopírovaní) a modifikovaní počítačového softvéru. Počítačový softvér, ktorý je týmito právami ošetrený, sa nazýva otvorený softvér.

Open Content License

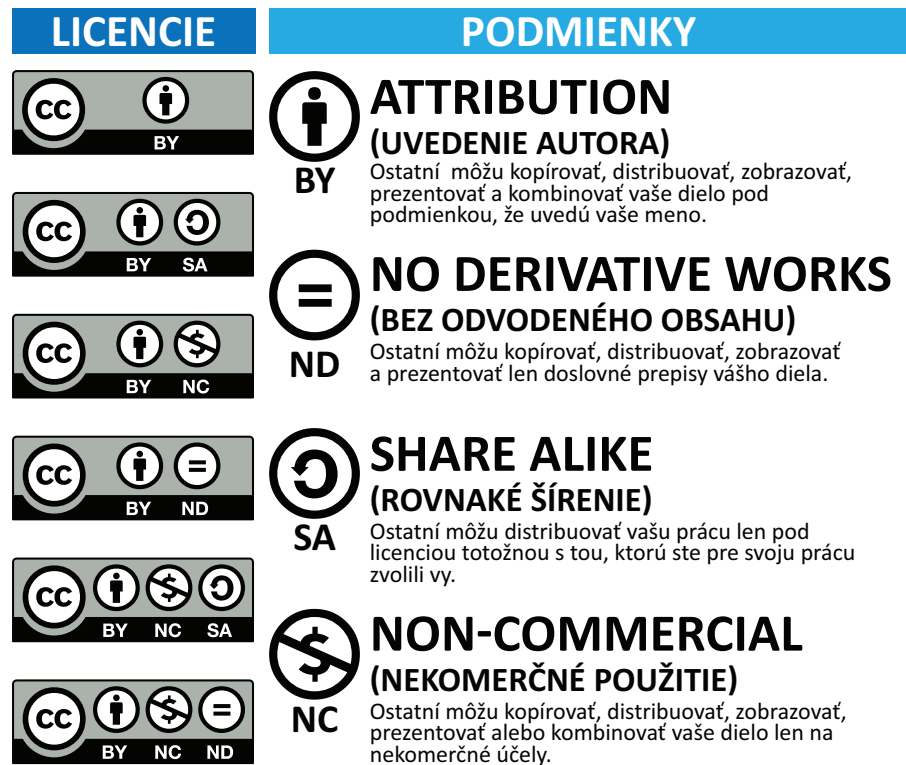
OpenContent License (OCL, Licencia otvoreného obsahu) je ďalšia forma otvorenej licencie uvedená v roku 1998. Väčšinou sa používa pri technickej dokumentácii, softvérových príručkách a ďalších súvisiacich projektoch. Projekt Wiki Books si zvolil OPL za účelom online distribúcie. Jej derivovaná verzia Open Publication License (OPL, Licencia otvoreného publikovania) bola vydaná v roku 1999 ako OPL verzia 1.0.

Copyleft, GNU-GPL a OPL sú príkladom kolektívneho a komunitného úsilia zameraného na produkciu zdieľateľných a modifikovateľných počítačových softvérov, odbornej literatúry a kreatívneho obsahu. Cieľom týchto licencií je znížiť závislosť od veľkých nadnárodných korporácií, ktoré sa snažia využívať poznatky na vytváranie vlastných ziskov.

Creative Commons

Zatiaľ čo licencie Copyleft, GNU-GPL a OPL sa zameriavajú predovšetkým na počítačový softvér a technickú dokumentáciu, licencie Creative Commons (CC) sú viac využívané vo vedeckej a kreatívnej audio-vizuálnej komunikácii. Spoločnosť Creative Commons zahájila svoju činnosť v roku 2001 ako nezisková organizácia. Jej vznik podnietilo komunitné hnutie, ktoré presadzuje myšlienky slobody zdieľania, opätovného používania a modifikácie vedeckého alebo umeleckého obsahu s cieľom vytvoriť nové znalosti a optimálne ich využívať. Creative Commons sa v prostredí vedeckej komunikácie stáva Science Commons a zaisťuje voľný prístup k vedeckej literatúre a údajom z výskumov.

Na obrázku 3.1 vidieť šesť typov licencií CC: CC BY, CC BY-SA, CC BY-NC, CC BY-ND, CC BY-NC-SA a CC BY-NC-ND. ND znamená no derivative works, čiže „žiadne odvodené diela“, SA je skratka pre ShareAlike, čiže „šírenie pod rovnakou licenciou“ a NC znamená noncommercial, čiže „použitie len na nekomerčné účely“. Najliberálnejšia licencia je CC BY, kde používatelia môžu kopírovať, distribuovať, zobrazovať, prezentovať a kombinovať autorské dielo, ak uvedú meno autora. Najviac obmedzujúca licencia je CC BY-NC-ND, kde používatelia môžu kopírovať, distribuovať, zobrazovať a prezentovať doslovné prepisy autorského diela len na nekomerčné účely.

Obrázok 3.1: Licencie Creative Commons²⁰

Hodnotiaci nástroj Open Access Spectrum: Tabuľka 3.2 zobrazuje rôzne práva, ktoré má k dispozícii tvorca alebo autor, ktorý sa rozhodne zverejniť publikáciu s otvoreným prístupom. Tieto práva a atribúty sú Reader Rights (práva používateľa), Reuse Rights (práva opätovného používania), Copyrights (autorské práva), Author Posting Rights (práva autorského zverejňovania), Automatic Posting (automatické zverejňovanie) a Machine Readability (čitateľnosť strojmi). Niektoré z týchto práv sa vzťahujú aj na komunitu používateľov a umožňujú im používať, opakovane použiť, kombinovať alebo zdieľať publikácie s otvoreným prístupom. Tabuľka čerpá z nástroja pre presadzovanie otvoreného prístupu „HowOpenIsIt?™ Open Access Spectrum“, ktorý spoločne vydali SPARC (Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition), PLOS (Public Library of Science) a OASPA v roku 2014 pod licenciou CC BY. V hornom riadku sú uvedené najmenej obmedzujúce práva pre publikácie s otvoreným prístupom – licencia CC BY, pri ktorej autori aj používatelia disponujú právami spojenými s opätovným použitím, zdieľaním, archiváciou, autoarchiváciou, kopírovaním, distribúciou, prekladmi, strojovým čítaním a ostatnými možnosťami fair use. Spodný riadok uvádza najobmedzujúcejšie práva pre publikácie so zatvoreným prístupom, kde ani tvorcovia ani používatelia nedisponujú právami umožňujúcimi opätovné použitie, zdieľanie, archiváciu, autoarchiváciu, kopírovanie, distribúciu, preklady ani strojové čítanie. Tabuľka prináša širší pohľad na publikácie s otvoreným prístupom v porovnaní s užším záberom na publikácie chránené copyrightom. Publikácie pod licenciou CC BY-ND majú obmedzujúcejšie práva než publikácie pod licenciou CC BY-SA alebo CC BY-NC. Podobne publikácie licencované pod CC BY majú liberálnejšie práva než publikácie licencované pod CC BY-SA alebo CC BY-NC.

²⁰ <https://creativecommons.org/licenses/>

Za posledných desať rokov zaznamenávame exponenciálny nárast počtu OA vydavateľov a pribúdajú aj vydavatelia spoplatňujúci prístup k svojmu obsahu, ktorí vstupujú do prostredia publikovania s otvoreným prístupom. V roku 2008 bola založená The Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), ktorá zastupuje OA vydavateľov preferujúcich zlatú cestu otvoreného publikovania. Svojim členom odporúča používanie licencií CC BY, aby mohol byť otvorený obsah opätovne použitý a distribuovaný prostredníctvom komerčných i nekomerčných ciest. Naopak neodporúča licencie CC BY-SA a CC BY-NC-ND, lebo sú obmedzujúce a pre nich nevýhodné.

Vydavatelia, ktorí si od autorov účtujú APC za prijaté príspevky do svojich OA časopisov alebo za články vo vedeckých hybridných časopisoch pridelujú svojmu obsahu zväčša licenciu CC BY. Ak autor trvá na použití prísnejšej licencie, napr. CC BY-SA alebo CC BY-NC-ND, musí zaplatiť premium APC, ktorý je vyšší ako bežný APC garantujúci licenciu CC BY.

Poprední OA vydavatelia, ako sú PLOS, BioMed Central a eLife, publikujú štúdie s príslušnou licenciou CC podľa požiadavky financovateľa príslušného výskumného projektu. Ostatní OA vydavatelia, najmä z rozvojových krajín, by mali používať štandardizované OA licencie vhodné pre výskumníkov a financovateľov na celom svete.

Textové okno 3.2:

Prečo OASPA neodporúča licencie CC BY-SA a CC BY-NC-ND?

Každý typ obmedzenia má svoje využitie pre určitý typ obsahu a určitý typ zdieľania. Čoraz rozšírenejšie využívanie licencie CC BY odráža skutočnosť, že každé z týchto obmedzení zbytočne obmedzuje opätovné použitie publikovaného výskumu.

CC BY-SA: ShareAlike. Materiál šírený pod licenciou „ShareAlike“ (rovnaké šírenie) sa môže použiť na vytváranie a distribúciu odvodeného diela, ale len vtedy, ak toto odvodené dielo je šírené pod rovnakou licenciou. Takéto licencie sa niekedy označujú ako vírusové licencie, t. j. „licencie, ktoré šíria opakované využívanie licencií v odvodeninách.“ Tieto licencie môžu byť užitočné pri budovaní zbierok obsahu, majú však svoje tienisté stránky, a to obmedzenia, ktoré sa týkajú opätovného použitia. Napríklad materiál zverejnený v rámci ShareAlike článku sa môže kombinovať a redistribuovať len s obsahom, ktorý je tiež pod ShareAlike licenciou. Naopak CC BY obsah možno kombinovať s ľubovoľným obsahom a redistribuovať v súlade s podmienkami tohto ďalšieho obsahu, ak sa dodrží podmienka uvedenia autora podľa CC BY. Licencia CC BY je maximálne kompatibilná, preto sa považuje za niečo ako univerzálneho darcu krvi.

CC BY-NC-ND: Bez odvodeného obsahu. Použitie odvodenín má zásadný význam pre spôsob, akým vedecký výskum nadväzuje na to, čo mu predchádzalo. Jednou z mnohých výhod publikácie s otvoreným prístupom je, že prvky ako napr. tabuľky z publikovaného vedeckého článku môžu byť opätovne použité s uvedením mena autora ako súčasť učebných materiálov alebo v iných publikovaných prácach bez nutnosti žiadať povolenie od vydavateľa. Preklady článku, obrazové súbory, databázy prípadových správ, text-mining čiže dolovanie z textu a dátové vizualizácie sú príklady toho, ako môže umožnenie odvodeniny vytvoriť pridanú hodnotu.

Zdroj: <http://oaspa.org/information-resources/frequently-asked-questions/>

Tabuľka 3.2: Porozumenie zdrojom otvoreného prístupu zo „spektra otvoreného prístupu“

Prístup	Práva používateľa	Práva opätovného použitia	Autorské práva	Práva autorského zverejňovania	Automatické zverejňovanie	Strojová čitateľnosť	Prístup
 OTVORENÝ PRÍSTUP 	Práva na bezplatné čítanie všetkých článkov okamžite po ich publikovaní.	Veľkorysé práva na opätovné použitie a kombinovanie (napr. licencie CC BY)	Autor je držiteľom autorských práv bez obmedzení.	Autor smie zverejniť akúkoľvek verziu prostredníctvom akéhokoľvek repozitára alebo webovej stránky.	Časopisy vytvárajú kópie článkov, ktoré sú automaticky dostupné v dôveryhodných repozitároch tretích strán (napr. PubMed Central) bezprostredne po publikovaní.	Plné texty článkov, metadáta, citácie a dáta vrátane doplňujúcich údajov v štandardných formátoch čitateľných strojmi prostredníctvom štandardu API alebo protokolu.	 OTVORENÝ PRÍSTUP
	Práva na bezplatné čítanie všetkých článkov po uplynutí embarga kratšieho ako 6 mesiacov.	Opätovné použitie, kombinovanie a ďalšie spracovanie diela podliehajú určitým obmedzeniam a podmienkam (napr. licencie CC BY-NC a CC BY-SA).	Autor je držiteľom autorských práv s niektorými obmedzeniami týkajúcimi sa opätovného použitia publikovanej verzie zo strany autora.	Autor smie zverejniť finálnu verziu recenzovaného rukopisu („postprint“) prostredníctvom akéhokoľvek repozitára alebo webovej stránky.	Časopisy vytvárajú kópie článkov, ktoré sú automaticky dostupné v dôveryhodných repozitároch tretích strán (napr. PubMed Central) do 6 mesiacov.	Plné texty článkov, metadáta, citácie a dáta vrátane doplňujúcich údajov môžu byť crawlované (automaticky extrahované z webu) alebo prístupné prostredníctvom štandardného API alebo protokolu.	
	Práva na bezplatné čítanie všetkých článkov po uplynutí embarga dlhšieho ako 6 mesiacov	Opätovné použitie (bez možnosti kombinovania alebo ďalšieho spracovania) podlieha určitým obmedzeniam a podmienkam (napr. licencie CC BY-ND).	Vydavateľ je držiteľom autorských práv, autor a používateľia majú oprávnenia opätovne použiť publikovanú verziu.	Autor smie zverejniť finálnu verziu recenzovaného rukopisu („postprint“) prostredníctvom konkrétnych repozitárov alebo webových stránok.	Časopisy vytvárajú kópie článkov, ktoré sú automaticky dostupné v dôveryhodných repozitároch tretích strán (napr. PubMed Central) do 12 mesiacov.	Články s plným textom, metadáta a citácie môžu byť crawlované (automaticky extrahované z webu) alebo prístupné bez špeciálneho povolenia alebo registrácie.	
	Práva na bezplatné a okamžité čítanie niektorých, ale nie všetkých článkov (vrátane „hybridných“ modelov).		Vydavateľ je držiteľom autorských práv, autor má oprávnenia opätovne použiť publikovanú verziu.	Autor smie zverejniť verziu článku odoslanú vydavateľovi/návrh finálnej verzie práce („preprint“) prostredníctvom konkrétnych repozitárov alebo webových stránok.		Články s plným textom, metadáta a citácie môžu byť crawlované (automaticky extrahované z webu) alebo prístupné na základe povolenia.	
 ZATVORENÝ PRÍSTUP 	Na čítanie všetkých článkov sa vyžaduje predplatné, členské, pay-per-view (platba za pozretie) a iné poplatky.	Na čítanie sa nevzťahujú žiadne práva na opätovné použitie nad rámec fair use/obmedzení a výnimiek z autorského práva (všetky práva vyhradené).	Vydavateľ je držiteľom autorských práv, autor nemá práva na opätovné použitie publikovanej verzie nad rámec fair use.	Autor nesmie ukladať žiadnu verziu do repozitárov alebo na webové stránky.	Žiadne automatické zverejňovanie prostredníctvom repozitárov tretích strán.	Články s plným textom a metadáta nie sú k dispozícii vo formáte čitateľnom strojmi.	 ZATVORENÝ PRÍSTUP

Vedecká komunikácia vyžaduje jasné chápanie autorských práv a práv používateľov s cieľom maximalizovať prínosy publikovania a šírenia vedomostí. Obzvlášť keď sú autormi mladí výskumníci, potrebujú kvalifikovanú inštitucionálnu podporu pre správu práv. Na mnohých univerzitách a vo výskumných inštitúciách poskytujú knihovníci začínajúcim autorom poradenské služby a konzultácie, ktoré sa týkajú autorského práva a súvisiacich práv v procese akademického publikovania.

Niektoré organizácie zaoberajúce sa presadzovaním otvoreného prístupu a zvyšovaním povedomia o ňom vyvinuli pre autorov nástroje na okamžité použitie, ktoré im pomôžu s manažmentom práv, a to najmä v čase, keď sa musia vysporiadať s prevodom autorských práv pred publikovaním vo vedeckých časopisoch alebo konferenčných zborníkoch a s autoarchiváciou nasledujúcou po publikovaní vo vedeckých časopisoch alebo konferenčných zborníkoch.

Autorský dodatok SPARC

V predchádzajúcej časti ste sa dozvedeli, že autor, aby mohol publikovať svoju prácu vo vedeckom časopise alebo konferenčnom zborníku, prenáša balíček práv na vydavateľa podpísaním Dohody o prevode autorských práv (Copyright Transfer Agreement, CTA). Tým vydavateľ získa od autora aj Licenciu na publikovanie (Licence to Publish, LTP) pred publikovaním práce vo vedeckom časopise. Autor si však niektoré práva môže ponechať (napríklad právo na prístup, opätovné použitie, úpravu, zdieľanie, atď.) a preniesť na vydavateľa iba LTP. To umožňuje vydavateľovi prijať obsah na publikovanie, zatiaľ čo autor si ponecháva slobodu na opätovné použitie. SPARC vypracoval vzorovú zmluvu a nástroj známy ako Autorský dodatok SPARC, ktorý uľahčuje autorom rokovania s vydavateľmi vedeckých časopisov. Autor si môže Dohodu o prevode autorských práv navrhnutú vydavateľom starostlivo preštudovať a vynechať ustanovenia, ktoré obmedzujú výkon jeho akademických slobôd.

SHERPA / RoMEO²¹

Hoci zelený otvorený prístup ponúka výskumníkom možnosť autoarchivácie svojich prác v inštitucionálnych repozitároch, disciplinárnych repozitároch a na personalizovaných výskumných profiloch, autor často nemá predstavu, v akej forme má byť táto práca archivovaná. Musí si skontrolovať, či môže autoarchivovať preprint, postprint alebo vydavateľskú verziu. Pri rozhodovaní mu môže pomôcť nástroj RoMEO. RoMEO je prehľadateľná databáza politík autorských práv vydavateľov, ktoré sa týkajú autoarchivácie článkov z časopisov na webe a v repozitároch s otvoreným prístupom. Internetová databáza obsahuje asi 22 000 recenzovaných vedeckých a odborných časopisov z celého sveta a zahŕňa tituly, ktoré vychádzajú v tlačenej, elektronickej alebo OA forme. Projekt je súčasťou služieb SHERPA so sídlom na Nottinghamskej univerzite (University of Nottingham). V súčasnosti ho financuje JISC, počiatočný kapitál poskytla charitatívna výskumná organizácia Wellcome Trust z Veľkej Británie. Webovú stránku RoMEO je možné použiť na rôzne účely, ak potrebujete:

²¹ <http://www.sherpa.ac.uk/romeo/>

Úvod do Otvoreného prístupu

- pomoc pri ukladaní článkov do inštitucionálneho repozitára
- zistiť, či vám autorské práva vydavateľa umožňujú ukladanie do inštitucionálneho repozitára
- získať informácie o podmienkach vydavateľa – vydavatelia sú rozdelení do kategórií, ktoré sú farebne odlíšené v závislosti od úrovne autorských práv
- zistiť, ktorí vydavatelia vyhovujú podmienkam financujúcich agentúr v súvislosti s otvoreným prístupom

SHERPA / JULIET²²

SHERPA/JULIET je vynikajúci nástroj na pomoc autorom pri identifikácii politik financovateľov výskumu v otvorenom režime. Vyhľadávanie je možné podľa mena financujúcej inštitúcie alebo podľa názvu krajiny. Výsledky vyhľadávania ponúkajú informácie o tom, či sú vedci povinní publikovať a archivovať publikácie a dáta zo sponzorovaných výskumných projektov v otvorenom prístupe. JULIET umožňuje porovnávať politiky medzi krajinami, financujúcimi agentúrami a výskumnými organizáciami po celom svete. Pomáha pri rozhodovaní o mandátoch otvoreného prístupu a o publikačných podmienkach financujúcich agentúr. Umožňuje identifikovať financovateľov, ktorí majú ustanovenia o platbe APC (poplatky za spracovanie článku) za publikovanie vedeckých článkov v otvorenom prístupe. Projekt JULIET je súčasťou služieb SHERPA so sídlom na Nottinghamskej univerzite. Projekt pôvodne financovala spoločnosť JISC a vedecké knižnice vo Veľkej Británii a Írsku (Research Libraries UK, RLUK). Webovú stránku JULIET je možné použiť na rôzne účely, ak potrebujete:

- zistiť, či financovateľ výskumu vyžaduje uloženie vášho článku do repozitára
- pomoc pri ukladaní článkov do vášho inštitucionálneho repozitára
- zistiť grantové podmienky financujúcich agentúr súvisiace s autoarchiváciou výskumných publikácií a dát

3.5 ZHRNUTIE

V tejto kapitole ste sa dozvedeli, že v procese vytvárania znalostí, ich publikovania a šírenia existujú rôzne spôsoby ochrany práv duševného vlastníctva. Prostredie elektronického publikovania pomáha zdieľať vedecké výsledky na globálnej úrovni. Ak sa však autorské práva k vedeckej práci prevedú na vydavateľa, tento krok môže obmedziť autora pri zdieľaní jeho vlastných výsledkov prostredníctvom celosvetovej siete. Na druhej strane autor môže získať určité výnimky pri používaní, opätovnom používaní alebo zdieľaní svojich diel. Výskumné práce publikované v časopisoch alebo zborníkoch so spoplatneným prístupom môžu byť voľne dostupné vďaka autoarchivácii v inštitucionálnych alebo disciplinárnych repozitároch.

²² <http://v2.sherpa.ac.uk/juliet/>

Autor musí poznať politiku časopisu týkajúcu sa autoarchivácie, t. j. či mu umožňuje autoarchiváciu preprintu, postprintu alebo vydavateľskej verzie. Autor musí vedieť aj to, či časopis uplatňuje embargo obmedzujúce autoarchiváciu na určitú dobu po publikovaní článku.

Licencie Creative Commons (CC) dávajú autorom istú slobodu v zdieľaní, používaní, opätovnom používaní, distribúcii a modifikácii ich diela. Ak autor zdieľa publikovanú výskumnú prácu prostredníctvom sociálnych médií, personalizovaného profilu či online fór, zvyšuje šance, že práca sa bude častejšie čítať alebo že si ju všimnú kolegovia pracujúci v tej istej alebo príbuznej oblasti výskumu. Všetkých šesť typov licencií CC udeľuje práva na zdieľanie a spravodlivé používanie vedeckých výstupov. Otvorené licencie pomáhajú výskumníkom šíriť výsledky verejne financovaného výskumu na celosvetovej úrovni.

Inštitúcie prevádzkujúce publikačné a akademické databázy posilnili nástroje pre manažment digitálnych práv (digital rights management, DRM), ktoré pomáhajú odhaľovať porušovanie autorských práv a plagiátorstvo v oblasti akademického publikovania. Akademickému komunita je potrebné vstúpiť kultúru fair use s cieľom vniesť do procesu vedeckej komunikácie etiku a transparentnosť, a to najmä v elektronickom prostredí.

3.6 OTESTUJTE SA

- a) Vymenujte štyri otvorené licencie vhodné pre vedecké publikovanie.
- b) Vymenujte štyri organizácie zapojené do zvyšovania povedomia o autorských právach.
- c) Vymenujte štyri práva, ktoré môžu byť vyňaté prostredníctvom Autorského dodatku SPARC.
- d) Kde zistíte, či autorské práva vášho vydavateľa umožňujú autoarchiváciu?
- e) Kde zistíte, či financovateľ vášho výskumu vyžaduje uloženie článku do repozitára?
- f) Ktorá licencia neumožňuje komerčnú redistribúciu publikovanej práce?
 - i) CC BY
 - ii) CC BY-NC
 - iii) CC BY-ND
 - iv) CC BY-SA
- g) Ktorá licencia neumožňuje používateľom upravovať a opäť publikovať diela už publikované?
 - i) CC BY
 - ii) CC BY-NC
 - iii) CC BY-ND
 - iv) CC BY-SA

Úvod do Otvoreného prístupu

- h) Ktorá licencia neumožňuje používateľom upravovať a opäť publikovať diela už publikované?
- i) CC BY
 - ii) CC BY-NC
 - iii) CC BY-ND
 - iv) CC BY-SA
- i) Ktorá licencia je najliberálnejšia?
- i) CC BY
 - ii) CC BY-ND
 - iii) CC BY-NC-SA
 - iv) CC BY-SA
- j) Ktorá licencia je najstriktnnejšia?
- i) CC BY
 - ii) CC BY-ND
 - iii) CC BY-SA
 - iv) CC BY-NC-SA

SAMOŠTÚDIUM: ONLINE VIDEÁ

Na témy diskutované v tejto kapitole existuje množstvo tutoriálov. Niektoré výučbové videá vytvorili organizácie, ktoré presadzujú otvorený prístup a šíria osvetu, ďalšie vytvorili renomovaní vedci a knižnice. Prostredníctvom nich sa dozviete viac o rôznych aspektoch autorského práva v reálnom akademickom výskumnom prostredí.

- Author rights, your rights **Video**²³
- Copyright in Open Education **Video**²⁴
- Copyright vs Copyleft **Video**²⁵
- Creative Commons & Copyright Info **Video**²⁶
- Fair Use & Copyrights **Video**²⁷
- Using copyrighted content licensed under Creative Commons or from the Public Domain **Video**²⁸
- Science Commons **Video**²⁹

²³ http://www.youtube.com/watch?v=hWZ_ZYbAIyg

²⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=5oTWyKgjqus>

²⁵ <http://www.youtube.com/watch?v=Ry5bVQ3y2FU>

²⁶ <http://www.youtube.com/watch?v=8YkbeycRa2A>

²⁷ <http://www.youtube.com/watch?v=GidwzOYiPI0>

²⁸ <http://www.youtube.com/watch?v=as5QsoRYyBk>

²⁹ <http://www.youtube.com/watch?v=hZAcTNFzF-s>

KAPITOLA 4 Presadzovanie otvoreného prístupu

Štruktúra

- 4.0 Úvod
- 4.1 Očakávania
- 4.2 Presadzovanie otvoreného prístupu
- 4.3 Vzdelávanie a rozvoj
- 4.4 Zhrnutie
- 4.5 Otestujte sa

4.0 ÚVOD

Vo svete vedeckej komunikácie sa koncept publikovania v otvorenom prístupe vďaka globálnym deklaráciám o otvorenom prístupe (Budapeštianska iniciatíva otvoreného prístupu vo februári 2002 a Berlínska deklarácia o otvorenom prístupe k výsledkom výskumu prírodných a humanitných vied v októbri 2003) začal šíriť rýchlym tempom. Po dekáde prelomových deklarácií následne zaznamenávame narastajúci počet zdrojov s otvoreným prístupom vďaka spoločnému úsiliu organizácií, skupín a jednotlivcov, ktorí otvorený prístup všemožne presadzujú. Ako knihovník a informačný profesionál v tomto smere môžete propagovať tvorbu, rozvoj, rast a využívanie OA zdrojov u svojich používateľov, najmä u mladých výskumných pracovníkov, akademických pracovníkov a študentov. Niektoré krajiny naštartovali príslušnou národnou legislatívou spoločenský pohyb presadzujúci prístup študentov k výsledkom

výskumu a dostupnosť k výskumu financovanému z verejných zdrojov pre daňových poplatníkov. V niektorých krajinách existujú skupiny, ktoré sa snažia ovplyvniť zákonodarcov a tvorcov politik, aby umožnili verejný prístup k výskumnej literatúre. Cieľom dvoch súčasných európskych projektov je zapojenie výskumných pracovníkov do tvorby OA literatúry pochádzajúcej z výskumných projektov financovaných z verejných zdrojov.

Táto kapitola stručne pojednáva o celosvetových iniciatívach, ktorých cieľom je pomôcť knihovníkom a informačným pracovníkom posilniť ich úsilie pri zvyšovaní povedomia a presadzovaní koncepcie otvoreného prístupu k znalostiam na lokálnej i národnej úrovni.

4.1 OČAKÁVANIA

Po preštudovaní tejto kapitoly sa očakáva, že budete vedieť:

- identifikovať kľúčové organizácie a ich iniciatívy presadzujúce otvorený prístup
- identifikovať kľúčové zainteresované strany, ktorých sa otvorený prístup týka a zdefinovať ich potreby
- pripraviť vhodný spôsob propagácie a vzdelávacie programy pre zainteresované strany

Presadzovanie otvoreného prístupu sa považuje za jednu z významných stratégií na podporu otvoreného prístupu. Zostávajúce dve stratégie, ako uvádza Swan (2012), sú orientácia na politiku a rozvoj infraštruktúry. Tieto tri stratégie sa uskutočňujú na inštitucionálnej, národnej, regionálnej a medzinárodnej úrovni. Textové okno 4.1 pomáha pochopiť, ako sa dá presadzovanie otvoreného prístupu plánovať, navrhnuť a realizovať za účelom podpory OA vo vlastnej inštitúcii, krajine a regióne.

4.1: Stratégie presadzovania otvoreného prístupu

Stratégie presadzujúce otvorený prístup sa zameriavajú na dve hlavné veci – na zhromažďovanie dôkazov o výhodách otvoreného prístupu a na vysvetľovanie tejto problematiky tvorcom politik, investorom a výskumným pracovníkom.

BOAI bola prvá formálna iniciatíva presadzujúca otvorený prístup. Jej deklarácia publikovaná v roku 2002 predurčila smerovanie presadzovania otvoreného prístupu pre zvyšok dekády. Konceptualizáciu BOAI zastrešoval Open Society Institute (dnes Open Society Foundations) a v niekoľkých jasných a jednoznačných odsekoch zadefinoval ciele, ktorých by sa presadzovatelia mali držať a využívať ich pri šírení myšlienky otvorenej vedy. Iniciatívu môžu podpísať inštitúcie a nadácie, ktoré sa stotožňujú s jej cieľmi a tým sa zaviazajú, že ich budú napĺňať. Popri Berlínskej deklarácii (ktorá takéto prísľub tiež vyžaduje) tak zostáva vplyvným nástrojom pri presadzovaní otvoreného prístupu.

Od roku 2002 dochádza k zintenzívneniu aktivít presadzujúcich otvorený prístup. Objavujú sa organizácie špeciálne zriadené na podporu otvoreného prístupu, niektoré s medzinárodnou pôsobnosťou, niektoré na národnej alebo regionálnej úrovni. Počet dôkazov o výhodách otvoreného prístupu sa zvyšuje, čo poukazuje na dôležitosť prístupu k vedeckým informáciám nielen pre vedcov, ale aj pre ďalších používateľov.

Presvedčovacie metódy sú zacielené predovšetkým na tvorcov politik, vedcov a čoraz viac aj na študentov, ktorí sú naklonení myšlienkam otvorenosti, sú otvorení novým spôsobom komunikácie vedy a práve oni sú vedcami budúcnosti. Zmena kultúry zapustí korene práve vďaka dnešným mladým výskumníkom. Študentské hnutia „Free Culture“ a „Right To Research Coalition“ sú príklady študentského aktivizmu zameraného na otváranie sa vedy. Je prirodzené, že v presadzovaní otvoreného prístupu má silný hlas najmä komunita vedeckých knižníc. SPARC (a jeho európske a japonské analógie) je vysoko efektívna organizácia, ktorá stojí za významnými zmenami na viacerých úrovniach. Európska sieť výskumných knižníc, LIBER a EIFL (Electronic Information for Libraries). Niektorí aktéri vyšli priamo z výskumnej komunity, dokonca z radov stredného manažmentu. Jedným z nich je aj Enabling Open Scholarship, medzinárodná organizácia univerzitných manažérov presadzujúca princípy a metódy otvoreného vzdelávania.

Otvorený prístup však nepresadzujú len zaniietené organizácie. Deje sa to lokálne po celom svete. Keď v roku 2008 spoločnosť Public Library of Science zorganizovala Deň otvoreného prístupu, podujatie bolo také úspešné, že v nasledujúcom roku trvalo celý týždeň a tak to zostalo dodnes. V roku 2010 sa počas Týždňa otvoreného prístupu konali tisícky podujatí v 90 krajinách sveta a hnutie stále rastie.

Zdroj: Swan, Alma (2012). Policy Guidelines for the Development and Promotion of Open Access. Paris: UNESCO.

Presadzovanie otvoreného prístupu

Obrázok 4.1: Webová stránka Medzinárodného týždňa otvoreného prístupu

4.2.1. Medzinárodný týždeň otvoreného prístupu – celosvetová oslava

Medzinárodný týždeň otvoreného prístupu, ktorý v roku 2008 iniciovala Public Library of Science (PLOS), sa každoročne vždy v októbri oslavuje po celom svete s cieľom presadzovať, propagovať a zvyšovať povedomie o otvorenom prístupe k vedeckej literatúre, o otvorených vedeckých dátach a autoarchivácii. Zainteresované strany sa na akciách počas týždňa otvoreného prístupu zúčastňujú vo veľkom počte a ich interakcia pomáha rozptyľovať pochybnosti publika i potenciálnych OA prispievateľov. Týždeň tiež pomáha pritiahnuť študentov, žiakov, mladých vedcov a výskumných pracovníkov na začiatku kariéry a presvedčiť ich, aby tvorili a využívali literatúru s otvoreným prístupom. Mnohé medzivládne organizácie ako Organizácia Spojených národov, UNESCO, Svetová banka, Organizácia pre výživu a poľnohospodárstvo (FAO) a medzinárodné občianske združenia oslavujú týždeň otvoreného prístupu na celosvetovej aj lokálnej úrovni, aby tak aktívne propagovali otvorené vedomostné zdroje, ktoré produkujú oni sami alebo ich partneri.

Na obrázku 4.1 je webová stránka Medzinárodného týždňa otvoreného prístupu, ktorá je dostupná na OpenAccessWeek.org. Webovú stránku podporuje SPARC (Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition) a niekoľko ďalších organizácií presadzujúcich otvorený prístup. Stránka agreguje zoznam podujatí organizovaných po celom svete, videá, fotografie, propagačné letáky a brožúry, e-skupiny, príspevky v sociálnych médiách, príspevky na blogoch, správy, nástroje, produkty a iné zdroje, ktoré môžu zúčastnené strany a odborníci využívať. Webová stránka vytvára aj propagačné materiály určené iným cieľovým skupinám:

Úvod do Otvoreného prístupu

- Veľmi stručný úvod do otvoreného prístupu
- Čo môže fakulta urobiť pre propagáciu otvoreného prístupu
- Čo môžu knihovníci urobiť pre propagáciu otvoreného prístupu
- Čo môžu financovatelia výskumu urobiť pre propagáciu otvoreného prístupu
- Čo môžu univerzity a administrátori urobiť pre propagáciu otvoreného prístupu

Texty v oknách 4.2 a 4.3 prinášajú medzinárodne uplatniteľné inštrukcie, ktoré podporujú otvorený prístup a sú určené predovšetkým knihovníkom a administrátorom. Pôvodné zoznamy pochádzajú z dielne zástancov a presadzovateľov myšlienky otvoreného prístupu Petra Subera, Stevana Harnada a Budapest Open Access Initiative (BOAI). Usporiadatelia medzinárodného týždňa otvoreného prístupu si neskôr letáky zaktualizovali a prispôbili tak, aby vyhovovali ich regionálnym a národným potrebám. V textovom okne uvádzame len ich stručný súhrn. Podrobnosti o jednotlivých bodoch získate v príslušnom letáku.

Textové okno 4.2: Týždeň otvoreného prístupu „Čo môžete urobiť pre propagáciu otvoreného prístupu?“

Čo môžu pre propagáciu otvoreného prístupu urobiť knihovníci

- Spustiť OAI-kompatibilný, inštitucionálny, e-printový archív s otvoreným prístupom pre texty a dáta.
- Pomôcť fakulte s ukladaním výskumných článkov do inštitucionálneho archívu.
- Zvážiť vydávanie časopisu s otvoreným prístupom.
- Zvážiť zrušenie predplatného časopisov, ktoré sú prehnane drahé a vydať verejné vyhlásenie s vysvetlením tohto kroku.
- Pomôcť OA časopisom vydávaným na univerzite, aby o nich vedeli aj iné knižnice, indexovacie služby, propagovať ich medzi potenciálnymi investormi, autormi a čitateľmi.
- Zahnúť OA časopisy do knižničného katalógu.
- Ponúknuť zabezpečenie dlhodobého uchovávanie vybraného OA obsahu.
- Vypracovať projekty na digitalizáciu, sprístupňovanie a uchovávanie nielen pre fakultu, ale aj pre miestne skupiny, napr. neziskové organizácie, občianske združenia, múzeá, galérie, knižnice. Predstaviť výhody otvoreného prístupu neakademickej komunite pôsobiacej pri univerzite, najmä neziskovým komunitám.
- Rokovať s dodávateľmi o dostupnosti spoplatneného elektronického obsahu (časopisov a databáz) tzv. *sieťových čitateľov* (viď pozn.)
- Vytvárať metadáta OA článkov a kníh.
- Pomôcť navrhnuť merania dopadu (napr. citačný korelátor), ktoré by využívali mnohé nové druhy používateľských dát dostupné z OA zdrojov.
- Informovať fakultu biomedicíny vo vašej inštitúcii o OA politike National Institute of Health (NIH)
- Staňte sa členom SPARC [www.arl.org/sparc/] – konzorcium akademických knižníc aktívne presadzujúcich otvorený prístup.
- Staňte sa členom Alliance for Taxpayer Access (Aliancia pre prístup pre daňovníkov, ATA) [Taxpayeraccess.org] – združenia amerických neziskových organizácií presadzujúcich otvorený prístup k výsledkom výskumu financovaného z verejných zdrojov.

Zdroj: What Librarians Can Do to Promote Open Access³

Pozn.: sieťový čitateľ je čitateľ, ktorý má možnosť využívať elektronické informačné zdroje v rámci celej siete knižníc (napr. knižnice jednotlivých fakúlt univerzity)

³⁰ <http://legacy.earlham.edu/~peters/fos/do.htm#librarians>

Čo môžu pre propagáciu otvoreného prístupu urobiť univerzity a administrátori

- Prijať politiku: v rámci personálnej politiky (prijímania, povyšovania a rozvoja pracovníkov)
- univerzita priznáva náležitú váhu všetkým recenzovaným publikáciám, bez ohľadu na cenu alebo nosič.
 - Prijať politiku: fakulta, ktorá publikuje články, musí buď 1) ponechať si autorské práva a previesť iba práva prvého výtlačku a elektronickej publikácie alebo 2) previesť autorské práva, ale ponechať si právo archivovať postprint.
 - Prijať politiku: ak fakulta nezíska finančné prostriedky na zaplatenie poplatku za spracovanie článku v OA časopise (APC) zo svojho výskumného grantu, zaplatí ho univerzita.
 - Zriadiť z pozície univerzity OAI-kompatibilný archív s otvoreným prístupom.
 - Prijať politiku: fakulta sa zaväzuje naplňať inštitucionálny archív vedeckými článkami a preprintmi.
 - Prijať politiku: všetky diplomové a dizertačné práce po obhájení musia byť voľne dostupné, či už prostredníctvom inštitucionálneho repozitára alebo niektorého z multiinštitucionálnych OA archívov pre diplomové a dizertačné práce.
 - Prijať politiku: všetky konferencie, ktoré sa konajú na pôde univerzity poskytnú otvorený prístup k prezentáciám alebo konferenčným príspevkom, aj v prípade, že sa konferenčný výbor rozhodne publikovať ich aj v spoplatnenom časopise alebo zborníku.
 - Prijať politiku: všetky časopisy hostované alebo publikované na vašej univerzite budú v režime otvoreného prístupu alebo univerzita podnikne kroky, aby boli voči otvorenému prístupu priateľskejšie. Napríklad zoznam toho, čo redakcie časopisov môžu pre OA spraviť.
 - Podporiť, či dokonca odmeniť fakulty, ktoré začnú vydávať OA časopis.
 - Zvážiť nákup inštitucionálneho členstva v BioMed Central, inštitucionálneho členstva alebo sponzorstvo v Public Library of Science.
 - Ak univerzita používa DSpace, zvážiť členstvo v DSpace Federation.
 - Podpísať iniciatívu Budapest Open Access Initiative a/alebo Berlínsku deklaráciu o otvorenom prístupe k znalostiam v prírodných a humanitných vedách

Zdroj: What Universities and Administrators Can Do to Promote Open Access³¹

4.2.2 OA blogy presadzujúce otvorený prístup

Niektoré blogy zaoberajúce sa otvoreným prístupom na globálnej úrovni vytvárajú a udržiavajú tvorcovia OA filozofie, aktivisti a odborníci. Slúžia na presadzovanie myšlienok otvoreného prístupu, na kampane verejnej politiky a na zdieľanie informácií o aktuálnom dianí v súvislosti s hnutím otvoreného prístupu. Medzi najznámejšie a naj dôveryhodnejšie blogy patria:

- Blog Petera Subera³²
- Open Access News: News from the open access movement (bývalý blog Petera Subera, máj 2002 – apríl 2010)³³

³¹ <http://api.ning.com/files/p6lg2QTAQmfJytSXoTm49Xp4dRS2-WF83Jg8TY2f4Nt12nXa2AM6n7K3Y2O5i9tlfGdv5MvWty0-oB9fW5ToHHico6EL2zS/WhatUniversitiesandAdminCanDolowresA4.pdf-l>

³² <https://plus.google.com/+PeterSuber>

³³ <http://www.earlham.edu/~peters/fos/fosblog.html>

Úvod do Otvoreného prístupu

- Open Access Archivangelism by Stevan Harnad³⁴
- Blog SPARC³⁵
- Scholarly Open Access: Critical Analysis of Scholarly Open Access Publishing by Jeffrey Beall³⁶
- Blog OASPA (Open Access Scholarly Publishers Association)³⁷
- Blog Open Access Week³⁸
- ACD Blog, by IFLA Acquisition & Collection Development Section³⁹
- Blog BioMed Central⁴⁰
- PLOS Blogs⁴¹
- Blog SciELO (Scientific Electronic Library Online)⁴²
- Open Access India: Advocating Open Access in India⁴³

Okrem blogov existuje niekoľko mikroblogov, ktoré šíria povedomie o OA výskumnej literatúre a posilňujú presadzovanie otvoreného prístupu. Príklady mikroblogov venujúcich sa otvorenému prístupu možno nájsť na twitter.com pomocou hashtagov #OpenAccess, #OA, #OAWeek, #OpenScience, #OAPublishing, #OAAdvocacy atď. Jednotlivci a organizácie, ktoré sa zapájajú do presadzovania otvoreného prístupu prostredníctvom blogov a v ďalších sociálnych médiách dokážu osloviť milióny vedcov a akademikov.

4.2.3 Organizácie a iniciatívy presadzujúce otvorený prístup

Open Access Directory⁴⁴ je online adresár organizácií podporujúcich otvorený prístup. Tieto organizácie presadzujú otvorený prístup ako jednu zo svojich hlavných úloh. Ich úsilie presahuje rámec poskytovania otvoreného prístupu alebo jeho propagácie. Nižšie uvádzame niektoré z organizácie a ich iniciatívy, ktoré pôsobia na celosvetovej úrovni.

Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition (SPARC, Združenie pre vedecké publikovanie a akademické zdroje): SPARC bol založený v roku 1998 a je to medzinárodná aliancia akademických a vedeckých knižníc, ktorej snahou je vytvoriť otvorenejší systém vedeckej komunikácie. Podporuje okamžitú bezbariérovú online dostupnosť odborných a vedeckých výskumných článkov spolu s právom na opätovné použitie týchto článkov v digitálnom prostredí a podporuje metódy a politiky, ktoré to umožňujú. SPARC sa zapája do tvorby verejných politík otvoreného prístupu na nadnárodnej úrovni a pôsobí ako lobistická skupina pre presadzovanie otvoreného prístupu vo vedeckej komunikácii. SPARC podporuje masívny program presadzovania zmien na miestnej, štátnej, národnej, regionálnej a medzinárodnej úrovni. Vydáva bulletin *SPARC Open Access Newsletter*. Mesačník, ktorého autorom je Peter

³⁴ <http://openaccess.eprints.org>

³⁵ <https://sparcopen.org/news/>

³⁶ <http://scholarlyoa.net>

³⁷ <http://oaspa.org/blog/>

³⁸ <http://www.openaccessweek.org/profiles/blog/list>

³⁹ <http://blogs.ifla.org/acd/>

⁴⁰ <http://blogs.biomedcentral.com/bmcblog/>

⁴¹ <http://blogs.plos.org/>

⁴² <http://blog.scielo.org/>

⁴³ <http://oaindia2013.wordpress.com>

⁴⁴ http://oad.simmons.edu/oadwiki/Advocacy_organizations_for_OA

Suber, ponúka správy a analýzy celosvetového hnutia za otvorený prístup. Peter Suber presadzuje globálne hnutie za otvorený prístup od mája 2002 prostredníctvom svojho blogu Open Access News, neskôr začal používať platformu Google+ (<http://plus.google.com/u/0/+PeterSuber/>). SPARC prevádzkuje aj globálne diskusné fórum pre otvorený prístup založené na e-mailovej komunikácii s názvom SPARC Open Access Forum, ktoré využíva na šírenie informácií o svojich aktivitách a kampaniach. SPARC momentálne pôsobí na troch miestach: SPARC Severná Amerika, SPARC Európa (založené v roku 2001) a SPARC Japonsko (založené v roku 2006). SPARC stojí na čele aliancií, združení a verejných kampaní na podporu otvoreného prístupu:

- Coalition for Open Access Policy Institutions (COAPI, Združenie inštitúcií pre politiku otvoreného prístupu) [Sparc.arl.org/COAPI/] založená v roku 2011 sa zameriava na implementáciu politiky otvoreného prístupu na univerzitách v Severnej Amerike
- Alliance for Taxpayer Access (ATA, Aliancia za prístup pre daňových poplatníkov) [TaxPayerAccess.org], založená v roku 2011 s mottom „Podporujeme prístup daňovníkov k výskumu financovaného z verejných zdrojov“ sa zameriava na otvorený prístup k výskumu financovaného z verejných zdrojov v USA
- Right to Research Coalition (Združenie za práva na výskum) [RightToResearch.org] založená v roku 2009 s mottom „Prístup k výskumu je študentské právo“ sa zameriava na otvorený prístup k vedeckej literatúre pre študentské komunity v USA
- Support the FASTR Act 2013 (Podporte zákon o FASTR 2013, FASTR – Fair Access to Science and Technology Research, Spravodlivý prístup k vedeckému a technologickému výskumu) je verejná kampaň v USA

Electronic Information for Libraries (EIFL.net, Elektronické informácie pre knižnice): EIFL bola založená v roku 1999 a zameriava sa na otvorený prístup v rozvojových a transformujúcich sa krajinách. Má špecializovaný OA program s názvom „EIFL-OA: Open Access“. Medzi aktivity EIFL-OA patrí:

- podpora budovania repozitárov s otvoreným prístupom a zabezpečenie ich dlhodobej udržateľnosti
- realizácia školení, podpora zdieľania znalostí a poskytovanie poradenstva v súvislosti s politikami otvoreného prístupu (časopisy s otvoreným prístupom, repozitáre s otvoreným prístupom, knihy s otvoreným prístupom, otvorené dáta a otvorené vzdelávacie zdroje)
- podpora knihovníkov a knižničných profesionálov, vedcov, pedagógov a študentov s cieľom urobiť z nich presadzovateľov otvoreného prístupu
- presadzovanie prijatia politík a mandátov otvoreného prístupu na národnej a medzinárodnej úrovni

EIFL nedávno predstavila grantový program kampane EIFL-OA s cieľom podnietiť a podporiť národné a inštitucionálne kampane o otvorenom prístupe a podporiť publikačné iniciatívy. Prijímatelia tohto grantu sú vyberaní spomedzi inštitúcií z rozvojových krajín presadzujúce otvorený prístup. Okrem presadzovania otvoreného prístupu sa EIFL-OA podarilo posilniť zručnosti a schopnosti informačných profesionálov, ktoré sú potrebné pre dlhodobú realizáciu OA iniciatív v rozvojových krajinách.

International Network for the Availability of Scientific Publications

(INASP, Medzinárodná sieť pre dostupnosť vedeckých publikácií)

[www.inasp.info]: bola založená v roku 1992 a zameriava sa na zlepšenie dostupnosti publikácií v rozvojových krajinách, okrem iného aj prostredníctvom otvoreného prístupu. Podobne ako u EIFL, aj INASP významne prispieva k rozvoju zručností a schopností knižničných, informačných a publikačných profesionálov v rozvojových krajinách, pomáha pri budovaní OA inštitucionálnych repozitárov a vydávaní OA časopisov.

Enabling Open Scholarship (EOS) [www.openscholarship.org]: je najvýznamnejšia organizácia presadzujúca otvorený prístup v univerzitnom prostredí. Vznikla v októbri 2007 ako EurOpenScholar, od septembra 2009 pokračovala ako EOS. Organizácia slúži univerzitám a výskumným inštitúciám po celom svete. Presadzuje princípy otvoreného vzdelávania a otvorenej vedy medzi manažermi a tvorcami politik na univerzitách.

Ďalšie celosvetové portály podporujúce otvorený prístup:

- Open Access Scholarly Information Sourcebook [www.openoasis.org]
- ROARMAP (Registry of Open Access Repositories Mandatory Archiving Policies) [Roarmap.eprints.org]

4.3 VZDELÁVANIE A ROZVOJ

V tejto kapitole ste sa dozvedeli, že podporou otvoreného prístupu k znalostiam sa zaoberajú rôzne organizácie. Rozvoj infraštruktúry je jednou z kľúčových stratégií podpory otvoreného prístupu. Rozvoj schopností a zručností knižničných, informačných a publikačných profesionálov prostredníctvom rôznych vzdelávacích programov pomáha pri rozvoji infraštruktúry v ich vlastnej inštitúcii alebo krajine. Vzdelávanie je neodmysliteľnou súčasťou strategického plánovania a prevádzkovania infraštruktúry otvoreného prístupu v príslušnej inštitúcii alebo krajine.

V súčasnosti sa pri budovaní inštitucionálnych repozitárov s otvoreným prístupom, OA časopisov a OA konferencií využíva množstvo open source softvérov (OSS). Medzi najznámejšie OSS patria DSpace (DSpace.org), EPrints (EPrints.org) a Open Journal Systems (OJS). Kým DSpace a Eprints sa využívajú pri budovaní OA inštitucionálnych repozitárov, OJS sa používa na zakladanie portálov OA časopisov.

Open Journal Systems (OJS) je systém pre správu a publikovanie časopisov, ktorý vznikol v rámci projektu Public Knowledge Project (PKP) v roku 2001 s cieľom rozšíriť a zlepšiť prístup k výskumu. PKP vyvinul aj ďalšie dva užitočné OSS pre poskytovateľov OA: Open Conference Systems (OCS) a Open Harvester Systems (OHS). OCS je nástroj na publikovanie materiálov vedeckých konferencií na webe. OHS je bezplatný systém slúžiaci na indexovanie metadát, ktorý pomáha pri indexovaní metadát z OAI-kompatibilných (Open Archives Initiative) archívov alebo inštitucionálnych repozitárov.

K dispozícii sú aj ďalšie softvéry určené na prevádzkovanie repozitárov s otvoreným prístupom a OA digitálnych archívov.

DSpace, EPrints a OJS sú dnes súčasťou učebných osnov mnohých knihovníckych škôl na celom svete. Aj starší knihovníci a informační pracovníci však potrebujú rozvíjať svoje schopnosti a technické zručnosti na každodennú prácu s týmito softvérmi, aby dokázali prevádzkovať infraštruktúru otvoreného prístupu vo svojich inštitúciách. Viaceré inštitúcie, organizácie a profesionálne asociácie ponúkajú kontinuálne alebo celoživotné vzdelávanie, či profesijné vzdelávacie programy týkajúce sa používania týchto OSS s cieľom zabezpečiť správne fungovanie OA infraštruktúry. Medzinárodné organizácie ako INASP, EIFL.net, SPARC a UNESCO podporujú organizovanie vzdelávacích seminárov zameraných na rozvoj zručností informačných profesionálov a členov redakčných rád časopisov po celom svete, a predovšetkým v rozvojových krajinách.

V súvislosti s otvoreným prístupom a otvorenou vedou existujú v príslušných oblastiach rozvoja zručností kurzy MOOC (hromadné otvorené online kurzy), elektronické kurzy, kurzy dištančného vzdelávania (ODL), študijné materiály OpenCourseWare (OCW) a otvorené vzdelávacie zdroje (OER). Niektoré kurzy budú v budúcnosti zamerané na akademických výskumníkov, aby pochopili princípy otvoreného prístupu k vedeckej literatúre.

4.3.1 FOSTER – Facilitate Open Science Training for European Research

(Podpora školení otvorenej vedy v kontexte európskeho výskumu)

Projekt FOSTER je financovaný zo 7. rámcového programu pre výskum a vývoj (FP7) Európskej únie. Začal sa v roku 2014 s cieľom nasadiť udržateľné mechanizmy pre výskumných pracovníkov v Európskej únii tak, aby sa otvorená veda stala bežnou súčasťou ich pracovného života. S ním súvisí ďalší FP7 projekt PASTEUR4OA „Open Access Policy Alignment Strategies for European Union Research“ [Pasteur4OA.eu]. Projekt FOSTER má dva hlavné ciele: a) integrovať princípy a zásady otvoreného prístupu pracovných postupov vo výskume so zameraním sa na mladých výskumníkov a 2) posilniť inštitucionálne vzdelávanie s cieľom zosúladiť ho s politikou otvoreného prístupu Európskeho výskumného priestoru (European research area, ERA) a rámcového programu Horizont 2020 (nad rámec projektu FOSTER). Do projektov FOSTER a PASTEUR4OA sú zapojené viaceré praktizujúce OA organizácie, napr. SPARC Europe, eIFL.net a LIBER (Asociácia európskych vedeckých knižníc).

Projekt FOSTER uľahčuje prijímanie, posilňovanie a implementáciu politík otvoreného prístupu v európskom priestore. Aj ostatné regióny po celom svete potrebujú podobné iniciatívy, ktoré budú zapájať a vychovávať mladých výskumníkov k otvorenému prístupu.

4.4 ZHRNUTIE

V tejto kapitole ste sa dozvedeli o rôznych iniciatívach presadzujúcich otvorený prístup po celom svete s cieľom zapojiť do hnutia pre otvorený prístup rôzne zainteresované strany a presadzovať iniciatívy zamerané na publikovanie s otvoreným prístupom v inštitúcii, krajine a regióne. Otvorený prístup vyžaduje aktívnu účasť knižníc a informačných a publikačných profesionálov. Práve oni zohrávajú kľúčovú úlohu pri rozvoji OA infraštruktúry. Úspešné nasadenie OA infraštruktúry vyžaduje ich ďalšie vzdelávanie. Na druhej strane najväčší podiel na tvorbe OA znalostí majú mladí vedci a akademici. Mnohí disponujú dostatočnými informáciami o zlatom a zelenom modeli OA publikovania, iní – najmä nováčikovia vo svete akademického výskumu – musia byť vyškolení. Mladí výskumní pracovníci by mali poznať pravidlá otvoreného prístupu svojich financovateľov a inštitúcií a naučiť sa, ako publikovať prostredníctvom OA publikačných kanálov.

4.5 OTESTUJTE SA

a) Vyhľadajte pomocou webovej stránky OpenAccessWeek.org päť podujatí propagujúcich otvorený prístup vo vašej krajine alebo regióne.

.....

.....

.....

.....

b) Vyhľadajte pomocou webovej stránky OpenAccessWeek.org alebo inej päť kľúčových organizácií presadzujúcich otvorený prístup vo vašej krajine alebo regióne.

.....

.....

.....

.....

c) Nájdite na webovej stránke OpenAccessWeek.org päť propagačných letákov.

.....

.....

.....

.....

d) Vymenujte dva najznámejšie open-source softvéry určené na zakladanie inštitucionálnych repozitárov s otvoreným prístupom.

.....

.....

.....

.....

e) Kde by ste hľadali online vzdelávacie zdroje o otvorenom prístupe k znalostiam?

- i) Open Training Platform (OTP)
- ii) Curriki.org
- iii) Global Open Access Portal (GOAP)
- iv) Všetky vyššie uvedené

f) Ktoré združenie/aliancia presadzuje prístup študentov k výsledkom výskumu?

- i) Alliance for Taxpayer Access
- ii) Right to Research Coalition
- iii) Coalition for Open Access Policy Institutions
- iv) Žiadna z uvedených

g) Ktoré združenie/aliancia presadzuje prístup daňových poplatníkov k výsledkom výskumu?

- i) Right to Research Coalition
- ii) Alliance for Taxpayer Access
- iii) Coalition for Open Access Policy Institutions
- iv) Žiadna z uvedených

h) Ktorá organizácia iniciovala vznik Alliance for Taxpayer Access?

- i) SPARC Severná Amerika
- ii) SPARC Európa
- iii) SPARC Japonsko
- iv) SPARC Austrália

i) Ktorá organizácia iniciovala v roku 2013 verejnú kampaň za zákon o FASTR (Spravodlivý prístup k vedeckému a technologickému výskumu)?

- i) SPARC Európa
- ii) SPARC Severná Amerika
- iii) SPARC Japonsko
- iv) Biomed Central

Úvod do Otvoreného prístupu

- j) Ktoré vzdelávacie kanály slúžia na vzdelávanie knižničných, informačných a publikačných profesionálov v oblasti otvoreného prístupu?
- i) Hromadné otvorené on-line kurzy (Massive Online Courses, MOOC)
 - ii) Kurzy dištančného vzdelávania (Distance Learning Courses, ODL)
 - iii) Otvorené vzdelávacie zdroje (Open Educational Resources, OER)
 - iv) Všetky vyššie uvedené

SAMOŠTÚDIUM: ONLINE VIDEÁ

Na témy v tejto kapitole existuje množstvo videí. Niektoré z výučbových videí spracovali organizácie presadzujúce otvorený prístup, ďalšie pripravili uznávaní odborníci praktizujúci najlepšiu prax v oblasti otvoreného prístupu.

- *Budapest Open Access Initiative at 10 – Recommendations for the Next Ten Years*; Almy Swan **Video**⁴⁵
- *Key Open Access Policy Initiatives in the US, Europe, and Australia* **Video**⁴⁶
- *Open Access and the Impact of Open on Research*; Right to Research Coalition **Video**⁴⁷
- *PubMed Central Celebrates its 20th Anniversary!*⁴⁸

⁴⁵ <http://www.youtube.com/watch?v=zqlnyXuYGoQ>

⁴⁶ <http://vimeo.com/62555757>

⁴⁷ <http://vimeo.com/33610691>

⁴⁸ Video odstránené.

KAPITOLA 5 DOPAD OTVORENÉHO PRÍSTUPU NA VÝSKUM

Štruktúra

- 5.0 Úvod
- 5.1 Očakávania
- 5.2 Metriky
- 5.3 Nové indikátory (h-index a jeho deriváty)
- 5.4 Otvorené citačné databázy
- 5.5 Zhrnutie
- 5.6 Otestujte sa

5.0 ÚVOD

Vo svete otvoreného prístupu (OA) sa kladie veľký dôraz na používanie nástrojov otvorených zdrojov, zdrojov otvoreného prístupu a otvorené riešenia s cieľom zapájať autorov a výskumníkov do spolupráce v oblasti výskumu, peer-to-peer zdieľania vedeckých informácií a kolaboratívneho hodnotenia práce vedcov.

Na druhej strane exponenciálny nárast vedeckej literatúry vedie k tomu, že vznikajúca literatúra mizne skôr, než si ju vedecká komunita vôbec všimne. Tento prudký nárast nedokáže zachytiť žiadna samostatná databáza. Aby bolo možné udržať krok s množstvom vznikajúcej literatúry, je potrebných niekoľko data mining nástrojov.

V tejto kapitole sa podrobnejšie venujeme rôznym nástrojom, ktoré pomáhajú knihovníkom a informačným pracovníkom pri posilňovaní ich úsilia o zvyšovanie vedeckej produktivity, viditeľnosti, dobrého mena a vplyvu výskumných prác s nimi spolupracujúcich výskumných pracovníkov. Kapitola prináša rôzne tradičné ukazovatele založené na citáciách, ktoré umožňujú hodnotiť vedeckú produktivitu autorov, časopisov a inštitúcií. Predstavuje tiež nové ukazovatele ako sú h-index, i10-index, Eigenfactor score, skóre vplyvu článku a SNIP (Source Normalized Impact per Paper).

Sociálne weby dostupné komunitám výskumníkov ako aj ďalším skupinám obyvateľstva pomáhajú vedcom pri šírení znalostí, ktoré sami vyprodukovali alebo k nim prispeli. Čím viac ste aktívny v sociálnych médiách, tým väčšiu máte šancu, že si vás všimnú kolegovia výskumníci a potenciálni spolupracovníci. V súčasnosti existuje množstvo personalizovaných webových služieb, ktoré sa zameriavajú aj na komunity globálnych výskumných pracovníkov a pomáhajú im zvyšovať viditeľnosť. Tieto faktory ovplyvňujú vznik nových metrik zvaných metrika časopisu alebo altmetrika na úrovni článku. Na záver tejto kapitoly stručne popisujeme vznik otvorených citačných databáz určených na text mining a data mining z literatúry s otvoreným prístupom.

5.1 OČAKÁVANIA

Po preštudovaní tejto kapitoly sa očakáva, že budete vedieť:

- opísať proces hodnotenia výskumu v národnom a medzinárodnom kontexte
- vymenovať nástroje používané na hodnotenie výskumu
- vysvetliť výhody a nevýhody rôznych hodnotiacich metrík
- použiť nové hodnotiace metriky na vysvetlenie dopadu otvoreného prístupu na výskum

5.2 METRIKY

Vedecká komunikácia systematicky obohacuje existujúcu vedomostnú základňu a zaznamenáva neustály vývoj v jednotlivých oblastiach výskumu. Nové poznatky sa komunikujú prostredníctvom primárnej literatúry, ako sú články v časopisoch, konferenčné príspevky, monografie, diplomové práce, dizertačné práce, knižné kapitoly a výskumné správy. Pri komunikácii výsledkov výskumnej práce vedci často odkazujú na existujúce výskumné práce vo forme citácií v zoznamoch použitej literatúry. Vtedy prichádzajú na rad bibliografické databázy a citačné databázy, ktoré pomáhajú vedcom identifikovať literatúru pomocou rozsiahleho procesu prehľadávania literatúry. Bibliografické databázy sú zvyčajne zamerané na konkrétny vedný odbor alebo krajinu, vďaka čomu umožňujú používateľom vyhľadávať relevantnú vedeckú literatúru, a to na základe vyhľadávacieho termínu, ktorý používateľ zadá. Okrem toho citačné databázy pomáhajú pri identifikácii najcitovanejších prác, autorov a časopisov. Týmto spôsobom umožňujú merať efektivitu, vedeckú produktivitu a impakt vedeckej literatúry. Existujú bibliometrické indikátory, ktoré čerpajú z citačných databáz. Bibliometrické indikátory sú dôkazom využívanosti publikovanej literatúry – citovanú literatúru viac využívajú kolegovia alebo ich nasledovníci, necitovaná literatúra zostáva zo strany vedcov často bez povšimnutia. Bibliometrické ukazovatele pomáhajú pri hodnotení vedeckých časopisov, pri identifikácii kľúčových časopiseckých titulov a umožňujú ďalšie merania produktivity.

Hodnotiace metriky výskumníka, výskumnej inštitúcie alebo výskumnej skupiny ponúkajú podrobnú analýzu subjektu z rôznych pohľadov. Schéma 5.1 ponúka štyri dôležité aspekty hodnotenia výskumu. Sú vzájomne prepojené a navzájom závislé. Slabiny jedného aspektu vedú k zníženiu hodnoty iného. Hodnotenie výskumu by sa malo realizovať predovšetkým preto, aby sa určili silné a slabé stránky produktivity, viditeľnosti, reputácie a impaktu vedeckých pracovníkov či inštitúcií.

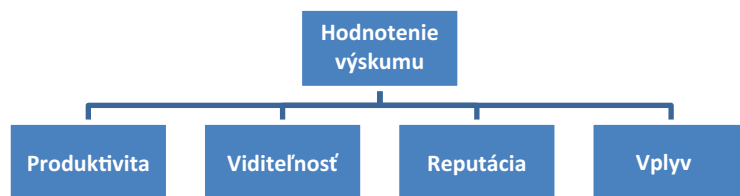

Schéma 5.1: Aspekty hodnotenia výskumu

5.2.1 Koncepty bibliometrie, scientometrie a webometrie

Pri definovaní rôznych prístupov hodnotenia výskumu a merania vedeckej produktivity sa bežne používa viacero odborných termínov. Mnohé z týchto pojmov sú vo vzájomnom vzťahu, pretože každý odkazuje na niektorý typický aspekt vedeckej komunikácie. Tabuľka 5.1 obsahuje zoznam pojmov, ktoré sa často používajú ako metriky hodnotenia výskumu. Ku každému pojmu sú definované metódy pre určitý typ zdrojov alebo aplikácií. Niektoré z týchto pojmov sa môžu používať aj zástupne s cieľom rozšíriť alebo zúžiť rozsah hodnotenia výskumu.

Tabuľka 5.1: Najčastejšie používané pojmy pre hodnotenie impaktu výskumu

Pojem	Definícia
Bibliometria	Bibliometria je súbor metód slúžiacich na kvantitatívnu analýzu akademickej literatúry a vedeckej komunikácie.
Informetria	Informetria je štúdium kvantitatívnych vlastností informácií. Zahŕňa produkciu, šírenie a využívanie všetkých foriem informácií bez ohľadu na ich formu alebo pôvod.
Scientometria	Scientometria je štúdium kvantitatívnych vlastností a charakteristík vedy, vedeckého výskumu a vedeckej komunikácie.
Webometria	Webometria je štúdium kvantitatívnych vlastností, charakteristík, štruktúry a vzorcov používania webu, hypertextových odkazov a internetových zdrojov.
Kybermetria	Kybermetria je alternatívny termín pre webometriu na meranie webu (World Wide Web), kyber médií, webových zdrojov a hypertextových odkazov.
Librametria	Librametria je súbor metód na kvantitatívnu analýzu dostupnosti dokumentov v knižniciach, ich využívanie a vplyv knižničných služieb na používateľov.
Patentometria	Patentometria je súbor metód na kvantitatívnu analýzu patentových databáz, patentových citácií a vzorcov ich využitia.
Altmetrika	Altmetrika je nová metrika slúžiaca ako alternatíva k často používanému impaktu faktoru časopisov a personálnym citačným indexom, ako je h-index. Termín altmetrika vznikol v roku 2010 ako názov metriky na úrovni článku a korene má v sociálnej sieti Twitter #altmetrics hashtag.
Metrika na úrovni článku	Metrika na úrovni článku je alternatívny pojem pre altmetriku.

5.2.2 Používanie scientometrie a bibliometrie pri hodnotení výskumu

Za posledných šesťdesiat rokov sa hodnotenie výskumu financovaného z verejných zdrojov na celom svete vykonávalo v pravidelných intervaloch s cieľom merať výkony jednotlivých aktérov vedeckého výskumu. Väčšina súčasných citačných databáz a nástrojov na analýzu citácií má funkcie na okamžité generovanie reportov a scientometrického profilu vedca, inštitúcie, spolupracujúcej výskumnej skupiny, krajiny alebo časopisu. Niektoré aplikácie scientometrie a bibliometrie, ktoré uvádzame nižšie, používajú nástroje pre vytváranie reportov, ktoré sú dostupné s produktami a službami založenými na báze citovania.

- **Pre inštitúcie/spolupracujúce výskumné skupiny:** mapovanie spolupráce, top spolupracujúcich inštitúcií, top spolupracujúcich krajín, spolupráca s verejnými a súkromnými inštitúciami, najčastejšie citované práce, najčastejšie citovaní autori, najčastejšie prispievajúci vedci, najviac publikujúce časopisy, vedci s najvyšším h-indexom, najčastejšie predmetové kategórie alebo oblasti výskumu, percentuálny pomer citovaných a necitovaných prác, podiel autocitácií, publikovanie v OA časopisoch a v predplatených časopisoch, porovnávací štúdiá dvoch alebo viacerých inštitúcií v regióne/krajine.
- **Pre vedcov:** mapovanie spolupráce, spolupracujúcich inštitúcií, spolupracujúcich krajín, mapovanie spoluautorov, najčastejšie citovaných prác, najviac publikujúcich časopisov, percentuálny pomer citovaných a necitovaných prác, podiel autocitácií, ukazovateľov na úrovni autora ako h-index, i10-index, atď.
- **Pre krajinu:** najviac prispievajúce inštitúcie, najviac prispievajúce mestá, najviac prispievajúce krajiny, najviac financujúce agentúry podporujúce výskum, najviac sa zapájajúce špičkové organizácie, mapovanie spolupráce, najviac spolupracujúce krajiny, najviac spolupracujúce inštitúcie, najčastejšie prispievajúci vedci, najviac publikujúce časopisy, najčastejšie predmetové kategórie alebo oblasti výskumu, podiel citovaných a necitovaných prác, podiel autocitácií, najčastejšie citované práce, najčastejšie citovaní autori, vedci s najvyšším h-indexom, publikovanie prostredníctvom verejnej a súkromnej inštitúcie, publikovanie v OA časopise a v predplatenom časopise, porovnávací štúdie dvoch alebo viacerých krajín v regióne alebo na svete.
- **Pre časopis:** najčastejšie citované práce, najčastejšie citovaní autori, podiel citovaných a necitovaných prác, podiel autocitácií, najčastejšie oblasti výskumu, počas citovania a počas citovanosti, najviac prispievajúce inštitúcie, najviac prispievajúce mestá, najviac prispievajúce krajiny, najšťahovanejšie práce, najviac zdieľané články a najvyššie hodnotené časopisy na základe citačných ukazovateľov.

5.2.3 Základné bibliometrické pravidlá

Bibliometrickí odborníci a informační vedci všeobecne akceptujú tri základné bibliometrické pravidlá v súvislosti so zavedením teoretického rámca a pochopením rastúceho sveta znalostí a s tvorbou nových predmetových oblastí tak, ako sú zachytené v citačných databázach. Schéma 5.2 znázorňuje tieto tri základné bibliometrické pravidlá. Na konci príručky sú podrobne opísané a doplnené príkladmi (Odporúčané zdroje).

Schéma 5.2: Základné bibliometrické pravidlá

Bradfordov zákon rozptylu: Samuel C. Bradford v roku 1934 zistil, že niekoľko kľúčových časopisov ponúka na danú tému tretinu článkov, nevelký počet menej významných časopisov ďalšiu tretinu článkov a zvyšnú tretinu článkov ponúka veľké množstvo okrajových časopisov. Na vyjadrenie podielu závažných výsledkov výskumu na danú tému navrhol vzorec $1:n:n^2$. Tento výpočet však nie je štatisticky presný a môže sa pri jednotlivých vedných odboroch líšiť. Napriek tomu sa bežne používa na tzv. odhad od oka.

Lotkov zákon vedeckej produktivity: Alfred Lotka v roku 1926 vo svojej práci *Frekvenčná distribúcia vedeckej produktivity* zistil, že „... počet (autorov), ktorí vyprodukovali n príspevkov je asi $1/n^2$ z tých, ktorí vyprodukovali jeden a podiel všetkých prispievateľov, ktorí vytvoria jediný príspevok, je asi 60 percent“. To znamená, že zo všetkých autorov v danom odbore 60 % vyprodukuje len jednu publikáciu, 15 % vyprodukuje dve publikácie, 7 % autorov vyprodukuje tri publikácie atď. Podľa Lotkovho zákona vedeckej produktivity iba 6 % autorov v danej vednej disciplíne vyprodukuje viac ako 10 článkov. Tento výpočet však nie je štatisticky presný a môže sa pri jednotlivých vedných odboroch líšiť. Napriek tomu sa bežne používa na tzv. odhad od oka.

Zipfov zákon o výskyte slov: Harvardský lingvista George Kingsley Zipf navrhol rovnicu všeobecne známu ako Zipfov zákon, ktorá sa často používa na predpovedanie frekvencie slov v relatívne dlhom texte. Zipf zistil, že poradie slova vynásobené frekvenciou slova sa rovná konštante. Ani Zipfov zákon nie je štatisticky presný, ale je veľmi užitočný pre zostavovateľov indexov a indexovacie databázy dokonca aj v ére internetu.

Aplikácie týchto bibliometrických zákonov nachádzame už v počiatkoch scientometrickej literatúry a v bibliometrických štúdiách. Ich aplikácia vo webe 2.0 či vo vedeckej komunikácii s podporou sociálnych médií nebola testovaná zodpovedajúcim spôsobom, pretože scientometrický výskum sa v súčasnosti presunul do iných oblastí a iným smerom.

5.2.4 Klasické bibliometrické ukazovatele

Existuje množstvo bibliometrických ukazovateľov, ktoré sa používajú na hodnotenie výskumu a meranie výkonnosti časopisov, inštitúcií, krajín a spolupráce výskumných skupín, zriedka však na hodnotenie autorov. Tieto bibliometrické ukazovatele sú väčšinou založené na citáciách a tradične sa čerpajú z citačných databáz ako Science Citation Index (SCI), Social Science Citation Index

(SSCI) a Journal of Citation Reports (JCR). Začiatkom 21. storočia sa na získavanie citačných ukazovateľov začali používať citačné databázy na báze webu ako Scopus a Web of Science či vyhľadávače citácií ako Google Scholar, Microsoft Academic Search a CiteSeerX. Schéma 5.3 znázorňuje rôzne citačné indikátory získavané z Journal Citation Reports, citačných databáz a vyhľadávačov citácií. Niektoré z týchto ukazovateľov pomáhajú pri analýze spoluautorstva, spolupracujúcich inštitúcií a krajín, a to na vyhľadávanie podľa afiliácií, ktoré je dostupné v každej citačnej databáze.

Schéma 5.3: Najužitočnejšie indikátory založené na citáciách z citačných databáz

5.2.5 Webometrické hodnotenie inštitucionálnych repozitárov

“Ranking Web of World Repositories” (Hodnotiaci web svetových repozitárov)⁴⁹ je celosvetová hodnotiaca iniciatíva CSIC Cybermetrics Lab zo Španielska pre OA inštitucionálne alebo disciplinárne repozitáre dostupné na celom svete. Tieto hodnotenia pomáhajú pri presadzovaní iniciatív otvoreného prístupu, ktoré šíria výstupy výskumov z univerzít a výskumných centier a ukladajú vedecké práce do repozitárov s otvoreným prístupom. Webová stránka umožňuje hodnotenie repozitárov. Poskytuje možnosť hodnotenia na úrovni regiónov: pre Severnú Ameriku, Latinskú Ameriku, Európu, Áziu, Afriku, arabský svet a Oceániu. Vytvára zoznam najlepších inštitucionálnych repozitárov a najlepších portálov disciplinárnych repozitárov. Textové okno 5.1 ponúka hodnotiacu metodiku, ktorá obsahuje štyri bodované parametre: veľkosť, viditeľnosť, počet formátovaných súborov (rich files) a počet vedcov. Obrázok 5.4 zobrazuje zoznam OA repozitárov z krajín s rozvíjajúcou sa ekonomikou známych ako BRICS, ktorý monitoruje 124 repozitárov z Brazílie, Ruska, Indie, Číny a Juhoafrickej republiky.

Textové okno 5.1: Metodológia⁵⁰ Hodnotiaceho webu repozitárov

Metodológia

The Ranking Web (Hodnotiaci web - t.j. webometrika) poskytuje zoznam repozitárov zameraných predovšetkým na výskum usporiadaný podľa kompozitného indexu odvodeného z ich prítomnosti na webe a dopadu ich obsahu umiestneného na webe (viditeľnosť odkazov), a to na základe dát získaných z najvýznamnejších komerčných vyhľadávačov. Aby bol repozitár zaradený do adresára, musí splniť niekoľko podmienok:

- iba repozitáre s autonómnou webovou doménou alebo subdoménou:
 - repozitar.xxx.zz (ÁNO)
 - www.xxx.zz/repozitar (NIE)
- obsah musia tvoriť predovšetkým vedecké práce

S cieľom zlepšiť viditeľnosť repozitárov a osvedčené postupy publikovania na webe sme vybrali z najdôležitejších vyhľadávačov nasledujúce kvantitatívne webové ukazovatele. Metodológia je podobná, ale nie totožná s tou, ktorá bola použitá v ďalších rebríčkoch:

- Veľkosť (Size, S). Počet internetových stránok extrahovaných z Googlu.
- Viditeľnosť (Visibility, V). Celkový počet externých odkazov (backlinks) z odkazujúcich domén. Informácie o viditeľnosti boli získané z databáz MajesticSEO.com a Ahrefs.com.
- Formátované úbory (Rich files, R). Súbory vo formátoch ako Adobe Acrobat (.pdf), MS Word (doc, docx), MS PowerPoint (PPT, PPTX) a PostScript (PS & EPS) extrahované z Googlu.
- Vedec (Scholar, Sc). Použitím databázy Google Scholar sa vypočítava normalizovaný počet prác z rokov 2007 až 2011

Tieto štyri hodnotenia sa kombinovali podľa vzorca, kde každý z nich má inú váhu, ale pomer 1:1 medzi aktivitou (veľkosť v širšom slova zmysle) a dopadom (viditeľnosť) bol zachovaný.

⁴⁹ <http://repositories.webometrics.info>

⁵⁰ <http://www.webometrics.info/en/Methodology>

ranking	World Rank	Instituto	Country	Size	Visibility	Files Rich	scholar
1	17	Repositório Digital Universidade Federal do Rio Grande do Sul LUME		1	39	14	25
2	41	Universidade de São Paulo Biblioteca Digital de Teses e Dissertações		120	11	18	908
3	80	University of Pretoria Electronic Theses and Dissertations		813	88	85	145
4	109	Universidade Federal do Paraná Biblioteca Digital de Teses e Dissertações		13	229	127	94
5	117	(1) Repositório Institucional Universidade Federal de Santa Catarina		88	430	45	9
6	118	University of Pretoria Institutional Repository		36	234	108	111
7	129	Stellenbosch University Scholar Repository		30	193	184	213
8	149	University of South Africa Institutional Repository		52	182	167	376
9	174	University of the Witwatersrand Institutional Repository		224	276	131	150
10	203	Biblioteca Digital da UNICAMP Universidade de Campinas		241	158	1582	40
11	245	Universidade Federal da Bahia Repositório Institucional		940	316	267	234
12	246	Xiamen University Institutional Repository		51	829	170	15
13	250	Maxwell Pontifícia Universidade Católica do Rio de Janeiro		399	204	118	757

Obrázok 5.4: Poradie OA repositárov v krajinách BRICS

5.2.6 Metrika na úrovni článku (Altmetrics)

Výstupy alebo dopady vedeckého výskumu sa pravidelne merajú rôznymi parametrami a s použitím rozličného množstva rôznych nástrojov a techník. Impakt faktor časopisu (Journal Impact Factor, JIF), Hirschov h-index a alternatívy týchto dvoch citačných metrik sa bežne využívajú na posúdenie vplyvu časopisov, ich prispievajúcich autorov a inštitúcií. Mnohí financovatelia, administrátori výskumu, vedecké komunity a ostatné zúčastnené strany však považujú tieto ukazovatele za nedostatočné, nevhodné a z rôznych dôvodov skreslené. Sanfranciská Deklarácia o hodnotení výskumu (Declaration on Research Assessment, DORA) zo 16. decembra 2012 verejne vyjadrila podporu altmetrike alebo alternatívnej metrike (všeobecne známej aj ako metrika na úrovni článku), čo je jasný prechod od ukazovateľov založených na citáciách, ako sú JIF a h-index k meraniu impaktu nad rámec citácií konkrétnej výskumnej práce. DORA má výraznú podporu zo strany financujúcich agentúr a inštitúcií, vydavateľov, výskumných inštitúcií a vedeckej komunity, pretože altmetrika sa zameriava na zachytávanie rastúceho množstva internetových odkazov na prácu vedca. Altmetrika ponúka iný pohľad na impakt tejto práce. V editoriáli vestníka Bulletin of the American Society for Information Science and Technology, vydanie z apríla-mája 2013, editor v osobitnej časti o altmetrike uvádza: „Altmetrika ponúka štyri potenciálne výhody:

- Iné chápanie impaktu ukazuje, ktoré vedecké produkty sú čítané, diskutované, odporúčané a citované.

- Aktuálnejšie údaje, ktoré ukazujú impakt o niekoľko dní, nie rokov.
- Informácie o impakte natívnych www-produktov ako sú súbory dát, softvér, príspevky na blogoch, videá a ďalšie.
- Indikácia impaktu na rôznych príjemcov vrátane vedcov, všeobecných lekárov, klinických lekárov, pedagógov a širokú verejnosť.“ (Piwowar, 2013)

Altmetrické skóre vedeckej práce takto vyjadruje nielen koľkokrát bola citovaná, ale aj počet jej zobrazení, uložení, zdieľaní, diskusií, označení, zvýraznení v správach a novinkách a ďalšie podobné počty v akademických sociálnych médiách

a online sieťach. Obsahuje aj normalizáciu niektorých počtov na základe vednej disciplíny článku. Schéma 5.5 zobrazuje vyčíslenie altmetrického skóre z rôznych zdrojov. Obrázok 5.6 zobrazuje altmetrické skóre jedného z najvyššie hodnotených článkov, ktorý patrí medzi 1% v pozornosti výskumníkov, profesionálov, novinárov a komunity blogerov na celom svete. Táto práca sa v porovnaní so všetkými prácami publikovanými v časopise *Science* zaradila na druhé miesto. Na obrázku 5.6 sú zobrazené aj počty zo sociálnych médií, v ktorých sa o tejto práci hovorilo. Týmto spôsobom môže altmetrické skóre pomôcť pri meraní impaktu vedeckej práce na komunitu výskumných pracovníkov. Na obrázku 5.6 sa nachádza aj viacfarebný znak, ktorý je známy ako altmetrický odznak. Vydavatelia časopisov môžu poskytnúť ucelenejší obraz o online impakte tým, že integrujú vizuálne vizuálne prítlačlivý altmetrický odznak (Altmetrics Badge) na svoje stránky s metrikami na úrovni článku.

DORA rovnako ako *Altmetrics Manifesto* predstavujú dvoch hlavných poskytovateľov altmetrického skóre, a to Altmetric.com a ImpactStory.org. Ďalšie sú momentálne v štádiu vývoja, v pokusnej alebo testovacej fáze. K ďalším významným poskytovateľom patria PlumAnalytics.com, ScienceCard.org, PeerEvaluation.org, ResearchScorecard.com a ReaderMeter.org. Aj individuálni vydavatelia časopisov sa zaoberajú vývojom vlastných nástrojov metriky na úrovni článku (Article Level Metrics, ALM), ktoré budú v blízkej budúcnosti integrovať do svojich online časopisov. Popredný online vydavateľ časopisov PLOS (Public Library of Science) zverejnil svoj záujem o oblasť metriky na úrovni článku. Merania na úrovni článku možno realizovať prostredníctvom online nástrojov z Altmetric.com a ImpactStory.org. Ak je webová stránka prepojená cez DOI (Digital Object Identifier, identifikátor digitálneho objektu), ALM je dokonca možné integrovať na webové stránky vydavateľov za účelom generovania metrik na úrovni článku pre každý publikovaný článok.

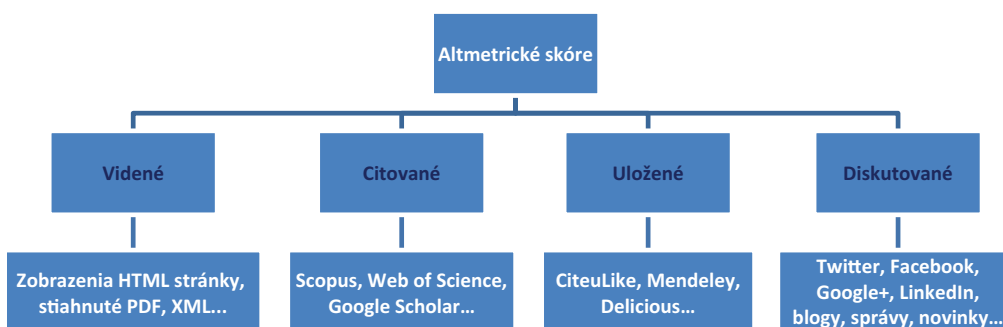
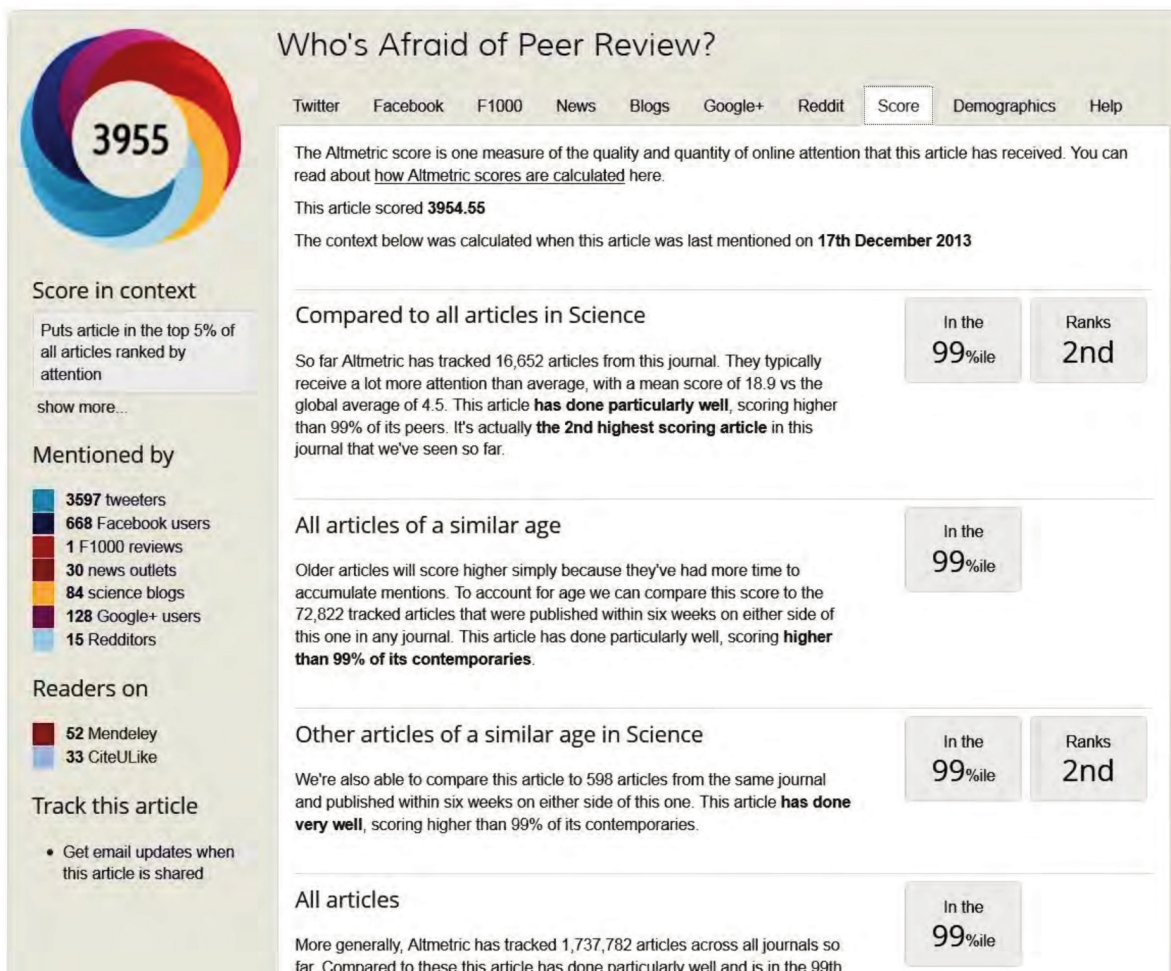

Schéma 5.5: Derivácie altmetrického skóre

Obrázok 5.6: Altmetrické skóre jedného z najvyššie
hodnotených článkov (medzi top 1%)

5.3 NOVÉ UKAZOVATELE (H-INDEX A DERIVÁTY)

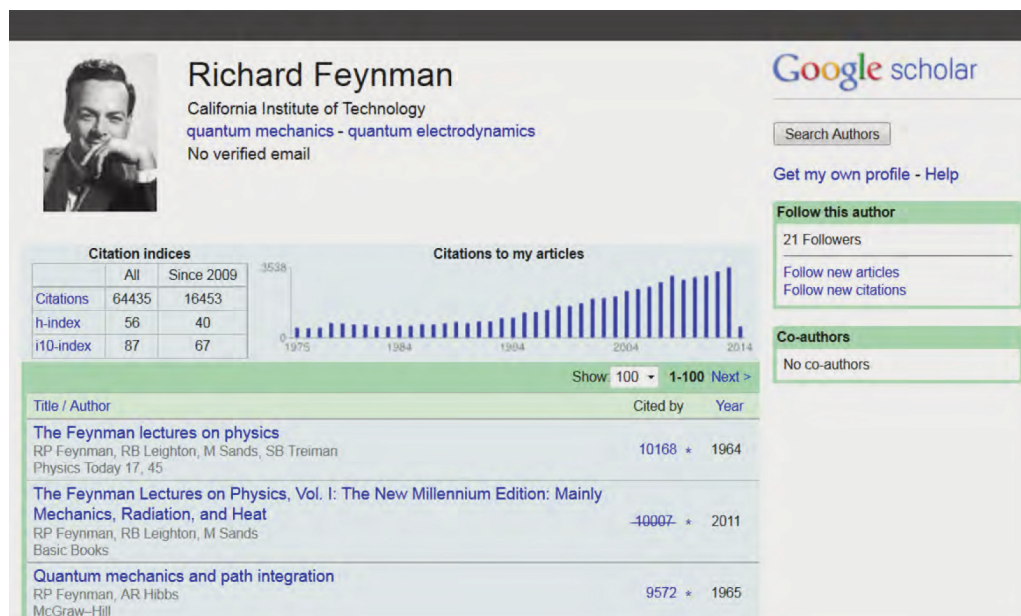
Journal Citation Reports (JCR), ktorý čerpá z Web of Science a kombinuje Science Citation Index Expanded (SCI-E) a Social Science Citation Index (SSCI) poskytuje iba hodnotiacu metriku založenú na celkovom výkone časopisov, nedokáže však merať jednotlivé články ani autorov. Potreba merať vedecký impakt jednotlivých výskumných pracovníkov bola čoraz naliehavejšia. Fyzik Jorge E. Hirsch prišiel s návrhom na nový ukazovateľ s názvom h-index. H-index meria vedecký vplyv jednotlivých výskumných pracovníkov a najvyššiu hodnotu h má, ak h publikácií má aspoň h citácií. Napríklad hodnota h-indexu 6 označuje 6 publikácií, z ktorých každá má aspoň 6 citácií. Okrem autora sa dá h-index vypočítať pre časopis, afiliáciu aj výskumnú skupinu.

Ďalšie deriváty h-indexu sú:

- i10-index (počet publikácií s najmenej 10 citáciami)
- h5-index (h-index pre články publikované za posledných 5 ukončených rokov)
- h5-medián (stredný počet citácií článkov, ktoré tvoria h5-index)
- g-index (index na kvantifikáciu výstupov vedeckého výskumu jednotlivca, ktorý navrhol Leo Egghe)

Google Scholar Citations⁵¹ (GSC) pomáha pri vytváraní autorovho profilu tým, že generuje ukazovatele na základe impaktu autorovho výskumu a histórie citácií. GSC je personalizovaným zdrojom informácií pre autorov, aby mohli sledovať citácie svojich publikovaných článkov. Ako autor si môžete skontrolovať, kto cituje jeho publikácie, graficky zobrazit' citácie v konkrétnych časových obdobiach a vypočítať viaceré citačné metriky. Ponúka aj možnosť zverejniť profil, ktorý sa následne objaví vo výsledkoch vyhľadávania Google Scholar podľa mena autora, napr. Richard Feynman.

Vo verejnom profile sa zobrazujú tieto informácie: meno vedca, aktuálna afiliácia, oblasti vedeckého výskumu, bibliografické údaje o všetkých prácach, počet citácií ku každej práci, mená spoluautorov, počet osôb sledujúcich profil, atď. Ďalej sú to niektoré ukazovatele výkonnosti a citačné metriky, napríklad celkový počet citácií, h-index, i-10 index; celkový počet citácií, h-index a i-10 index za posledných päť rokov (obrázok 5.7). Po zaregistrovaní sa na GSR sa tieto citačné metriky počítajú a automaticky aktualizujú vždy, keď Google Scholar nájde na webe nové citácie na publikáciu. Môžete si vybrať, či má byť zoznam článkov aktualizovaný automaticky, kontrolovať aktualizácie zo strany autora alebo aktualizovať články ručne.

Obrázok 5.7: Zobrazenie verejného profilu prof. Richarda Feynmana na Google Scholar Citations

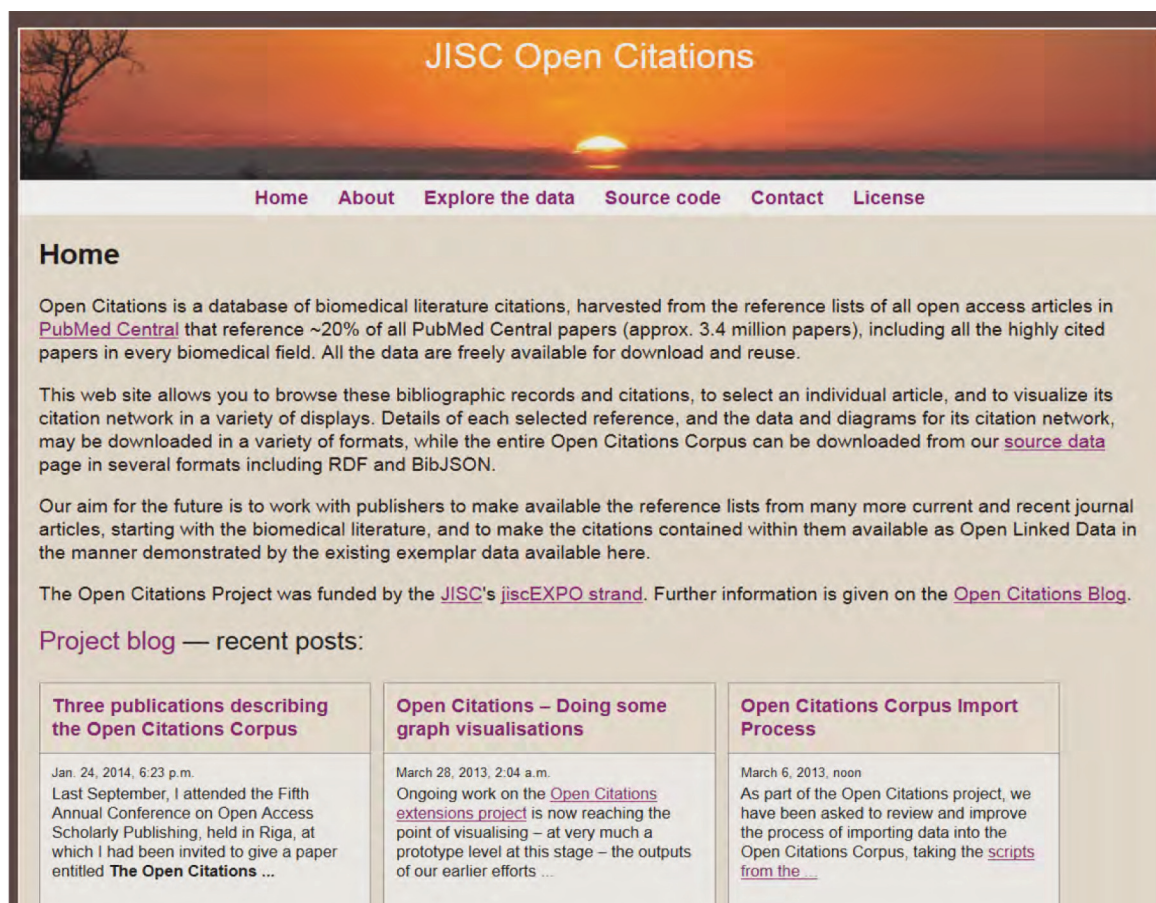
⁵¹ <http://scholar.google.com/citations>

Úvod do Otvoreného prístupu

Softvér Publish or Perish⁵² (POP), ktorý vyvinula austrálska profesorka Anne-Wil Harzingová v roku 2006, je možné stiahnuť zdarma pre osobnú potrebu. Môže sa použiť ako nástroj na analýzu impaktu autora. Softvér stiahne bibliografické informácie o prácach z vyhľadávača Google Scholar a vypočíta rôzne autorské citačné metriky ako h-index, g-index, hc-index (aktuálny h-index), počet citácií na každú prácu, kumulatívny počet citácií, roky publikovania (t. j. produktívne roky vedca) atď. Softvér možno podobne použiť aj na analýzu impaktu časopisu s podobnými citačnými metrikami.

Niekoľko ďalších voľne dostupných online portálov ponúka výpočet rôznych ukazovateľov pre porovnávaciu analýzu impaktu autorov, časopisov, inštitúcií a krajín. Napríklad:

- eigenFACTOR.org – skóre vplyvu článku, Eigenfactor score a skóre efektivity nákladov na časopis
- JournalMetrics.com – SNIP (Source Normalized Impact per Paper), SJR (SCImago Journal Rank)
- JournalPrices.com – efektívita nákladov na časopis
- ScimagoIR.com - SCImago rebríček inštitúcií
- ScimagoJR.com - SCImago rebríček časopisov a krajín

Obrázok 5.8: Internetová stránka projektu JISC Open Citations⁵³

⁵² <https://harzing.com/resources/publish-or-perish>

⁵³ <http://opencitations.net>

OA literatúra je citovaná prostredníctvom po sebe nasledujúcich publikácií, čo vytvára udržateľný životný cyklus snáh o otvorenú vedu. Projekty otvorených citácií sa tvoria a implementujú na rôznych úrovniach a pomáhajú pri posudzovaní vplyvu a dosahu OA zdrojov. Hnutie otvoreného prístupu a najmä koncept zeleného OA publikovania zvyšuje počet otvorených OAI-kompatibilných (Open Archive Initiative) digitálnych archívov s otvoreným prístupom, inštitucionálnych repozitárov a disciplinárnych repozitárov na celom svete. OAI-kompatibilné repozitáre alebo archívy môžu byť harvestované pomocou softvéru na harvestovanie metadát, ako je Open Harvester Systems (OHS), ktorý vznikol v rámci projektu Public Knowledge Project (PKP).

Projekt Otvorené citácie (OpCit), ktorý bol na začiatku financovaný z programu Joint NSF-JISC International Digital Libraries Research Programme, je koncepčný rámec pre zverejňovanie bibliografických a dátových citácií ako prepojených otvorených dát v rámci Open Citations Corpus (OCC, Korpus otvorených citácií). OpCit zhromažďuje citačné dáta z OAI-kompatibilných otvorených archívov, ako sú arXiv.org a PubMed Central, ktoré slúžia na „referenčné prepojenie a citačné analýzy pre otvorené archívy“. Otvorené dáta prepojené na citácie sa zhromažďujú v centrálnej databáze s názvom „Citebase“, ktorá slúži na tvorbu citačných analýz a data mining (dolovanie dát).

5.5 ZHRNUTIE

V tejto kapitole ste sa dozvedeli o rôznych metódach a technikách, ktoré sa používajú pri hodnotení výskumu, najmä na meranie vedy, vedeckých komunit a vedeckej komunikácie. Niektoré z nich sa vo všeobecnosti označujú ako evaluačná metrika pre výskum. Z historického hľadiska sa za hlavné nástroje na hodnotenie výskumu považuje citačná analýza a citačné indexy. Vznik interaktívnej sociálnej siete a sociálnych médií priniesol personalizované ukazovatele založené na webe, ktoré merajú sociálny vplyv a dosah každej vedeckej práce a jej tvorcov – autorov a inštitúcií.

Keď autor zdieľa čerstvo publikovanú vedeckú prácu prostredníctvom sociálnych médií, personalizovaného profilu výskumného pracovníka a online fór, zvyšuje svoje šance byť čítaný a citovaný vedcami pôsobiacimi v rovnakých alebo príbuzných oblastiach výskumu. Metrika na úrovni autora a metrika na úrovni článku sú založené na počítaní dát na sociálnych sieťach: „zdieľaný“, „uložený“, „diskutovaný“ a „citovaný“, ktoré sú k dispozícii prostredníctvom rôznych sociálnych webov.

Na rozdiel od vedeckej literatúry so spoplatneným prístupom má OA literatúra väčší potenciál byť citovaná, zdieľaná, ukladaná a diskutovaná, pretože je celosvetovo dostupná a viditeľná. OA literatúra má preto väčšiu šancu vytvárať väčší dopad na výskum. Altmetrika a ďalšie nové ukazovatele pomáhajú pri posudzovaní alebo meraní produktivity, viditeľnosti, reputácie a vplyvu OA literatúry na vedecké komunity.

5.6 OTESTUJTE SA

a) Vymenujte päť hlavných citačných indikátorov pre časopisy.

.....

.....

.....

b) Vymenujte päť hlavných indikátorov hodnotiacich produktivitu autora.

.....

.....

.....

c) Vymenujte tri základné bibliometrické pravidlá.

.....

.....

.....

d) Kde sa dá zistiť h-index autora?

.....

.....

.....

e) Kde sa dá zistiť g-index autora?

.....

.....

.....

f) Ktorý citačný index vznikol ako prvý?

- i) Science Citation Index
- ii) Social Science Citation Index
- iii) Arts & Humanities Citation Index
- iv) Data Citation Index

g) Ktorý altmetrický nástroj generuje altmetrický odznak?

- i) ImpactStory.org
- ii) Altmetric.com
- iii) SSRN
- iv) Scopus

- h) Ktorá spoločnosť prevádzkuje Science Citation Index?
i) Clarivate Analytics
ii) Institute for Scientific Information
iii) Elsevier
iv) Springer
- i) Ktorý vydavateľ časopisov ako prvý zaviedol metriku na úrovni článku?
i) JoVE
ii) eLIFE
iii) PLOS
iv) Biomed Central
- j) Kde sa dá zistiť i10-index autora?
i) Google Scholar
ii) ResearchGate
iii) Scopus
iv) Google Scholar Citations

SAMOŠTÚDIUM: ONLINE VIDEÁ

Na tému preberanú v tejto kapitole existuje veľký počet dostupných video tutoriálov. Niektoré vytvorili organizácie zodpovedné za príslušné produkty a služby, ďalšie vytvorili renomovaní vedci a knižnice. V nich sa dozviete viac o tom, ako sa tieto produkty využívajú na meranie článkov a prispievateľov.

- *Academic Visibility and the Webometric Future Video*⁵⁴
- *Alternate Routes: Journal Metrics Revisited Video*⁵⁵
- *Altmetric for Librarians Video*⁵⁶
- *Article level metrics for publishers by Altmetric Video*⁵⁷
- *Citation Indexing Video*⁵⁸
- *eigenFACTOR Video*⁵⁹
- *Eugene Garfield on H-indexes and Impact Factors Video*⁶⁰
- *Eugene Garfield on Impact Factors Video*⁶¹
- *Getting Started with Harzing's Publish or Perish Video*¹⁶², *Video*²⁶³
- *H-Index: A Measure of a Scientist's Impact Video*⁶⁴
- *Impact Factor and other Bibliometric Indicators Video*⁶⁵

⁵⁴ http://www.youtube.com/watch?v=IRLo_VyBMIo

⁵⁵ <http://www.youtube.com/watch?v=B7WRbybStps>

⁵⁶ <http://www.youtube.com/watch?v=RzVxoUx9tfc>

⁵⁷ <http://www.youtube.com/watch?v=XE8hDetxEt0>

⁵⁸ <http://www.youtube.com/watch?v=uYTZouNlxWo>

⁵⁹ <http://vimeo.com/20498839>

⁶⁰ <http://www.webofstories.com/play/eugene.garfield/71>

⁶¹ <http://www.webofstories.com/play/eugene.garfield/38>

⁶² <http://www.youtube.com/watch?v=pZpyo7X5YIc>

⁶³ <http://www.youtube.com/watch?v=w06iw9NPKaw>

⁶⁴ <http://www.youtube.com/watch?v=P47yAH8yz9U>

⁶⁵ <http://www.youtube.com/watch?v=Pmw9KKpuqFU>

1. Určite rôzne metrické indikátory (napr. impakt faktor časopisu, SJR, SNIP, Eigenfactor Score, Article Influence Score) časopisu PLoS ONE pomocou týchto databáz:
 - a) SCImago na <http://www.scimagojr.com/>
 - b) Eigenfactor.org na: <http://www.eigenfactor.org/>
 - c) Journal Citation Reports alebo Scopus
2. Vytvorte profil výskumníka pre seba alebo vedca z vašej inštitúcie pomocou:
 - a) Google Scholar Citations na <http://scholar.google.com/citations>
 - b) ORCID na <http://orcid.org>
 - c) ResearcherID na <http://www.researcherid.com>
 - d) ResearchGate na <http://www.researchgate.net/>
 - e) LinkedIn na <http://www.linkedin.com/>
 - f) Academia.edu na <http://www.academia.edu/>
 - g) ImpactStory na <http://impactstory.org/>
3. Určite altmetriku článku/autora pomocou nástroja <http://altmetrics.org/tools/>.
4. Určite rôzne metriky vedeckej práce, ktorej autorom je vedec z vašej univerzity/inštitúcie pomocou softvéru PoP (Publish or Perish).
5. Použite softvér PoP a vypočítajte h-index piatich autorov z ľubovoľnej vednej disciplíny.

SPRÁVNE ODPOVEDE

Kapitola 2

- otázka e) 2
- otázka f) 4
- otázka g) 3
- otázka h) 2
- otázka i) 1

Kapitola 3

- otázka f) 2
- otázka g) 4
- otázka h) 3
- otázka i) 1
- otázka j) 4

Kapitola 4

- otázka e) 4
- otázka f) 2
- otázka g) 2
- otázka h) 1
- otázka i) 2
- otázka j) 4

Kapitola 5

- otázka f) 1
- otázka g) 2
- otázka h) 2
- otázka i) 3
- otázka j) 4

SLOVNÍČEK POJMOV

Altmetrika Altmetrika je nová metrika, ktorá vznikla ako alternatíva k bežne používaným impakt faktorom časopisov a indexom osobných citácií ako je h-index. Termín altmetrika vznikol v roku 2010 ako zovšeobecnenie metrík na úrovni článku a má svoje korene v sociálnej sieti Twitter, hashtag #altmetrics.

Arts & (Citačný index umenia a humanitných vied)

Humanities Je to tretí komerčne dostupný citačný index, ktorý v roku 1978

Citation uviedol inštitút ISI. V súčasnosti je dostupný v rámci platformou

Index Web of Science.

Úvod do Otvoreného prístupu

Autocitácia	Citácia vlastnej práce alebo práce, ktorej je citujúci autor spoluautorom.
Autorský dodatok	Právny nástroj, ktorý upravuje dohodu s vydavateľom a umožňuje autorovi zachovať si základné autorské práva k vlastným článkom.
Autorské práva	Balík práv, ktoré sú súčasťou autorského zákona ako právo zdieľať, používať, opätovne používať, upravovať, prezentovať a kombinovať.
Presadzovanie otvoreného prístupu (advokácia)	Je to politický proces vedený jednotlivcom alebo skupinou, ktorý sa usiluje o ovplyvnenie verejnej mienky, verejnej politiky a rozhodnutí o alokácii zdrojov v politických, ekonomických a sociálnych systémoch a inštitúciách. Patria sem rôzne aktivity, ktoré osoba alebo organizácia vykonáva, vrátane mediálnych kampaní, verejných prejavov, sprostredkovania a publikovania výskumu.
Citácia	Je to odkaz na text alebo časť textu identifikujúci dokument, v ktorom sa nachádza.
Citačná analýza	Skúma frekvencie, vzory a grafy citácií v článkoch a knihách. Na prepojenie s inými prácami alebo inými výskumníkmi využíva citácie vo vedeckých prácach. Ide o jednu z najčastejšie používaných metód bibliometrie.
Citačný index	Je to bibliografický nástroj v tlačenej alebo elektronickej podobe, zoznam obsahujúci všetky odkazované alebo citované zdroje publikované v určitom časovom období.
Copyleft	Licencia, pri ktorej môže byť softvér alebo umelecké dielo použité, upravené a voľne distribuované pod podmienkou, že ľubovoľná derivácia z neho je viazaná rovnakými podmienkami.
Copyright	Exkluzívny a prevoditeľný právny nárok na tlač, publikovanie, prevádzanie, filmovanie alebo zaznamenávanie literárneho, umeleckého alebo hudobného materiálu, patriaci pôvodcovi, tvorcovi alebo autorovi na pevne stanovený počet rokov.
Časopisecká kríza	Bežný jav, ktorý opisuje neustály nárast nákladov na predplatné vedeckých časopisov.
Čiastočný OA	Bezplatne prístupňuje niektoré odborné články časopisu, ale prístup k ďalšiemu obsahu s pridanou hodnotou, ako je editoriál a review articles vyžaduje predplatné.
Digitálne uchovávanie	V kontexte knižničnej vedy a archívniectva je to oficiálna snaha o zabezpečenie uchovania prístupnosti a použiteľnosti digitálnej informácie trvalej úžitkovej hodnoty.

Dohoda o prenose autorských práv	Dohoda medzi autorom a vydavateľom, v ktorej autor prenáša niektoré exkluzívne práva na vydavateľa
Eigenfactor® skóre	Číselná hodnota vyjadrujúca koľkokrát boli články z časopisu publikované za posledných päť rokov citované v danom JCR roku (Journal Citation Reports), pričom berie do úvahy aj to, odkiaľ táto citácia pochádza (význam citácie). Často citované časopisy majú väčší impakt než menej citované časopisy. Referencie z jedného článku v časopise na iný článok z toho istého časopisu sa odstraňujú, takže hodnotu Eigenfactor score neovplyvňujú jeho autocitácie.
Gratis OA	Odstraňuje len finančné bariéry. Je zdarma, ale platia autorské práva a licenčné obmedzenia.
h-Index	Odkazuje na Hirschov h-index, ktorý navrhol fyzik Jorge E. Hirsch. Jedná sa o číslo h, ktoré vyjadruje h publikácií, ktoré majú minimálne h citácií.
Hybridný OA	Bezplatne sprístupňuje určité články od autorov, ktorí sa rozhodli zaplatiť publikačný poplatok alebo APC (poplatok za spracovanie článku), aby ich články boli ihneď publikované v otvorenom prístupe, zatiaľ čo zvyšné články sú dostupné až po zaplatení predplatného.
Impakt faktor časopisu	Vyjadruje počet citácií časopiseckého titulu v určitom JCR roku (databáza Journal Citation Reports) delený celkovým počtom článkov publikovaných v tom istom časopise v období predchádzajúcich dvoch rokov (IF 2014 je rátaný za články 2013 a 2012)
i10 Index	V roku 2011 ho predstavil Google Scholar. Indikuje počet vedeckých publikácií od jedného autora, ktoré majú aspoň desať citácií od ostatných vedcov.
Index bezprostrednej odozvy	Vyjadruje, koľkokrát je článok v určitom časopise citovaný v čase jeho vydania.
Inštitucionálny repozitár	Jedná sa o online archív pre zhromažďovanie, uchovávanie a šírenie digitálnych kópií intelektuálnych výstupov inštitúcií, a to najmä výskumných inštitúcií. Zvyčajne funguje v otvorenom prístupe.
Journal Citation Reports	Nástroj, ktorý v roku 1975 predstavil americký inštitút Information Sciences Institute (ISI). Hodnotí a vytvára rebríčky vedeckých časopisov pomocou analýzy počtu citácií, impakt faktora časopisu a ukazovateľa rýchlosti citovania. V súčasnosti ponúka dva indexy: rebríček hodnotenia pre prírodné vedy a rebríček hodnotenia pre spoločenské vedy založené (SCIE a SSCI).

Úvod do Otvoreného prístupu

Krátkodobý OA	Bezplatne sprístupňuje články na krátky čas po ich zverejnení, po uplynutí určitej lehoty sú články dostupné len v rámci predplatného.
Libre OA	Odstraňuje finančné bariéry a niektoré ďalšie obmedzenia. Je poskytovaný zdarma a výslovne dovoľuje použitie nad rámec fair use.
Licencia	Oprávnenie alebo povolenie, ktoré zabezpečí, že osoba udeľujúca licenciu získa za svoju prácu príslušnú odmenu.
Licencia na publikovanie	Výhradné právo autora, ktoré autor udeľuje vydavateľovi.
Oneskorený OA	Ponúka voľný prístup až po určitom čase. Časopis uvoľní svoje články po určitej dobe, zväčša po uplynutí lehoty 6 mesiacov až 2 roky.
Open-source softvér	Je to počítačový softvér s dostupným zdrojovým kódom a licenciou, ktorou držiteľ autorských práv poskytuje práva na štúdium, zmeny a distribúciu softvéru pre každého a na akýkoľvek účel.
Polčas citovanosti	Používa sa na odhadnutie impaktu časopisu. Udáva, za koľko rokov (vo vzťahu k aktuálnemu roku) sa objaví 50 % všetkých citácií na články daného časopisu v citačných registroch. Hodnota sa stanovuje len časopisom, ktoré získali 100 a viac citácií.
Polčas citovania	Vyjadruje stredný vek článkov publikovaných v danom časopise, ktoré boli citované v aktuálnom roku. Počíta sa ako počet rokov od bežného roka, kedy kumulované percento článkov usporiadaných podľa roku vydania dosiahne 50 %. Hodnota sa stanovuje len časopisom, ktoré získali 100 a viac citácií.
Budovanie kapacít	Ide o koncepčný prístup k rozvoju, ktorý sa zameriava na pochopenie prekážok, ktoré bránia ľuďom, vládam, medzi národným a mimovládny organizáciám realizovať ich rozvojové ciele a zároveň posilňuje schopnosti, ktoré im umožnia dosiahnuť merateľné a udržateľné výsledky. Používa sa aj termín rozvoj kapacít.
Science Citation Index	Ide o prvý komerčne dostupný citačný index, ktorý v roku 1964 predstavil inštitút ISI. V súčasnosti je dostupný v rámci platforiem Web of Science/Web of Knowledge.
SCImago Journal Rank	Jedná sa o prestížnu metriku založenú na myšlienke, že „nie všetky citácie sú si rovné“.

Scopus	Je najväčšou svetovou abstraktovou a citačnou databázou recenzovanej literatúry.
Selektívny OA	Bezplatne prístupňuje len vybrané články čísla časopisu, zvyšok je prístupnený v rámci predplatného.
SNIP	Vyjadruje pomer priemerného počtu citácií na článok daného časopisu a citačný potenciál odboru (pravdepodobnosť citovania dokumentu v danom odbore).
Skóre vplyvu článku	Vplyv článku určuje priemerný vplyv článkov časopisu v priebehu prvých piatich rokov po publikovaní. Vypočítava sa vydelením EFS časopisu počtom článkov v časopise normalizovaných ako podiel všetkých článkov vo všetkých publikáciách.
Social Science Citation Index	Ide o druhý komerčne dostupný citačný index, ktorý v roku 1972 predstavil inštitút ISI. V súčasnosti je dostupný v rámci platforiem Web of Science/Web of Knowledge.
Vedecký časopis	Je to recenzovaná periodická publikácia, ktorá publikuje výsledky vedy vzťahujúce sa k určitej vednej disciplíne. Akademické časopisy slúžia ako priestor na predstavenie a prezentáciu nového výskumu a na kritiku existujúceho výskumu.
Združenie (Koalícia)	Je to zmluva alebo dohoda medzi jednotlivcami alebo skupinami, počas trvania ktorej spolupracujú na spoločnej aktivite, každý vo svojej oblasti záujmu a spájajú svoje sily pre spoločnú vec. Združenie môže byť dočasné alebo opakované podľa potreby.

ZOZNAM SKRATIEK

ACD	IFLA Acquisition & Collection Development Rozvoj akvizície a zbierok IFLA
A&HCI	Arts & Humanities Citation Index Citačný index pre umenie a humanitné vedy
AIS	Article Influence® score Skóre vplyvu článku
ALM	Article Level Metrics Metrika na úrovni článku
Altmetrics	Article Level Metrics Metrika na úrovni článku
APC	Article Processing Charge Poplatok za spracovanie článku
ATA	Alliance for Taxpayer Access Aliancia za prístup pre daňových poplatníkov
BBB	Budapest, Berlin and Bethesda OA declarations OA deklarácie v Budapešti, Berlíne a Bethesde
BMC	BioMed Central
BOAI	Budapest Open Access Initiative Budapeštianska iniciatíva za otvorený prístup
CC	Licencie Creative Commons
CC BY	Creative Commons Attribution Uvedenie autora
CC BY-NC	Creative Commons Attribution - Non-Commercial Uvedenie autora - Nekomerčné použitie
CC BY-NC-ND	Creative Commons Attribution - Non-Commercial - No Derivatives Uvedenie autora - Nekomerčné použitie - Bez odvodeného obsahu
CC BY-NC-SA	Creative Commons Attribution - Non-Commercial - Share Alike Uvedenie autora - Nekomerčné použitie - Rovnaké šírenie
CC BY-ND	Creative Commons Attribution - No Derivatives Uvedenie autora - Bez odvodeného obsahu
CC BY-SA	Creative Commons Attribution - Share Alike Uvedenie autora - Rovnaké šírenie
CLOCKSS	Controlled LOCKSS
COAPI	Coalition for Open Access Policy Institutions Združenie inštitúcií pre politiku otvoreného prístupu
COPE	Committee on Publication Ethics Výbor pre etiku v oblasti publikovania
CTA	Copyright Transfer Agreement Dohoda o prenose autorských práv
DCC	Digital Curation Centre Digitalizačné centrum
DOAJ	Directory of Open Access Journals Adresár časopisov s otvoreným prístupom

DOI	Digital Object Identifier Identifikátor digitálneho objektu
DORA	San Francisco Declaration on Research Assessment Sanfranciská deklarácia o hodnotení výskumu
DRM	Digital Rights Management Manažment digitálnych práv
EFS	Eigenfactor® score
EIFL	Electronic Information for Libraries Elektronické informácie pre knižnice
EOS	Enabling Open Scholarship
ERA	European Research Area Európsky výskumný priestor
ETD	Electronic Theses and Dissertations Elektronické diplomové a dizertačné práce
EU	Európska únia
FAO	Food and Agriculture Organization Organizácia pre výživu a poľnohospodárstvo
FASTR	Fair Access to Science and Technology Research Spravodlivý prístup k vedeckému a technologickému výskumu
FOSTER	Facilitate Open Science Training for European Research Podpora školení otvorenej vedy pre európsky výskum
FP7	Seventh Framework Programme for Research and Development Siedmy rámcový program pre výskum a vývoj
FSF	Free Software Foundation
GPL	GNU General Public License Všeobecná verejná licencia GNU
GSC	Google Scholar Citations
HC-Index	Contemporary H-Index Súčasný h-index
H-Index	Hirsch Index Hirschov index
HTML	Hypertext Markup Language Hypertextový značkovací jazyk
I2S2	Infrastructure for Integration in Structural Sciences Project, U.K. Infraštruktúra pre integráciu v štrukturálnych vedeckých projektoch, Veľká Británia
INASP	International Network for the Availability of Scientific Publications Medzinárodná sieť pre dostupnosť vedeckých publikácií
IPR	Intellectual Property Rights Práva duševného vlastníctva
ISI	Institute for Scientific Information, USA Inštitút pre vedecké informácie, USA
JCR	Journal Citation Reports
JIF	Journal Impact Factor Impakt faktor časopisu
JII	Journal Immediacy Index Index bezprostrednej odozvy
JISC	Joint Information Systems Committee, United Kingdom Výbor pre spojené informačné systémy, Veľká Británia

**Úvod do
Otvoreného prístupu**

LIBER	Association of European Research Libraries Asociácia európskych výskumných knižníc
LOCKSS	Lots of Copies Keep Stuff Safe
LTP	Licence to Publish Licencia na publikovanie
MOOC	Massive Online Courses Hromadné otvorené online kurzy
NDLTD	Networked Digital Library of Theses and Dissertations Prepojená digitálna knižnica pre diplomové a dizertačné práce
OA	Open Access Otvorený prístup
OAI	Open Archives Initiative Iniciatíva otvorených archívov
OASPA	Open Access Scholarly Publishers Association Asociácia vedeckých vydavateľov pre otvorený prístup
OCC	Open Citations Corpus Korpus otvorených citácií
OCS	Open Conference Systems
OCW	Open Courseware Otvorené študijné materiály
ODL	Open and Distance Learning Otvorené a diaľkové štúdium
OER	Open Educational Resources Otvorené vzdelávacie zdroje
OHS	Open Harvester Systems Otvorené harvestačné systémy
OJS	Open Journal Systems Otvorené systémy pre časopisy
OpenDOAR	Directory of Open Repositories Adresár otvorených repozitárov
OPL	Open Content License Licencia pre otvorený obsah
OSS	Open Source Software
PKP	Public Knowledge Project Projekt verejných znalostí
PLOS	Public Library of Science Verejná vedecká knižnica
PLOS ALM	PLOS Article Level Metrics Metrika na úrovni článku PLOS
PMC	Plnotextový archív PubMed Central
POP	Publish or Perish software Softvér Publish or Perish
R&D	Research and Development Výskum a vývoj
RLUK	Research Libraries in the UK and Ireland Výskumné knižnice vo Veľkej Británii a Írsku
ROARMAP	Registry of Open Access Repository Mandates And Policies Register nariadení a politík pre repozitáre s otvoreným prístupom
RoMEO	Rights Metadata for Open Archiving
SCI-E	Science Citation Index Expanded

SciELO	Scientific Electronic Library Online Online vedecká elektronická knižnica
SJR	SCImago Journal Rank
SNIP	Source Normalized Impact per Paper
SPARC	Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition Združenie pre vedecké publikovanie a akademické zdroje
SSCI	Social Science Citation Index Citačný index pre spoločenské vedy
SSRN	Social Science Research Network Výskumná sieť pre spoločenské vedy
UKOLN	United Kingdom Office for Library and Information Networking Úrad Spojeného kráľovstva pre budovanie knižničných a informačných sietí
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization Organizácia Spojených národov pre vzdelávanie, vedu a kultúru
URI	Uniform Resource Identifier Jednotný identifikátor zdroja
WIPO	World Intellectual Property Organization Svetová organizácia duševného vlastníctva
WoK	Web of Knowledge
WoS	Web of Science
WSIS	World Summit on the Information Society Svetový samit o informačnej spoločnosti

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY A ODPORÚČANÉ ZDROJE

- Bailón-Moreno, R., Jurado-Alameda, E., Ruiz-Baños, R., & Courtial, J. P. (2005). Bibliometric laws: Empirical flaws of fit. *Scientometrics*, 63(2), 209-229. Zdroj: http://eprints.rclis.org/12847/1/Bailon-Moreno,_R_.pdf
- Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities* (2003). Zdroj: <http://openaccess.mpg.de/286432/Berlin-Declaration>
- Bethesda Statement on Open Access Publishing* (2003). Zdroj: <http://legacy.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm>
- Budapest Open Access Initiative* (2002). Zdroj: <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/read>
- Correia, A.M.R. and Teixeira, J.C. (2005). Reforming scholarly publishing and knowledge communication: From the advent of the scholarly journal to the challenges of open access. *Information Services & Use*, 29(4), 349-364. DOI: 10.1108/14684520510617802
- DORA (2012). *The San Francisco Declaration on Research Assessment (DORA)*. USA: American Society for Cell Biology (ASCB). Zdroj: <https://sfdora.org/read/>
- Drott, M. C. (1981). Bradford's Law: Theory, Empiricism and the Gaps Between. *Library Trends*, 30(1), 41-52. Zdroj: www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/7189/librarytrendsv30i1_opt.pdf
- Garfield, Eugene (1994). Expected Citation Rates, Half-Life, and Impact Ratios: Comparing Apples to Apples in Evaluation Research. *Current Contents*, <https://clarivate.com/essays/expected-citation-rates-half-life-impact-ratios/>
- Garfield, Eugene (1994). The Concept of Citation Indexing: A Unique and Innovative Tool for Navigating the Research Literature. *Current Contents*, Zdroj: <http://wokinfo.com/essays/concept-of-citationindexing/>
- Garfield, Eugene (2010). The Evolution of the Science Citation Index. *International Microbiology*, 10(1): 65-69. doi:10.2436/20.1501.01.10. Zdroj: <http://garfield.library.upenn.edu/papers/barcelona2007a.pdf>
- Gu, Feng & Widén-Wulff, Gunilla (2011). Scholarly communication and possible changes in the context of social media: A Finnish case study. *The Electronic Library*, 29(6), 762-776.
- Hahn, K. L. (2008). Research library publishing services: New options for university publishing. Washington, D.C.: Association of Research Libraries <http://www.arl.org/storage/documents/publications/research-library-publishing-services-mar08.pdf>

Houghton, J.W., Rasmussen, B., Sheehan, P.J., Oppenheim, C., Morris, A., Creaser, C., Greenwood, H., Summers, M. and Gourlay, A. (2009). *Economic Implications of Alternative Scholarly Publishing Models: Exploring the Costs and Benefits*, Správa pre JISC od Victoria University & Loughborough University.

Hubbard, Bill (2008). *Green, Blue, Yellow, White & Gold: A Brief Guide to the Open Access Rainbow*. Zdroj: www.sherpa.ac.uk/documents/sherpaplusdocs/Nottingham-colour-guide.pdf

I2S2 Partners (2011). *Idealised Scientific Research Activity Lifecycle Model*. www.ukoln.ac.uk/projects/I2S2/documents/I2S2-ResearchActivityLifecycleModel-110407.pdf

Iribarren-Maestro, I.; Lascurain-Sánchez, M.L. & Sanz-Casado, E. (2009). The Use of Bibliometric Techniques in Evaluating Social Sciences and Humanities. In: *Celebrating Scholarly Communication Studies: A Festschrift for Olle Persson at his 60th Birthday*. Zdroj: <http://portal.research.lu.se/portal/files/5902071/1458992.pdf>

Joseph, Heather (2013). The Open Access Movement Grows Up: Taking Stock of a Revolution. *PLoS Biology*, 11(10): e1001686. doi:10.1371/journal.pbio.1001686

Katz, J. Sylvan (1999). *Bibliometric Indicators and the Social Sciences*. UK: ESRC/ SPRU, University of Sussex. Zdroj: <http://www.sussex.ac.uk/Users/sylvank/pubs/ESRC.pdf>

LSE Public Policy Group (2011). *Maximizing the Impacts of Your Research: A Handbook for Social Scientists*. London: London School of Economics. Zdroj: http://eprints.lse.ac.uk/35758/1/Handbook_PDF_for_the_LSE_impact_blog_April_2011.pdf

Lyon, Liz (2012). *The Informatics Transform: Re-engineering Libraries for the Data Decade*. Zdroj: <http://www.ijdc.net/article/view/210/279>

Malenfant, Kara (2012). Integrating Scholarly Communication into Your Library. Zdroj: <http://scholcomm.acrl.ala.org/node/21>

McIntyre, G., Chan, J. and Gross, J. (2013). Library as Scholarly Publishing Partner: Keys to Success. *Journal of Librarianship and Scholarly Communication* 2(1):eP1091. <https://jisc-pub.org/articles/abstract/10.7710/2162-3309.1091/> (Licencia CC-By)

Moed, Henk F. (2005). *Citation Analysis in Research Evaluation*. Dordrecht, the Netherlands: Springer.

Mullins, J. L., [et al] (2012). *Library Publishing Services: Strategies for Success: Final Research Report*. Washington, DC: SPARC. Zdroj: <https://core.ac.uk/download/pdf/29051295.pdf>

Úvod do Otvoreného prístupu

Neylon, C.; Willmers, M. & King, T. (2014). Impact beyond Citation: An Introduction to Altmetrics. Zdroj: http://openuct.uct.ac.za/sites/default/files/media/SCAP_Brief_2_Neylon_et_al_Impact_Beyond_Citation.pdf

Park, E.G. & Oh, S. (2012). Examining Attributes of Open Standard File Formats for Long-term Preservation and Open Access. *Information Technology and Libraries*, 31(4). Zdroj: http://ejournals.bc.edu/ojs/index.php/ital/article/view/1946/pdf_1

Pendlebury, David A. (2008). *Using Bibliometrics in Evaluating Research*. Zdroj: http://wokinfo.com/media/mtrp/UsingBibliometricsinEval_WP.pdf

Poiter, W. G. (1981). Lotka's Law Revisited. *Library Trends*, 30(1), 21-39. Zdroj: www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/7189/librarytrendsv30i1_opt.pdf

Smith, K.L. & Hansen, D.R. (2008). *Copyright and Authors' Rights: A Briefing Paper*. Zdroj: <http://www.openoasis.org/images/stories/file/Copyright%20and%20authors%27%20rights.pdf>

Smith, L.C. (1981). *Citation Analysis*. *Library Trends*, 30(1), 83-106. Zdroj: www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/7189/librarytrendsv30i1_opt.pdf

SPARC (2006). *Addendum to Publication Agreement*. Zdroj: http://www.sparc.arl.org/sites/default/files/Access-Reuse_Addendum.pdf

SPARC (2006). Author Rights: Using the SPARC Author Addendum to Secure Your Rights as the Author of a Journal Article. Zdroj: http://www.sparc.arl.org/sites/default/files/SPARC_AuthorRights2006_0.pdf

SPARC, PLOS & OASPA (2014). *HowOpenIsIt?™ Open Access Spectrum*. Zdroj: http://www.sparc.arl.org/sites/default/files/hoii_guide_rev4_web.pdf

Starr, Joan (2012). What is the research life cycle? <https://slideplayer.com/slide/8589746/>

Suber, Peter (2009). *Timeline of the Open Access Movement*. Zdroj: <http://legacy.earlham.edu/~peters/fof/timeline.htm>

Suber, Peter (2012). *Open Access*. Cambridge, Massachusetts, USA: MIT Press. Zdroj: <https://www.dropbox.com/s/5cxsyzs58a5yx5q/9286.pdf>

Swan, Alma (2008). *New Metrics for Research Outputs: An Overview and the Main Issues*. Zdroj: <https://eprints.soton.ac.uk/266986/>

Swan, Alma (2008). *What is Open Access?: A Briefing Paper*. Zdroj: <https://eprints.soton.ac.uk/263028/>

Swan, Alma (2009). *Open Access Advocacy: A Checklist for Research Libraries*. Zdroj: http://www.sparc.arl.org/sites/default/files/presentation_files/17swan_paper.pdf

Swan, Alma (2010). *Open Access Impact: A Briefing Paper for Researchers, Universities and Funders*. Zdroj: <https://eprints.soton.ac.uk/268516/>

Swan, Alma (2012). *Policy Guidelines for the Development and Promotion of Open Access*. Paris: UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002158/215863e.pdf>

Tananbaum, Greg (2013). *Article Level Metrics: A SPARC Primer*. Zdroj: <http://sparc.arl.org/sites/default/files/sparc-alm-primer.pdf>

Thelwall, Mike (2013). *Webometrics and Social Web Research Methods*. UK: University of Wolverhampton. Zdroj: <http://www.scit.wlv.ac.uk/~cm1993/papers/IntroductionToWebometricsAndSocialWebAnalysis.pdf>

University of Minnesota Libraries (2010). *Approaches to Open Access*. Zdroj: <https://www.lib.umn.edu/openaccess/approaches-open-access>

Van den Eynden, V., Corti, L., Woollard, M. & Bishop, L. (2009). *Managing and Sharing Data: A Best Practice Guide for Researchers*, <https://data-archive.ac.uk/media/2894/managingsharing.pdf>

Weimer, Katherine H. and Andrew, Paige G. (2013) How We Participate in the Scholarly Communication Life Cycle. *Journal of Map and Geography Libraries*, 9:217–219.

Wellcome Trust, U.K. (2012). *Open Access: CC-BY licence required for all articles which incur an open access publication fee – FAQ*. Zdroj: <https://wellcome.ac.uk/what-we-do/topics/open-access>

WIPO (2008). *WIPO Intellectual Property Handbook: Policy, Law and Use*. Geneva: World Intellectual Property Organization. Zdroj: <http://www.wipo.int/about-ip/en/iprm/>

Withey, lynne [et al] (2011). *Sustaining Scholarly Publishing: New Business Models for University Presses a report of the AAUP task force on economic models for scholarly publishing*. *Journal of Scholarly Publishing*, www.aaupnet.org/images/stories/documents/aaupbusinessmodels2011.pdf

Wouters, P., & Costas, R. (2012). *Users, Narcissism and Control: Tracking the Impact of Scholarly Publications in the 21st Century*. Utrecht, the Netherlands: SURF Foundation.

Wyllis, R.E. (1981). Empirical and Theoretical Bases of Zipf's Law. *Library Trends*, 30(1), 53-64. Zdroj: http://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/7189/librarytrendsv30i1_opt.pdf

Tento modul spoločne pripravili UNESCO a The Commonwealth Educational Media Centre for Asia (CEMC), Naí Dillí.